

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK SİYASİ HAYATINDA İBRAHİM ARVAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

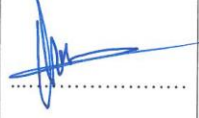
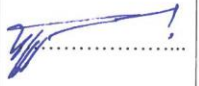

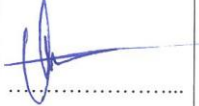

ŞEYMA ARVAS

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MEHMET PINAR

VAN – 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Şeyma Arvas tarafından hazırlanan "Türk Siyasi Hayatında İbrahim Arvas (1883-1965)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç. Dr. Mehmet PINAR Tarih Anabilim Dalı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan : Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI Tarih Anabilim Dalı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Prof. Dr. Salih MERCAN Tarih Anabilim Dalı, Bitlis Eren Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Doç. Dr. Mehmet PINAR Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Doç. Örg. Üyesi Ferit Yücebaş Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Yedek Üye : Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Tez Savunma Tarihi:	28/11/2019
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	
 Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 29.11.2019

Şeyma ARVAS

Yüksek Lisans Tezi

Şeyma ARVAS

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Kasım, 2019

TÜRK SİYASİ HAYATINDA İBRAHİM ARVAS (1883-1965)

ÖZET

İbrahim Arvas, doğuda Nakşibendiliğin temsilciliğini üstlenen Arvas ailesinin bir ferdi olarak yirmi yedi yıl boyunca CHP saflarında çalışmış bir şeyh olması bakımından hayatı ve parlamentodaki çalışmaları üzerinde inceleme yapılmaya değer bir kişilik olduğu kanısına varıldı. Arvas, şeyhlik kimliğinin yanında halk arasında büyük saygı gören seyitlik kimliğiyle de dikkati çekmiştir. Siyasi partilerin uzun yıllar doğuda kitleleri tarafına çekme politikaları Arvas ve onun gibi şeyhlerin siyasette rol oynamasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle CHP 27 yıl boyunca Van ve çevresinde onun etkisiyle doğu halkıyla arasına bir köprü kurabilmiş ve halkın desteğini sağlamıştır.

İbrahim Arvas çeşitli idari memurluklarda bulunduktan sonra Birinci Meclis'in kurulmasıyla milletvekilliğine seçilmiştir. 1923-1950 yılları arasında CHP'de sekiz dönem Van ve Hakkari milletvekilliği yapan Arvas, siyasi hayatının özellikle son on yılını doğunun kalkınması, komünizmle mücadele ve din eğitiminin yaygınlaştırılması konularına vermiştir. Arvas'ın hayatını incelerken onun İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi'nin açılmasındaki çabalarını ele alıp aynı zamanda bu kurumların gelişmesini, meclise sunduğu kanun tekliflerinin mecliste yaptığı etkileri de incelemiş olacağız. Bunun yanında laiklik tartışmalarının en ateşli dönemlerinde Arvas'ın kendine seçtiği pozisyon ve tartışmaların içindeki etkinliği de ele alınmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arvas, Şeyh, Nakşibendi, Van, İmam Hatip Okulları.

Sayfa Sayısı: 122+ VII

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet PINAR

Master Thesis

Şeyma ARVAS

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

November, 2019

İBRAHİM ARVAS IN TURKISH POLITICAL LIFE (1883-1965)

ABSTRACTS

Ibrahim Arvas, who was the representative of the Naqshbandi in the east Arvas family as a member of the CHP ranks for twenty-seven years in terms of his life and work in the parliament was considered to be a personality worthy of investigation. Arvas has attracted attention not only with the identity of sheikh, but also with the identity of popularity which is highly respected among the people. The political parties' policies of attracting the masses in the east for many years paved the way for Arvas and the sheikhs like him to play a role in politics. Thus, the CHP was able to build a bridge between the eastern people and its support under Van's influence in Van for 27 years.

Ibrahim Arvas was appointed as a member of parliament after the establishment of the First Assembly. Between 1923 and 1950, Arvas served as an MP for Van and Hakkari for eight terms in the CHP. He devoted the last ten years of his political life to the development of the east, the fight against communism and the expansion of religious education. While examining Arvas's life, we will examine his efforts in the opening of the Imam Hatip Schools and Theology Faculty and also examine the development of these institutions and the effects of the law proposals submitted to the parliament. In addition, during the hottest periods of secularism debates, Arvas's position and its effectiveness in the debates will be discussed.

Key Words: Arvas, Sheikh, Naqshbandi, Van, Imam Hatip Schools.

Quantity of Page:122+VII

Adviser: Doç. Dr. Mehmet PINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACTS.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR DİZİNİ.....	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

1.İBRAHİM ARVAS'IN HAYATI VE PARLAMENTODAKİ FAALİYETLERİ

1.1. Arvasî Ailesi.....	11
1.2. İbrahim Arvas'ın Hayatı.....	14
1.3. İbrahim Arvas'ın Parlamento Faaliyetleri.....	20
1.3.1.Din Eğitimiyle İlgili Çalışmaları ve Meclisteki Dini Tartışmalardaki Tutumu.....	20
1.3.2.Ekonomik Konulara Bakış Açısı ve Çalışmaları.....	40

II. BÖLÜM

2.İBRAHİM ARVAS'IN SİYASÎ OLAYLARA VE ŞAHSİYETLERE YAKLAŞIMI

2.1.Kürtçülük Hakkındaki Görüşleri	50
2.1.1.Şeyh Said İsyanına Yaklaşımı.....	52
2.1.2. Simko Ağa, Nasturiler ve Aşiretlerle İlgili Görüşleri	55
2.1.3.Mustafa Muğlalı ve Otuz Üç Kişinin Kurşuna Dizilmesi Olayına Bakış Açısı.....	58
2.2. Komünizm Karşısında İbrahim Arvas.....	64
2.3. Yahudilik ve Masonluk Hakkındaki Görüşleri.....	69

2.4. Türk Siyasetçilerle İlgili Düşünceleri.....	73
2.4.1. İsmet İnönü Hakkındaki Görüşleri	73
2.4.2. CHP Van Milletvekilleri Hakkındaki Görüşleri.....	77
2.4.3. Arvas-Günaltay Davası.....	79
2.5. Türk Gazetecilerle İlgili Düşünceleri.....	87
SONUÇ.....	87
EKLER.....	90
KAYNAKÇA.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU.....	

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, açıklamalarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
Ve bşk.	Ve Başkaları

ÖNSÖZ

Bu çalışmada uzun yıllar CHP milletvekilliği görevini üstlenen aynı zamanda doğuda geniş nüfuza sahip Arvas şeyhi İbrahim Arvas'ın hayatını ve siyasi faaliyetlerini ele alınmaya çalışıldı. Çalışma, konusu itibariyle dönemin karanlıkta kalmış bazı olaylarına ışık tutmak ve farklı bir bakış açısıyla bakabilmek açısından önemli olup dini kimliğiyle ön plana çıkan bir şeyhin cumhuriyet kadroları arasında 27 yıl kendine yer bulabilmesi bakımından ilginçtir.

Doğunun nüfuz sahibi diğer ailelerinden soyu bakımından farklı ve Müslümanlar tarafından peygamber soyu olması dolayısıyla büyük saygı ve sevgi gören bir ailenin mensubu olan Arvas'ın inkılapların tatbik edildiği ve laikleşmenin her alana yansıtıldığı bir dönemde mecliste olması ve CHP'nin iktidarı muhalefet partisine bırakana kadar her dönem milletvekilliği Türk siyasi hayatında nadir görülen bir olay olması dolayısıyla üzerinde çalışılmaya değer olduğu kanaatine varıldı. Arvas'ın hayatı ve siyasi faaliyetleri yazılırken aynı zamanda CHP'nin 27 senelik iktidar döneminde önemli dönemeçler de incelenmiş olacaktır.

Çalışma hazırlanırken özgün bir bakış açısı geliştirilmeye ve objektif olunmaya dikkat edildi. Metin yazılırken büyük ölçüde Arvas'ın 1964 tarihinde basılan hatıralarından yararlanıldı. Hatıraların bir bölümü ilk basımda mevcut olmadığından 2010 yılında aynı adla basılan ikinci kitaba başvuruldu. Aynı zamanda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıtları, TBMM tercüme-i hal varakasına başvuruldu. Dönemin çeşitli gazete ve dergileri taranıp araştırma eserler incelendi ve İbrahim Arvas'ın yakınları ile röportajlar yapıldı.

Metin iki bölümden oluşup giriş kısmında Arvas'ın mecliste bulunduğu dönem hakkında genel bilgi verildi. Birinci bölümde Arvas ailesinin soyu hakkında ve ailenin Türkiye'ye göçü ile ilgili bilgi verilmiş olup İbrahim Arvas'ın hayatı anlatılmıştır. İbrahim Arvas'ın siyasi faaliyetlerine yer verilerek din eğitimi, ekonomik konular üzerine yaptığı konuşmalar ve yazılar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Arvas'ın dönemin çeşitli akımlarıyla ilgili düşüncelerine yer verilmiş ve dönemin Türk siyaset

adamları hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen belge, vesika ve bilgilere dayanılarak Arvas'ın dönemin olayları çerçevesinde siyasi ve dini portresi ortaya konulmaya çalışıldı.

Çalışmalarım süresince yardımına başvurduğum danışman hocam Doç. Dr. Mehmet PINAR'A, çalışmamla ilgilenme zahmeti gösteren merhum İbrahim ARVAS'IN torunu Doç. Dr. İbrahim Sena ARVAS'A, konuyla ilgili danıştığım babam Tahir ARVAS, Taha ÜÇİŞİK ve diğer ARVAS ailesi büyüklerine teşekkür ederim.

Şeyma Arvas

GİRİŞ

İbrahim Arvas'ın siyasi oluşum ve olaylara yaklaşımını daha iyi irdelemek açısından yaşadığı dönemi bilmek gereklidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1920'de açılmasıyla Anadolu'da yeni Türk devletinin temelleri atılmıştır. 1922'de Büyük Taarruz Zaferi'nden sonra itilaf devletleriyle Lozan'da anlaşma masasına oturulmuş, 1923'de cumhuriyet ilan edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bir süre sonra başbakanlığa atanan ve daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yerine Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olan İsmet Paşa ekim ayında, Ankara'nın "Türk Devleti hükümetinin merkezi" yapılmasını önermiştir.¹

Teklif parti tarafından kabul edilmiş ve Meclis'ten geçerek yasalaşmıştır. Lozan Anlaşması'ndan hemen sonra Türkiye'de laikleşme hareketi hızlandırılmış Türk Hukuk Sistemi laikleştirilmiştir. 1924 yılının ocak ayında hafta tatili hakkındaki kanun kabul edilmiş, Mart ayında Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ile 53 arkadaşının "Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması" ile ilgili bir kanun teklifi meclisteki büyük tartışmalardan sonra kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Aynı gün kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla bütün medrese ve mektepler Maarif Vekaletine bağlanmıştır. Maarif Vekaleti'nin 1925 bütçesine medreseler için tahsisat konulmamış kanununun 4. maddesi ile İmam ve Hatip Okulları'nın ve İlahiyat Fakültesi'nin açılması hususunda Maarif Vekaleti'ne görev verilmiştir.² Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun bu maddesi Maarif Vekaleti'ne görev ve yetkisi vermiştir. Bunun üzerine 1923-1924 öğretim yılı itibariyle 29 yerde öğretim yılı 4 sene olan İmam ve Hatip Okulları açılmıştır.³

1924'de meclis içindeki muhalefetin siyasi bir parti halinde teşkilatlanması hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele tarafından kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Parti programının

¹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul, 1995, 81.

² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1960, 128.

³ Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, 7, 1998, 242.

birinci maddesinde, “Türkiye Devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyettir,” ifadesi kullanılmıştır. İkinci maddede, partinin, liberalizme ve halkın egemenliğine bağlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca parti, “dini düşünce ve inançlar” a saygı göstermeye söz veriyor, aynı zamanda şehir ve kırdaki seçkinler lehine olan iki dereceli seçim sistemi yerine, genel oy hakkıyla birlikte, doğrudan seçim öneriyordu. Ayrıca hem iç hem de dış ticaret serbestleştirilecek ve devlet müdahalesi en aza indirilecekti.⁴

Yeni partinin adında cumhuriyet kelimesini barındırması üzerine Halk Partisi’nin adında da değişikliğe gidilerek 10 Kasım 1924’de Cumhuriyet Halk Fırkası olarak adını değiştirmiştir.⁵ TPCF’nin kuruluşundan dört gün sonra İsmet Paşa başbakanlıktan çekilerek yerini Fethi Bey’e bırakmıştır.⁶

Ali Fethi Bey’in başbakanlık yaptığı sırada 13 Şubat 1925’de doğuda otorite sahibi şeyhlerden Şeyh Said Çapakçur, Palu ve Lice dolaylarında isyan etmiş ve mecliste dengeler değişerek hükümet değişikliğine gidilmiş, Fethi Bey hükümeti istifa etmiş yerine İsmet Paşa hükümeti kurulmuştur.⁷

Kendisini “Emir’ül Mücahidin” ilan eden Şeyh Sait “Şeriat ve halifeliği diriltmek, Sultan Abdülmecit’in oğullarından birini halife yapmak ve hükümetin politikalarına karşı çıkmak” için ayaklanmıştı. İsyen lideri Şeyh Sait Nakşibendi şeyhlerinden olup Doğu Anadolu’nun güçlü kabul edilen dini liderleri arasındaydı.⁸

Meclis çok geçmeden sıkı tedbirlerin uygulanmasına yönelik çalışmalara başlamıştır. İsyanın lokal bir isyan olduğundan yana olan Ali Fethi Bey CHF’nin çoğunluğunun desteğinden mahrum kalmış ve istifa etmiştir. İsmet Paşa’nın yeni kabine teşkil etmek üzere meclisten güven oyu almış ve 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu yirmi iki ret oyuna karşı yüz yirmi iki kabul oyuyla kanunlaşmış, İsmet Paşa hükümetine bu kanunla geniş yetkiler verilmiş, aynı zamanda 1920’de kurulup savaştan

⁴ Erik Jan Zürcher, *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*, Çev.: Gül Çağalı Güven, İstanbul, 1992, 131.

⁵ Şerafettin Turan, *Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, 2000, 27; Zürcher, *a.g.e.*, 78.

⁶ Zürcher, *a.g.e.*, 81.

⁷ Cemil Koçak, *Siyasal Tarih 1923-1950*, Sina Akşin (Editör), Türkiye Tarihi IV, İstanbul, 1997, 100.

⁸ Yaşar Kalafat, *Bir Ayaklanmanın Anatomisi Şeyh Sait*, Ankara 2003, 83.

sonra kaldırılan İstiklal Mahkemeleri⁹ yeniden harekete geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Mahkemelerin teşkiline dair okunan hükümet tezkeresine göre mahkemelerin biri doğudaki hareket sahasında görev yapacak ve verecekleri idam kararları Meclis onayından geçmeyecekti. İkinci mahkeme Ankara’da kurulacak ve faaliyet alanı hareket sahası dışındaki bölgeleri kapsayacaktı. Muhalefetin verdiği 23 ret oyuna karşın, büyük çoğunlukla bu tezkereler kabul edilmiştir.¹⁰

Alınan sıkı önlemler sonucu isyan çok geçmeden bastırılmış, asiler ve destekçileri sert cezalara çaptırılmıştır. Bundan sonra hükümet TPCF’ ye karşı cephe almış açıkça ispat edilememiş olmakla beraber İstiklal Mahkemesi partiyi isyanla ilişkili bulmuştur. Bakanlar Kurulu 3 Haziran 1925 tarihli toplantısında “Vatandaşların aldatılmaktan ve kışkırtılmaktan korunması” gerekçesiyle Takrir-i Sükun yasası uyarınca TPCF’nin merkez ve örgütlerini kapatmış, 5 Haziran 1925’te de parti kapatılmıştır.¹¹ TPCF ileri gelenlerinden bazılarının ordu kumandanı aynı zamanda da milletvekili buldukları göz önünde tutularak adı geçen parti kapatıldıktan sonra muvazzaf subayların milletvekili olmaları yasaklanmıştır. Bu karar orduyu siyasetten uzak tutma siyasetinin başlangıcı olmuştur.

Takrir-i Sükun Kanunu Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir devrenin başlangıcı olmuştur. Nüfuzunu memleketin her köşesine yaymış teşkilatlı muhalefeti ortadan kaldırmış olan hükümet bundan böyle bütün kuvveti elinde tutmuştur. Çoğu orta sınıfın aşağı katlarından gelme, ordu mensupları ile devlet memurlarının teşkil ettiği Mustafa Kemal Paşa grubu iktidarı ele geçirmiş; eski Osmanlı idaresi sınıfı ise çeşitli görevlerle yeni sistemde yer almakla beraber azınlıkta kalmıştı.¹²

İktidar kadrosu, kalkındırılacak ve medeni bir düzeye ulaştırılacak bir toplum kurmak için, yeni bir düzen kurmak eski düzeni yıkmak gerektiğinden, bu idealle birleşmeyen zihniyetleri ve müesseseleri ortan kaldırmakla mümkün olduğunu

⁹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul, 1985, 60.

¹⁰ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, Ankara, 2013, 310.

¹¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, 60.

¹² Karpat, *a.g.e.*, 61.

düşünmektedir.¹³ Nitekim bu amacın hayata tatbikiyle 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılmış, tarikatlar yasaklanmış, şeyhlik, babalık, dervişlik, müritlik, seyitlik, naiplik, halifelik, çelebilik gibi unvanların kullanılmasına son verilmiş; türbeler kapatılmış, türbedarlık ilga edilmiştir.¹⁴

24 Ağustos 1925'te Mustafa Kemal Paşa Kastamonu da şapka takarak kıyafet inkılabının sinyallerini vermiş 25 Kasım 1925'te de şapka giyilmesi hakkındaki kanun teklifi TBMM'de kabul edilmiştir. Şapka inkılabından sonra cübbe, sarık, peçe gibi giysilerin giyilmesi yasaklamıştır. Şapka inkılabı bazı kesimler tarafından protesto edilmiş; ancak muhalif sesler kısa zaman içinde susturulmuştur. 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunundan uygulanan kanun tasarısı mecliste kabul edilmiştir.¹⁵

17 Haziran 1926'da Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de tertiplenen bir suikastın¹⁶ işbirlikçilerden birinin ihbarı üzerine ortaya çıkması yeni bir siyasi krize sebep olmuştur. İzmir Suikastı yargılamaları sürecinde meclisin önde gelen birçok ismi soruşturma kapsamına alınmıştır. Böylece İttihatçılar, Birinci TBMM'de görev yapan ikinci grup üyeleri ve TCF liderleri mahkemeye çıkarılmıştır. Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa gibi meclisin önde gelen isimleri de sanık sandalyesine oturtulmuş ve paşaların tutuklanmasına karşı çıkan İsmet Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini derhal İzmir'e çağırması üzerine tutuklamaların yerinde olduğu kararına varmıştır.¹⁷

Duruşmaların Ankara ve İzmir'de olmak üzere iki ayağı vardı. Birinci dereceden sanıklar İzmir'de, rejimi yıkmaya yönelik davaya Ankara'da bakılacaktı. İlk duruşma İzmir'de mahkeme salonuna dönüştürülen Elhamra Sineması'nda 13 Temmuz 1926 günü başlanmış¹⁸ ve on iki kişi idamla cezalandırılmıştır.¹⁹

¹³ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul, 1964, 123.

¹⁴ Turhan Feyzioğlu, "*Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik*", Feyzioğlu ve bşk. (Editörler) Atatürk Yolu, Ankara, 1995, 207.

¹⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973, 469.

¹⁶ BCA 030.10.102.662.23.

¹⁷ Gülten Savaşal Savran, *1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılaplar Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006.

¹⁸ BCA 030.10.102.662.23.

¹⁹ Çavdar, *a.g.e.*, 315.

İdam edilenler arasında eski İttihatçılardan Maliyeci Cavit ve Doktor Nazım Bey de vardı. Ayrıca Miralay Arif Bey (Ayıcı Arif), Hasan Canbolat, Hulusi Turgut gibi isimlerde idam cezasına çarptırılmıştır. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesiyle idamdan kurtulmuş, Rauf Orbay ise gıyaben on sene kalebentlik cezası almıştır. Suikast yargılamalarından sonra muhalefet büyük ölçüde susturulmuş ordu ileri gelenleri siyasetten uzaklaştırılmıştır.²⁰

İttihatçı kadronun ve ordunun tasfiyesinden sonra inkılaplara kalındığı yerden devam edilmiş, 1926'da batı takvim ve saati örnek alınmış, 3 Kasım 1928'de Latin alfabesi Arap alfabesinin yerini almış, yeni Türk yazısını halka öğretmek için bir öğretim seferliğine girişilmiş, İslam'ın devletin dini olduğu maddesi anayasadan çıkarılmıştır.²¹ Arapça ve Farsça dersleri orta okul programlarından silinmiş ve dilin Türkçeleştirilmesine önem verilmiştir. Dilde yapılan devrim hareketinin destekleyici hamleleri olarak Dil Kurultaylarının toplanmasına ve bir Türk Dil Kurumu'nun meydana getirilmesine karar verilmiştir.

1930 yılında Dünya Ekonomik Buhranının da etkisiyle Türkiye'de meydana gelen ekonomik kriz yeni bir muhalefet partisinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²² Yeni parti Serbest Cumhuriyet Fırkası adı alarak hükümetin politikalarını tenkit etmek ve halka demokratik bir sisteme geçildiği mesajı vermek üzere 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur.²³

Mustafa Kemal Paşa, muhalefet görevini üzerine alacak ama kendisine sadık kalacak bir partinin kurulmasını istemiştir. Muhalif bir partinin kurulmasından maksat; birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak ve hükümeti, hem kusurlarını düzeltmeye hem de ekonomik vaziyete yeni çareler aramaya sevk ederek yeni bir kontrol sistemi yaratmaktır.²⁴

²⁰ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, İstanbul, 2007, 252.

²¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, 2003, 272.

²² Hakimiyeti Milliye, 17 Ağustos 1930.

²³ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981, 249.

²⁴ Karpat, *a.g.e.*, 73.

Güdümlü muhalefet partisini kurma görevi Cumhurbaşkanı tarafından Fethi Okyar'a verilmiş, Nuri Conker, Makbule Atadan parti kurucuları arasında yer almıştı. Partinin seçim kampanyasında büyük kalabalıklar Fethi Bey'i Anadolu'da gittiği her yerde coşkuyla karşılamış ve rejime yönelik bütün muhalefet SCF'nin çevresinde toplanmıştır. Fethi Bey'in Eylül 1930'da İzmir'e gelişi sırasında kitle gösterileri olmuş, bunları grevler ve küçük işçi sınıfından gelen militanca bir hareket izlemiştir.²⁵

SCF etrafında gelişen olaylar, CHP'nin otoritesine tehdit olarak görülmüş ve Mustafa Kemal'in direktifiyle parti kendini feshetme kararı almıştır. Aynı yılın 26 Eylülünde muhalif bir parti daha Abdülkadir Kemali Bey Tarafından Ahali Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulmuştur.²⁶

SCF'nin kendini 17 Kasım 1930'da feshetmesinden sonra²⁷ 23 Aralık 1930'da Menemen'de bir Nakşibendi ayaklanması olayı patlak vermiştir.²⁸ Nakşibendi tarikatından Laz İsmail Hoca'nın kışkırtmaları sonucu kendini Mehdi ilan eden Derviş Mehmet SCF'nin yarattığı muhalefet ortamından yararlanarak Manisa ve çevresinde örgütlenmeye başlamış, müritleriyle birlikte Menemen köylerini dolaşmaya ve "din elden gidiyor" söylemiyle köylüleri ayaklanmaya çağırmıştır.²⁹

Olayın büyümesi üzerine Jandarma Alay Kumandanı yedek subay M. Fehmi Kubilay'ı emrinde birkaç erle kalabalığı dağıtma için Hükümet Konağına göndermiş, teslim olmayan isyancılar ateş açarak Kubilay'ı yaralamış ve başını kesmek suretiyle şehit etmiştir. Bu olay üzerine daha güçlü bir birlik gelerek kalabalık üstüne ateş açmış Derviş Mehmet öldürülmüştür. Olayı haber alan Bakanlar kurulu hemen toplanmış Menemen, Manisa ve Balıkesir'de sıkıyönetim ilan etmiştir. Korgeneral Mustafa Muğlalı başkanlığında kurulan mahkemenin yaptığı soruşturma ve yargılamalar sonucunda Laz İsmail'in Nakşibendi Şeyhleriyle ilişkisi ortaya çıkmış, Laz İsmail ve 27

²⁵ Ahmad, *a.g.e.*, 88.

²⁶ Mehmet Pınar, "Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket: Ahali Cumhuriyet Fırkası", *Tarih Okulu Dergisi*, 26, Haziran 2016, 340.

²⁷ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Firka Hatıraları*, İstanbul, 1949, 106.

²⁸ Vakit, 26 Aralık 1930.

²⁹ Vakit, 25 Aralık 1930.

kişi idam edilmiştir.³⁰

Devrimleri halk kitlesine daha kuvvetli bir şekilde yaymak üzere Türk Ocakları, Nisan 1931 'de kapatılmış, kurumun bütün varlıkları CHP tarafından “Halk Evleri’ne devredilmiştir.³¹ 12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, adı daha sonra Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurumun ilk kurultayı 26 Eylül 1932’de yapılmış, Halkevleri ve gazeteler aracılığıyla dilimize giren yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunması ve yayılması için anketler düzenlenmiştir.³²

Atatürk Türkçenin anlaşılması işini çok benimsediğinden anlaşılması kolay olmayan, yalnız öz Türkçe sözcüklerden oluşan demeçler vermiş, yazılar yazmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasının hemen ardından ezanın Türkçe okunması için girişimler başlamıştır.³³

1933 yılında İlahiyat Fakültesi, Darülfünun kapatılıp yerine üniversite kurulurken Edebiyat Fakültesi bünyesinde “İslam Tetkikleri Enstitüsü” haline getirilmiştir. Din Bilgisi dersleri ise 1931 yılında şehir okullarından, 1939 yılında da köy ilkokullarından kaldırılmıştır. 1931 yılında Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri CHP programına konulmuştur. Bu ilkeler, CHP’nin altı oku, parti amblemi haline geldi. 5 Şubat 1937’de bu ilkelere anayasanın 2. maddesinde yer verilmiştir: “Türk Devleti, Cumhuriyetçi, Ulusalıcı, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci-Reformcudur.” Aralık 1934’te parlamento, kadınların yasama meclisi için sadece oy kullanmalarına değil aday olmalarına da izin veren bir tasarıyı oy birliğiyle kabul etmiş Şubat 1935’te genel seçimlerinde yeni meclise 17 kadın seçilmiştir.³⁴

Atatürk’ün ölümünden bir gün sonra 11 Kasım 1938’de TBMM İsmet İnönü’yü oybirliğiyle ikinci cumhurbaşkanı seçmiştir.³⁵ İnönü bakan değişikliğine giderek

³⁰ Çavdar, *a.g.e.*, 336.

³¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul, 2007, 235.

³² BCA 030.10.144.32.15.

³³ Akşin, *a.g.e.*, 237.

³⁴ Semra Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasi Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, 10, 22.

³⁵ Kurun, 12 Kasım 1938.; Metin Aydoğan, *Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)*, İzmir, 2005, 118.

partinin sağ kanadını kontrolüne almış, hükümeti bir parti hükümeti haline getirmiştir. 1939'da da Meclisteki tenkitleri uyararak maksadıyla bir Müstakil Grup teşkil edilmiştir.³⁶

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde mecliste değişikliklere gidilmiş, Atatürk'e yakınlığıyla bilinen milletvekilleri meclisten uzaklaştırılmış, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy gibi isimler meclise geri çağırılmış, banknotlardaki Atatürk portresi yerini İnönü'nün portresine bırakmıştır.³⁷ İnönü'nün nüfuzunun kuvvetle hissedildiği sıralarda bütün Avrupa'yı içine alacak savaş rüzgarları esmeye başlamış, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgaliyle 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.³⁸

Türkiye, savaşa fiilen katılmayı reddedip tarafsızlığını ilan etse de³⁹ toplumsal ve ekonomik sonuçlarını ağır bir şekilde yaşamıştır. Barış zamanında 12 bin olan asker sayısını 1,5 milyona çıkarılmış, asker iaşesi büyük bir yük haline almıştır. Bu süreçle birlikte hükümetin çözüm bulamadığı ekonomik sorunlar sıkı tedbir ve kanunların çıkarılmasına neden olmuştur. 1 Kasım 1940 yılında İnönü, parlamentonun yeni dönemini açış konuşmasında, sıradan insanlar büyük yoksunluklar ve zorluklar içindeyken iş topluluğunun yaptığı istifçilik, karaborsacılık ve vurgunculuktan sert bir dille şikayet etmiştir. Refik Saydam hükümeti Ocak 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu meclisten geçirmiştir. Kanun hükümete fiyatları denetleme, mala el koyma gibi geniş yetkiler kazandırmıştı ancak ekonomik durum daha da kötüye giderek karaborsanın patlamasına neden olmuştur.⁴⁰

Hükümet Kasım 1942'de oy birliğiyle "Varlık Vergisi Yasası'nı çıkarmış,⁴¹ vergi yüksek kazanç sahiplere yönelik düzenlenmiş, iş adamları ve büyük çiftlik sahiplerinden tahsil edilmiştir.⁴² Kanuna göre vergisini zamanında ödemeyen 55 yaşını

³⁶ Vakit, 27 Mayıs 1939.; Karpat, *a.g.e.*, 80.

³⁷ Cüneyt Ölçer, *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*, İstanbul, 1973, 10.

³⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara, 2007, 124.

³⁹ BCA 080.10.29.95.54.

⁴⁰ Alev Özbil, *Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)*, (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015.

⁴¹ Resmi Gazete 12.11.1942.; Ulus, 11 Kasım 1942.

⁴² Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951, 56.

aşmış mükellefler taş ocaklarında çalıştırılacaktı.⁴³ Bu uygulamayla varlıklı kesim büyük bir ekonomik sıkıntıya sokulmuş taş ocaklarında ölenlere bile rastlanmıştır. Ancak azınlıklara karşı ayrımcılığa yol açan Varlık Vergisi'nden iki yıl içinde aşamalı olarak vazgeçilmiş ve nihayet Mart 1944'te bu uygulamaya son verilmiştir⁴⁴

Savaşın sona ermesiyle bir takım siyasi, ekonomik ve toplumsal etkenler çok partili hayata geçilmesini zaruri kılmıştır. Faşist rejimlerin itibarını kaybetmesiyle demokratik rejimler ülkeler nezdinde revaç bulmuştur. Parti-devlet rejimini benimseyen CHP de demokratik yönetim sistemine istemese de iltifat etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle CHP meclis kurulduğu günden bu yana devamlı muhalifleri bünyesinde barındıran bir parti olması partinin kendi içinden ikinci partiyi doğurmasını sağlamıştır. Yeni partinin doğumuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 ortalarında iyice su yüzüne çıkmıştır. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermişti. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak, hükümete kuvvetle çatmışlar ve tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdi. Eleştiriler, bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlielerin ve özellikle memurların acı durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği yönünde olmuştur. Muhalifler ısrarla artık yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Nihayet, 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, 368 lehte oya karşı beş kişi aleyhte oy kullanmıştır.⁴⁵

Parti içi bu gelişmeler sonucunda, 1945 yılında kurulan Milli Kalkıma Partisi'nin kurulmasının ardından 1946 yılının ocak ayında Demokrat Parti adı altında bir parti Dörtlü Takrir'in sahipleri tarafından kurulmuş⁴⁶ ve partinin genel başkanlığına Celal Bayar seçilmiştir.⁴⁷ 1946 yılında ayrıca Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi, 1948

⁴³ BCA 030.18.01.02.101.10.19.

⁴⁴ Ahmad, *a.g.e.*, 147.

⁴⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, 1990, 9.

⁴⁶ Akşam, 8 Ocak 1946.

⁴⁷ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara, 2003, 11.

yılında da Millet Partisi, Türk Komünist Partisi kurulmuştur. Ancak ana muhalefet partisi olmayı DP başarmıştır.

Bu süreçle birlikte iktidar-muhalefet çekişmesi başlamış 1950’de muhalefetin iktidar olmasından sonra muhalefet pozisyonuna düşen ve tek particiliği savunan kadro yeniden iktidarı ele geçirmek için mücadeleye devam etmiştir. Bu çalışmadaki amaç yukarıda kısa tarihi verilen Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi gelişiminde İbrahim Arvas’ın nasıl bir profil çizdiğini irdelemektir.

I. BÖLÜM

İBRAHİM ARVAS'IN HAYATI VE PARLAMENTODAKİ FAALİYETLERİ

1. ARVASÎ AİLESİ

Arvasî ailesi Hz. Muhammed (S.A.V)'in kızı Fatîma (R.A) ve Hz. Ali'nin çocukları Hz. Hüseyin'in neslinden olup günümüze kadar soyları devam edegelmiştir. Aile'nin Anadolu'ya teşrifi, Hülâgü'nün Bağdat'ı istilâsı ve eşine az rastlanan tahribatı sonucu, Bağdat şehrini terk etmek zorunda kalan Arvasî Ailesi'nin nesep silsilesinin 13. sırasında bulunan Hacı Kasım Bağdâdî ve ailesinin, 10 Ocak 1297 pazartesi günü kuşluk vaktinde Bağdat'ı terk etmesiyle gerçekleşir.⁴⁸ Bağdat'ta Mescid-i Mercan ve etrafındaki külliyenin idaresini yürüten Seyit Abdülaziz bin Nizar'ın torunlarından Seyyid Kasım Bağdadî'nin mürşidinden hicret izni alarak 1258 yılında önce Musul'a sonra Urfa ve Bitlis'e gelmiştir.⁴⁹ Seyyid Kasım Bağdadî, Bitlis'e bağlı Şirvan kazasının Nevin, Pay (Taşyaka) ve Aynedar köylerinde birçok medrese ve tekke tesis ederek ilim ve irfana hizmette bulunmuştur. Bir müddet sonra üç oğlu ile Mısır'a giderek reisül müderrisin unvanıyla ders vermiştir.⁵⁰ Hac dönüşü Bursa'ya giderek Orhan Gazi'yi ziyaret eden Bağdadî'ye⁵¹ Pay ve Aynidar kasabaları Orhan Gazi tarafından vakfedilmiştir.⁵²

Seyyid Kasım Bağdadî'nin⁵³ büyük oğlu Molla Muhammed Muhammed (Kutub), Hakkâri dolaylarına giderek, orada Abbasî Ailesi'ne mensup İbrahim Hân'ın

⁴⁸ Nimetullah Arvas "Arvas Medresesi Ve Türkiye'deki Entelektüel Çevre Üzerindeki Etkisi (Seyyid Abdülhakim Arvasî Örneği)" Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Uluslararası Sempozyumu 29 Haziran - 1 Temmuz 2012, I, Bingöl 2013, 214.

⁴⁹ Abdurrahman Adak, "Güneydoğu Anadolu'da Seyyidler", *Marife*, 3, 2004, 384.

⁵⁰ Aydın Talay, *Bizim Eller Van*, İstanbul, 1988, 60.

⁵¹ İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler*, Ankara, 1964, 3.

⁵² Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/9-35.6199-203.

⁵³ Seyyid Kasım Bağdadî'nin Seyahatnâme adlı 33 sayfalık bir eseri bulunmaktadır. Eski Van Mebusu İbrahim Arvas imzasıyla: " pek muhterem ve çok aziz Reiscumhurumuz Celâl Bayar'a " başlıklı tezkere ile takdim edilen Arapça risale Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu'nda (3/9-35. 6199-207) mevcuttur. Risale tarihi kıymet taşımakta ve içinde doğu bölgelerinde hak iddia edebilmek için tarihi olaylara aykırı vakialara yer verilmektedir. Tercüme ve kitabın tetkiki Şahap Nazmi Coşkunlar tarafından yapılmıştır: (Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu 3/9-35. 6199-210.)

kızı Fatma ile evlenmiştir. Daha sonra ailesini alarak Van'ın güneyinde bulunan Müküs⁵⁴ kazasına yerleşip, mensup oldukları “Kâdirî Yolu”na ait bir tekke, bir medrese ve bir cami yaptırmıştır. Bu yeni kurulan köye Arvas⁵⁵ adını vermiştir. Arvas Medresesi'nin tarihi 1399 yılını göstermektedir. O tarihten itibaren Arvas Köyü bir ilim merkezi haline gelmiş ve yüzlerce insan Arvas köyündeki medreseden bir yandan ilim tahsilinde bulunurken, diğer yandan da tasavvufi terbiye almışlardır.⁵⁶

Medresenin yanı sıra Muhammed Kutub'un kabri de Arvas köyünde bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı esnasında Van ve çevresinde tarihi eserlerin tahrip edilmesi esnasında Arvas medresesi de tahrip edilmiş, birçoğu tek nüsha olan el yazması eserleri yakılmıştır. Arvas'ta bulunan camide yangın izleri halen belirgin bir şekilde durmaktadır.⁵⁷

Bugün ki Arvas sülalesi dört bir yana dağılmış olmakla beraber Seyyid Fehim Arvasî'nin nesli Muhammed Reşid, Muhammed Emin, Muhammed Ma'sum, Muhammed Sıddık, Muhammed Mazhar, Hasan Medeni, Seyyid Hüseyin, Muhammed Salih, Seyyid Nizamüddin ve Seyyid Şemsüddin adlı on evladı kanalı ile yürümektedir. Vefat edenlerden bir kısmı Arvas'ta, bir kısmı Nehri⁵⁸de, bir kısmı Hoşap Köyünde ve çeşitli yerlerde defnedilmiştir.⁵⁹ Aile gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde önemli mevkilerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Ehl-i Beyt'e ve ilim ehline gösterdikleri saygı ve ilgiden dolayı, hemen hemen bütün İslam topraklarından

⁵⁴ Bahçesaray ilçesinin eski adı Müküs'tür. Van'ın Gevaş ilçesine bağlı bucak merkezi iken 1988 yılında ilçe olmuştur. Deniz seviyesinden 1750 m. Yüksekliğinde olan ilçenin Van merkezine olan uzaklığı 108 km. dir. İlçe toprakları çok dağlıktır ve ekilen toprak parçası çok azdır. Halkının çoğunluğu arıcılık yaparak elde ettikleri bal ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Akarsuları ve bol miktarda ceviz ağaçlarının ilçeye verdiği doğal görüntü güzel bir manzara arz eder: Kaya Kayaçelebi, *Doğu'nun Yıldızı Van*, İstanbul, 1990, 34.

⁵⁵ Yüksek dağlar manasından alındığına delâlet eden bu ismin Arapça olması kuvvetle muhtemeldir. O zamandan şimdiye kadar bu Silsile-i Necîbe “Sâdât-ıArvâsîyye” (Arvâs Seyyidler) ailesi namını almışlardır: Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Abdülhakim Arvasî'nin Külliyyatı I*, İstanbul, 2009, 178.

⁵⁶ N. Arvas, *a.g.m.* 215.; *Van Kütüğü*, Ankara, 1992, 200.

⁵⁷ N. Arvas, *a.g.m.* 216.

⁵⁸ Hakkari'nin tanınmış Seyyidlerinden Taha-i Nehri'nin oğlu Ubeydullah nüfuzunun ve müritlerinin çokluğuyla biliniyordu. Babasının vefatından sonra amcası Seyyid Salih'in de vefatı üzerine irşad makamına geçmiş, Ehl-i Sünnete çok hizmet etmişti. Babasının halifesi Seyyid Fehim Arvasî ile hac yapmış ve büyük fetihlerle dönmüştür. Olağanüstü siyasi dehaya sahip olduğu rivayet edilen Seyyid Ubeydullah'ın İran'la çarpıştığı kaydedilmektedir: Kuku, *a.g.e.*, 741.

birçok Seyyid-Şerif ve birçok seçkin alim kendi memleketlerini bırakarak, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olan bölgelere hicret etmişlerdir.⁶⁰

Çalışmamıza konu olan İbrahim Arvas'ın babası Hamit Paşa'nın babası ve meşhur Nakşibendi⁶¹ şeyhi Seyyid Abdülhakim Arvasî'nin⁶² kardeşi Seyyid Muhammed Osmanlı Mebusan Meclisinde Hakkari temsilcisi olarak görev yapmıştı.⁶³ Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere Masum Arvas 'ın başkanlığını yaptığı Van Heyeti'nin temsilcilerinden ikisi yine İbrahim Arvas ve ağabeyi Abdullah Arvas'tı.⁶⁴ Heyet Mustafa Kemal Paşa'yla telgraflar aracılığıyla devamlı bağlantı içinde olmuştu.⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa son padişah Vahidettin'in yaverliği görevi sırasında Arvas dergahını ziyaret etmiş ve daha sonra meclis kurulunca güçlü nüfuza sahip bu ailenin desteğini almak istemişti.⁶⁶ CHP, Doğu Anadolu'da aşiretlerin ve tarikatların gücünü arkasına alabilmek için Nakşibendi olan Arvasileri ön plana çıkarmıştı.⁶⁷ Aile, hemen her dönem parlamentoya temsilci göndermişti. Aşiret ve cemaat ilişkilerinin iç içe geçtiği Arvasiler, ekonomik ve siyasal bir güç olarak nüfuzlarını bütün hükümetler

⁵⁹ Talay, *a.g.e.*, 60-61.

⁶⁰ S. Emin Arvas, "Osmanlı'da Ehli Beyt Sevgisi", *Diyanet Dergisi*, 171, Mart 2005, 32.

⁶¹ Nakşibendiyenin Halidi kolu, Doğu Anadolu bölgesine Hakkari üzerinden yayılmıştır. Mevlana Halid-i Bağdadi'nin halifesi Seyyid Taha Hakkari'nin müntesibi daha sonra da Seyyid Taha'nın kardeşi Seyyid Salih'in halifesi olan ve bölgede allame olarak bilinen Seyyid Fehim (d.1825 – ö.1895) ile Ğavs-i Hizan'ı olarak bilinen Seyyid Sıbğatullah Arvasi vasıtasıyla Van ve çevresinde irşat faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Daha sonra Nakşibendiyenin Halidiyye kolu dalga dalga yayılmıştır: Nimetullah Arvas, "Nakşi Geleneğinin Bir Takipçisi Olan Seyyid Abdülhakim Arvasî'nin İstanbul Yansımaları", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması 26-28 Mayıs 2014 Eskişehir, 704.

⁶² Seyyid Abdülhakim Arvasî (Üçışık), Seyyid Mustafa Efendi'nin oğludur. Aile "Arvasî Seyyidler" olarak tanınır. On dört yaşında iken Seyyid Taha Efendi halifesi olan Seyyid Fehim Arvasî'ye intisap etti. Soyu anne tarafından Abdülkadir Geylanî'ye ulaşır. Son devir alimlerinden ve mürşitlerinden olup Nakşi-Halidî şeyhidir. Kendisine miras kalan servetle, ailesinin kurduğu Arvas köyünde medrese yaptırmıştır. 27 Kasım 1943 tarihinde Ankara'da vefat etmiş ve Ankara'nın Bağlum köyüne defnedilmiştir: Van Vilayet Salnamesi (1899), 178.; Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben*, İstanbul, 2002, 229.

⁶³ Dündar Alikılıç, "Arvas ve Arvasiler'in Van Gölü Havzası'ndaki Etkinlikleri", II. Van Gölü Havzası Sempozyumu, 2007 Van, 263.

⁶⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/9-35.6199-200.; İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler*, İstanbul, 2010, 103.; Yücel Özkaya, *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*, Ankara, 2011, 81.

⁶⁵ Uluğ İğdemir, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Ankara, 1989, 64.

⁶⁶ "İbrahim Bey'in yaşı küçük olduğundan yaşı büyütülüp meclise alındı. Mecliste dini müdafaa eden birkaç milletvekilinden birisiydi. O CHP milletvekili olan ama CHP'li olmayan bir milletvekiliydi. İhraç edildikten sonra dini müdafaa ettiği için Demokrat Parti O'nu partiye almak istemedi.": Taha Üçışık ile yapılan telefon görüşmesi 19 Haziran 2019.

dönemlerinde sürdürmüştü.⁶⁸

2.İBRAHİM ARVAS'IN HAYATI

İbrahim Arvas 1883 yılında Van'ın Başkale⁶⁹ ilçesinde, Doğu Anadolu'nun en tanınmış ailelerinden biri olan Arvas ailesinde doğdu. Babası Hamit Paşa, annesi ise Hatem Hanımdı. Hamidiye Alayı komutanlarından Hamit Paşa⁷⁰, Seyyid Fehim Arvasî'nin öğrencisi olup Sultan Abdülhamit'in en kıymetli komutanlarındandı. Sultan Abdülhamid'in özel bursuyla yatılı Galatasaray Sultanisi'nde eğitim gören İbrahim Arvas, Ünlü tasavvuf alimlerinden Abdülhakim Arvasî'nin⁷¹ yeğeni aynı zamanda damadıydı.

İbrahim Arvas hatıralarının önsözünde kendisini ve ailesini şöyle anlatmaktadır: “Mensubu bulunduğum Arvas büyük ailesini okuyucularıma tanıtmak isterim. İmam İbrahim Zeynel Abidin ahvadından Bağdat şehrinde Mercan Camiinde Tedrisi İlim ve Tarikat neşretmekte iken, Tatarların istilasına maruz kalan Bağdat'ta, oturmak imkânını bulamayan Şeyh Kasım Bağdadi (A'lemül Ulema) mürşidi, hafidi Geylani Şeyh

⁶⁷ Mehmet Pınar, “Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu’da Seçimlere Bir Örnek Ağrı (Karaköse) Seçimleri (1946-1960)”, *Turkish Studies*, 9, 1 Winter 2014, 449.

⁶⁸ Songül Miftakov, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: 1946- 1960”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi VI*, 2, Eylül 2018, 4.

⁶⁹ Elbak (Başkale), Hakkari ilinin merkezi olan Elbak kazası doğuda İran’ın Samas ve Samai nahiyeleri, batıda Hoşap (Hamidiye) kazası ile Norduz kazası, kuzeyde Mahmudi, güneyde Çölemerik kazaları ile sınırlı merkez idaresi Başkale kasabasıdır. Elbak kazası Şikefti, Şivelan, Masiro, Suvartan, Kenarburç, Serelbak nahiyelerinden müteşekkil ve 180 köyden ibaret olup, halkın büyük bir kısmı Müslüman, küçük bir kısmı gayrimüslimdir. Türk, Kürt, Ermeni, Nasturi ve Yahudilerden müteşekkil halk kendi dillerinde konuşur ve ayrıca Türkçe bilirdi: *Van Vilayet Salnamesi (1889)*, Ankara, 1995, 92.

⁷⁰ Ortadoğu uzmanı Sykes-Picot anlaşmasının mimarlarından İngiliz diplomat Mark Sykes Hamid Paşa’yı küçük yuvarlak omuzlu, mavi gözlü, fesli ve yeşil sarıklı, inci beyazlığında dişleri olan, şefkatli bir babanın sesine sahip Seyit soylu bir adam olarak betimlemektedir: Mark Sykes, *The Caliphs’ Last Heritage: A Short History of The Turkish Empire*, Macmillan and Company, London 1915, 424.; Sykes’in Hamid Paşa’yı ziyareti hakkında bilgi için: Sykes, *a.g.e.*, 425-426.

⁷¹ Seyyid Abdülhakim Arvasî, 1943 senesinde Lütfi Kırdar’ın kendisi hakkında “gençler arasında şeriatı yayıyor” iddiası üzerine Ankara’da göz altına alınmış ve yeğeni İbrahim Arvas’ın ricası üzerine serbest bırakılmıştı: Kuku, *a.g.e.* 367; Arvasî, İbrahim Arvas’ın etkisiyle aynı dönemde tutuklanan Saidi Nursi ve diğer sanıklarla aynı muameleyi görmemiş Ankara’ya kızının evine gitmişti: Cemalettin Canlı-Yusuf

Abdürrezaklan Hicret müsaadesini alarak Musul Vilayetine 15 ev akraba ve taalukatı ile sefere çıktılar. Üç sene Musul'da Celile Zadelerin mahallesinde ikamet etmişler. Oradan Mardin'e üç sene sonra da Diyarbakır'a hareket etmişler ve burada 5 sene ilim ve tarikat neşrinden sonra Hazro'ya gitmişler. Orada iki sene kaldıktan sonra Şirvan Kazasında Nuvin ve Pay köylerinde ikamet etmiştir. Hac seferinden avdetinde Bursa'yı yeni fetheden Sultan Orhan Han Gazi Hazretlerini ziyaret etmiş mü- şarünilyhten çok hürmet ve riayet görmüştür. .Hini veda'da fevkalade belîğ bir nutuk irad etmiş ve sonunda çok güzel bir de dua irad etmiştir...’’⁷²

“..*Sultan'ı muşarünileyeh* fevkalade memnun kaldılar. O vakitten beri Arvas ailesi bütün mevcudiyeti ile büyük cedleri Kasımi Badadi ile Şeyh Muhammedi Kutbun izinde kaldılar. Ve bu ananeden asla ayrılmadılar. Şeyh Kasımi Bağdadi'nin büyük oğlu Şeyh Muhammedi Kutup babasının izni ile Müküs Nahiyesinde Arvas mevkiinde kayınpederi Hakkari Bey'i İbrahim Han muaveneti ile bir köy kurdu. Cami, medresesi, tekkesi ile. Ahvadının meşhurları şunlardır: Şeyh Muhammedi Veli, Şeyh Abdurrahmanı Arvasi, Gavs-ı Hizan, Seyit Fetimi Arvasi, Seyit Muhammedi Arvasi, Şeyh Hamit Paşa, -ki bendeniz onun mahdumuyum- Abdülhakim-i Arvasi ve Şeyh Muhammed Emin Arvasi'dir. Sülalemizin vasfı mümeyyizi, başlıca neşri ilim ve tarikattır.’’⁷³

“..Dedem Seyit Muhammed Efendinin Oğulları Şeyh Muhyittin (Müftü), Şeyh Mahmut, Şeyh Ahmet, Şeyh_ Nurettin, Şeyh Hamit Paşa, Şeyh Hüseyin Efendi, Müftü Efendinin oğulları ise Seyit Mustafa ve Şeyh Hasan'dır. Seyit Mustafa'nın oğullarının meşhurları Seyit Abdülhakim, Seyit İbrahim, Seyit Taha, Şeyh Şem- süddin ve Şeyh Yusuf Efendidir. Şeyh Hasan'm Oğlu Şeyh Ahmet Efendi Şeyh Hafit (Hattat) ve Abdullah Bey'dir. Merhume Halam Makbule Hanımın maruf oğulları Sait ve Memduh Beylerdir (Demiroğulları)...’’⁷⁴

“Amcam, Molla Abdulhamit Efendizade, Seyit Fehimi Arvasi'nin alim evlatları Şeyh Muhammed Emin Efendi, Gazi Şeyh Masum Efendi, Şehit Şeyh Muhammed

Kenan Beysülen, *Zaman İçinde Bediüzzaman*, İstanbul, 2010, 423.

⁷² İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 3.

⁷³ İ. Arvas, *a.g.e.*, 3-4.

Sıddık Efendi, Molla Hüseyin Efendi, Şeyh Muhammed Salih Efendi, Molla Nizamettin Efendi, Elyevm (bugünde) berhayat (hayatta) olup Medine-i Münevvere'de bulunan Şeyh Haşan Efendi'dir. Elyevm (bugün de) hayatta olan alim torunları şunlardır: Seyyid Muhammed Kasım, Van Müftüsü kardeşi Seyyid Şemsüddin'dir. Torunlarının oğulları ise Seyyid Muhammed Maşuk ve Seyyid Celalleddin'dir. Merhum Van Mebusu Abdulkhakim Arvas'ta Masum Efendi'nin oğludur. Başkale kolundan Alim olan Seyyid Cemalüddin Arvas'tır. Yeğenlerinden, Arvas terbiyesi ile büyüyen Ahmet Tevfik Demiroğlu, oğlum Mehmet Sıddık Arvas ve alimlerinden Gavs Hizan'ın yeğeni Mehmet Şefik Arvas, yeğenim Hamdullah Arvas, Muhammed Said Arvas ve İhsan Arvas, Abdulkhakim Arvas ve oğlu Mehmet Arvas, Başkale kolunda, Seyyid Yusuf torunu Nevzat ve Rüçhan Arvas'tır..⁷⁵

Birinci Büyük Millet Meclisi Hakkari milletvekilliğine seçilen Arvas yaşı tutmadığından (27 yaşında) yaşı büyütülmek suretiyle meclise girdi.⁷⁶ Ancak vaktinde yetişemediği için Şemdinan kazasına kaymakam olarak atandı.⁷⁷ Sonraki dönemlerde Mülki İdare Amirliği, Hakkari Nüfus Katıplığı, Musul, Ranya ve Dahuk Nüfus Memurluğu, Van Edremit ve Tımar Bucak Müdürlüğü, Gevaş Kaymakam Vekilliği yaptı. II. Dönem Van, III. ve IV. Dönem Hakkâri, V., VI., VII. ve VIII. Dönem Van milletvekilliği yaptı.⁷⁸

Arvas 1934 Soyadı Kanunu ile ailesinin ikamet edip medrese kurduğu Arvas köyünün ismini soyadı olarak aldı.⁷⁹ Uzun yıllar üstlendiği parlamenterlik görevi sırasında dini ve ekonomik konularda birçok çalışmalar yaptı. 1950 seçimlerinde

⁷⁴ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 2010, 10.

⁷⁵ İ. Arvas, *a.g.e.*, 10-11.

⁷⁶ Taha Üçışık ile yapılan telefon görüşmesi 19 Haziran 2019.

⁷⁷ *Van Vilayet Salnamesi (1889)*, 175.

⁷⁸ BCA.030.100.76.504.14.; TBMM Arşivi İbrahim Arvas'ın Tercüme-i Hal Varakası.

⁷⁹ Ulus, 2 Kanunievvel 1934.

CHP'den istifa etmeden bağımsız aday oldu.⁸⁰ Aynı yıl aşırı sağ propagandalar dini yaptığı iddiasıyla CHP'den ihraç edildi.⁸¹

11 Nisan 1950'de CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay'a çektiği bir telgrafta Arvas, DP'nin dört seneden bu yana Van'da seçimleri kazandığından bu seçimde de yüzde yetmiş kaybettiklerini, yüzde otuza girebilmek için CHP Divanına müracaatta bulunduğunu ve yardımıyla girip giremeyeceğini bildirmesini rica etmişti.⁸²

Arşiv belgelerinden anlaşıldığına Sılay, Arvas'ın aday gösterilmesi için yetkililerle gerekli yazışmalarda bulunmuştu.⁸³ Ancak Arvas'ın neden aday olarak gösterilmediğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Arvas, 1950 seçimlerinde CHP adayı gösterilmediği gibi aynı yıl partisinden de ihraç edilmişti.⁸⁴ 1954 seçimlerinde Arvas DP Genel Kurulu tarafından DP aday adayı olarak seçilmiş ancak kendi iddiasına göre Genel Kurulda seçim memuru F. Lütfü Karaosmanoğlu'yla iş birliği yaparak Arvas'ı ve Kamil Taşyi'yi listeden çıkarıp yerine CHP'den istifa eden İhsan Hamit Tiğreli'yi ve Karaosmanoğlu'nu yazmıştı. Arvas'ın Menderes'e başvurması üzerine başbakan kendisine bu kez yanlılık olduğunu, ara seçimlerde kendisini aralarına alacaklarını, ancak şimdilik DP'nin seçimleri Diyarbakır'da kazanması için kendisinin oraya dönmesi gerektiğini söylemişti.⁸⁵ 1955 yılında Arvas DP Güneydoğu başmüfettişliğine tayin edilmişti.⁸⁶

1954 seçimlerinde Arvas, Diyarbakır'da Arvasların nüfuzunu kullanarak DP için o bölgede büyük oranda başarı sağlamış ve Bayar'a çektiği bir telgrafla Diyarbakır

⁸⁰ Cumhuriyet, 23 Nisan 1950.; CHP 1950 seçimlerinde Kazım Özalp ve Ferit Melen'i Van milletvekili adayı göstermişti: Cumhuriyet, 23 Nisan 1950.

⁸¹ Van Sesi, 22 Nisan 1950.; Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları IV*, İstanbul, 2015, 281.

⁸² BCA 490.01.325.1344.1.

⁸³ BCA 490.01.325.1344.1.

⁸⁴ Koçak, *a.g.e.*, 281.

⁸⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/6-6.3019-1255.

⁸⁶ Haber Cumhuriyet gazetesine "Eski müfrit CHP'li, DP Güneydoğu başmüfettişi oldu" başlığıyla haber yapılmıştı. Arvas, gazetenin "müfrit" kelimesini kullanması dolayısıyla gazeteye bir mektup yazmış, kendisinin CHP'nin müfrit milletvekili değil, Sevr Anlaşması'nı kabul edip ülkesini yabancılara veren sultana karşı Müdafai Hukukun müfrit bir üyesi olarak olduğunu belirtmişti: Cumhuriyet 15 Aralık 1955.

seçimlerini kazanmalarını kutlamıştı.⁸⁷ Ancak müfettişlik yılları DP'nin iniş yıllarına denk geldiği için Arvas halktan yeterli desteği görememiş ve bu görevden ayrılmıştı.⁸⁸

Arvas, Celal Bayar'a yazdığı 8 Şubat 1959 tarihli bir mektupta Arvas ailesini bir dönem arka plana attıklarından dolayı seçimleri Van çevresinde kaybettiklerini, Milli Mücadele'den bu yana halkı ve vatani için çalışan bir milletvekili olan kendisine sırt çevrildiğini yazmıştı.⁸⁹ Aldığı maaşla zor geçindiğini ve birçok borcu olduğunu belirten Arvas makalelerinin yayımlandığı Hür Adam gazetesine kağıt yardımı yapılmasını Cumhurbaşkanı Bayar'dan talep etmişti.⁹⁰

Arvas'ın hatıratını yazdığı dönemde de maddi sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır. Öyle ki hatıratını uzun bir süre yayımlatamamasının gerekçesini maddi imkanlarının müsait olmaması olarak göstermiştir.⁹¹ Arvas'ın mektuplarına cevap geldiğine dair bir vesikaya ulaşamadığımız için ve bu süreçten sonra partilerle ilgisini kestiğinden dolayı herhangi bir cevap alamadığı kuvvetle muhtemeldir.

Arvas, 1960 Darbesi döneminde İnönü'ye hakaret suçundan tutuklanıp bir müddet cezaevinde kalmıştı.⁹² Bu süreçten sonra siyasetle ilişkisini kesmişti. 21 Ekim 1965 tarihinde 82 yaşında Ankara'da vefat etmiş, Ankara'nın Bağlum köyündeki kabristanda Abdülhakim Arvasî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.

Heyecanlı ve sevecen mizaca sahip olması sayesinde çevresi kalabalık olan Arvas'ın Ankara-Keçiören'de ki köşkü ve Kırıkkale-Keskin'de ki çiftliği sürekli olarak gerek akrabaları ve gerekse de sevenleri tarafından ziyaret edilirdi.⁹³ Özellikle

⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/6-6.3019-1255.

⁸⁸ Sezai Karakoç, "Ankara SBF Yılları, Hatıralar", *Diriliş Dergisi*, VII(62), 22 Eylül 1989, 10.

⁸⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/9-35.6199-204.

⁹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/9-35.6199-199.

⁹¹ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 80.

⁹² Taha Üçışık ile yapılan telefon görüşmesi 19 Haziran 2019.

⁹³ Sezai Karakoç Arvas ve Necip Fazıl Kısakürek'le ilgili bir anısını şöyle naklediyor: "Bir gün İbrahim Arvas, otele üstadı ziyarete gelmişti. O gün üstadın iyi bir günü değildi. Asabi mizaçta olduğundan bazan dokunsan patlayacak derecede sinirlerinin gergin olduğu söylenebilirdi. Bir şeyle meşguldü. O anda İbrahim Arvas'ın yüzüne bakmadan, kızgın gibi bir cevap verdi bir sorusuna. İbrahim Arvas alındı, ayağa kalktı 'Necip dedi (daha yaşlı olduğundan Necip diye hitap ediyordu üstada), bu davranışlarınla herkesi kaçıyorsun. Benim sana niçin geldiğimi sanıyorsun? Bir menfaat için mi? Sadece hizmetinden ötürü yanına geliyorum. Kimseye minnetim yok. Bende öfkeliyim. Unutma ki sadece Hüseyini değil, aynı

Keçiören'deki evinin bahçesine kurdurduğu büyük yemek sofraları çevresi tarafından sıkça anlatılan anılara konu olurdu. Akrabaları ve çevresinde bulunan gençlere çeşitli bilgi yarışmaları düzenleyerek bu vesileyle onlara hediyeler verildiği bilinmektedir. Bu yarışmaların en bilinen örneklerinden biri, Arvas'ın kendisine Ayetel Kürsi suresini tecvitle ezbere okuyanlara takım elbise hediye ettiği yarışmadır.⁹⁴ Arvas'ın ebru ve hat sanatına ilgi duyduğu, musikiden hoşlandığı⁹⁵ aktarılan anı anlatımlarından bilinmektedir.

İbrahim Arvas'ın iki kız ve bir erkek evladı vardı.⁹⁶ Arvas, oğlu Mehmet Sıddık'ın siyasetten uzak durmasını istemiştir. Konuşkan ve atılgan tavrı ile bilinen Arvas, kendisinin aksine oldukça sakin mizaçlı ve sessiz biri olan oğlunun siyasetin cadı kazanında zarar göreceğini düşünmüş ve onu siyasetten uzak tutmaya çalışmıştır.⁹⁷

Asıl mesleği İdare memurluğu olduğu halde ve Arapça, Farsça ve Fransızca bildiğinden⁹⁸ yüksek dereceli Arapça ve Farsça araştırması yapmıştı.⁹⁹ Tarihi Hakikatler adıyla yayımladığı bir hatıratı ve çeşitli dergilerde yazdığı birçok makalesi bulunmaktadır. Tarihi Hakikatler adlı eserinde hatıraları ilk etapta küçük bir kitap halinde basılmış, daha sonra bu hatıraların ikinci kısmı Yeni İstiklal gazetesinde

zamanda Halidiyim de. Kızdı, öfkeleni ve hızla çıkıp gitti. Üstad, üzgün, arkasından koşup: İbrahim Bey, yanlış anladım dediyse de durduramadı. Üstad kendine kızıp üzüldü durdu. 'Onu kırıldı' dedi. 'İbrahim Arvas Seyit olduğundan Hazreti Hüseyin soyundan. Aynı zamanda annesi tarafından da Halid bin Velid soyundandır.' İzahında bulundu. Tabii ki İbrahim Arvas'ın küskünlüğü kısa sürdü. Bir iki gün sonra yine üstadı ziyarete geldi. Üstad da daha dikkatli olarak yeni bir kırgınlığa meydan vermedi.": Karakoç, *a.g.m.*, 12-13.

⁹⁴ İ. Arvas'ın torunu İbrahim Sena Arvas ile yapılan yüz yüze röportaj (6 Haziran 2019).

⁹⁵ Aynı röportaj.

⁹⁶ TBMM Albümü I, 1920-1950.; *Van Vilayet Salnamesi (1899)*, 175.

⁹⁷ İ. Arvas'ın torunu İbrahim Sena Arvas ile yapılan yüz yüze röportaj (6 Haziran 2019).; İbrahim Arvas'ın tek oğlu olan Mehmet Sıddık bir gün babasının duvarda asılı olan aslan postuna talip olmuştur. Babasına bu postu evlendiği taktirde kendisine hediye etmesini istemiştir. İbrahim Arvas da oğluna: "sen hele bi evlen gerisi kolay" cevabını vermiştir. Günün birinde Necip Fazıl Kısakürek Arvas'ın Keçiören'deki evine misafir olur. Bu misafirlik esnasında o da duvarda asılı olan aslan postunu ister: "İbrahim amca bu post çok güzel bana hediye ederseniz sizden bir hatıra olarak bende onu duvarıma asmak isterim" der. Arvas postu duvardan alarak Necip Fazıl'a hediye eder. Bunun üzerine oğlu Mehmet Sıddık oldukça içerlenir. Ancak Mehmet Sıddık Bey Necip Fazıl'ı hayranlıkla sevmiş kitaplarını elinden düşürmediği gibi oğlu İbrahim Sena Bey'e ve ailesine hediye etmiştir. Sıddık Bey Necip Fazıl'ın kitaplarının özellikle 1. Baskılarını toplayarak bir koleksiyon yapmıştır: İ. Arvas'ın torunu İbrahim Sena Arvas ile yapılan yüz yüze röportaj (6 Haziran 2019).

⁹⁸ TBMM Arşivi İbrahim Arvas'ın Tercüme-i Hal Varakası.

⁹⁹ BCA 490.01.325.1344.1.19.

yayımlanmaya başlanmıştı. Ancak 1960 Darbesi ve akabinde ortaya çıkan kaostan dolayı hatıralarının tamamı yayımlanamamış ve kaybolmuştu.¹⁰⁰ Çalışmamızın birçok bölümünde yararlandığımız bu hatıralar ilginç hadiseleri barındırmakta daha önce duyulmamış olayları ve Türk tarihinde iz bırakan şahsiyet ve olayları bilinmedik yönleriyle ortaya koymaktadır.

3.İBRAHİM ARVAS'IN PARLAMENTO FAALİYETLERİ

3.1. Din Eğitimiyle İlgili Çalışmaları ve Meclisteki Dini Tartışmalardaki Tutumu

Arvas ailesi, dini yönden muhafazakar bir aile olup tarih boyunca birçok İslam alimi yetiştirmiş ve bu ailenin mensupları Seyyid olmalarının yanı sıra Türkiye’de Ehli Sünnet’in en tanınan müdafacıları arasında yer almıştı. İbrahim Arvas da bu geleneğin içinde yetişmiş biri olarak meclis içinde muhafazakar olarak anılan isimlerden biri olmuştu.¹⁰¹ Bu nedenle meclis içinde ve dışında din aleyhinde çıkan birçok tartışmaya katılmış ve ya bununla ilgili yazılar yazmıştır.

İbrahim Arvas, İslam dinini Türk milletinin manevi değerlerinin en önemlisi olarak görmektedir. Cumhuriyetin kendi din eğitimi politikasını ivedilikle tesis etmesi gerektiğine inanan Arvas, aksi halde doğacak olan boşluğun hurafelerle ve çarpıtılmış dini fraksiyonlarla dolacağı endişesini taşımaktadır.¹⁰² Türk genci devletin sağlayacağı dini eğitimle daha parlak bir geleceğe ulaşacak ve dini Türk genci için Bolşevizmle mücadele için tek yol olacaktır. Mecliste yaptığı konuşmalarda devamlı okullarda ve okulların dışında dini eğitim merkezlerinin açılmasını gündeme getirmiş ve özellikle eğitimden mahrum Doğu Anadolu’daki gençler için Köy İmam Hatip Okulları açılmasını önermiştir. Ona göre batıdaki genç doğu köyüne imam olamazdı. Eğer doğuda imam okulları açılırsa, buradan mezun olan imam gençler köylerine yararlı

¹⁰⁰ T24, 11 Mart 2009.

¹⁰¹ İ. Arvas’ın torunu İbrahim Sena Arvas’la yapılan yüz yüze röportaj (6 Haziran 2019).

¹⁰² Aynı röportaj.

olabileceklerdi. Manevi cephe kurs ve okullarla güçlendirilerek hem irticanın hem de zararlı akımların önüne geçilecekti.¹⁰³

Arvas, bu düşüncelerini parlamento hayatına da taşımış ve mecliste bu düşüncesini her zaman savunmuştu. Zamanla din eğitimi meselesinin meclisteki en ateşli taraftarı olmuştu. Öyle ki ilkokullara konulan dini eğitimin çok önemli ve gerekli bir hamle olduğunu düşünen Arvas, bu dersin program harici olduğu için öğretmenlerin ihmaline uğradığını ve bunun düzeltilmesi için öğretmen maaşlarına ek tahsisat ayrılmasının mecliste gündeme getirmişti.¹⁰⁴

Arvas, Türkiye’de yeniden İmam Hatip okullarının açılması konusunda meclis içinde en çok mücadele eden milletvekillerinin başında gelmektedir. O, verdiği kanun teklifleri ve yaptığı konuşmalarla devamlı surette din eğitiminin gerekliliği ve önemi üzerinde durmuştur. 1940’lı yıllarda açılması mümkün olabilen İmam Hatip okulları onun ısrarları ve konuyu devamlı meclis gündemine getirmesinin etkisiyle faaliyete geçirilmiştir.

Bilindiği gibi Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 4. maddesi ile İmam ve Hatip Okulları’nın ve İlahiyat Fakültesi’nin açılması hususunda Milli Eğitim Bakanlığı’na görev verilmiştir. Bunun üzerine 1923-1924 öğretim yılı itibariyle 29 yerde öğretim yılı 4 sene olan İmam ve Hatip Okulları açılmıştı. Ancak bu okulların açılışının birinci yılının sonunda 5 tanesi kapatılmış, 2 ayrı yerde yenileri açılmıştı.¹⁰⁵ 1928-1930 yılları arasında ise sayıları 2’ye düşmüş ve 1930’da tamamen kapatılmıştı.¹⁰⁶ 1930 yılında kapatılan İmam-Hatipler 1949 yılına kadar açılmamış ve İlahiyat Fakültesi ise 1933 yılında Darülfünun kapatılıp yerine üniversite kurulurken Edebiyat Fakültesi bünyesinde

¹⁰³ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 2010, 61.

¹⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 49: 1950, 817.

¹⁰⁵ Yasin Yılmaz, “Türkiye’de Din Eğitimi”, *Köprü*, 89, 2005, 134.

¹⁰⁶ Muhammet Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, Kayseri 2000, 38.

“İslam Tetkikleri Enstitüsü” haline getirilmişti. Din Bilgisi dersleri ise 1931 yılında şehir okullarından, 1939 yılında da köy ilkokullarından kaldırılmıştı.¹⁰⁷

1946 yılında CHP Meclis grubu din tedrisatı konusunu incelemek üzere bir komisyon oluşturmuştu. Bu komisyon meclise verdiği raporda tüm çağdaş ülkelerde olduğu gibi ilkokul öğrencilerine seçmeli din dersi verilmesinin laikliğe aykırı olmadığını bildirdi. Bu rapor doğrultusunda parti divanı, din öğreniminin yeniden getirilmesinin laikliğe aykırı olmamak¹⁰⁸ şartıyla kabul edilebileceğini söylemişti.

1947 başlarında CHP Meclisi, Hükümete Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altında resmi okullar dışında özel kurumlara Latin alfabesiyle İslam dinini öğretmek yetkisini vermeyi teklif etti. Ayrıca ehliyetli öğretmenler rehberliğinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın tayin ettiği özel bir komisyon tarafından kabul edilen ders kitaplarıyla imam yetiştirmek üzere okullar açmalarına da müsaade edilecekti.¹⁰⁹ Ancak okullardan mezun olacakların istihdamı ve maaşlarının bir türlü belirlenmemesi mecliste tartışmalara neden olmuştur. Arvas, mecliste yaptığı bir konuşmada, “Hangi babayı tasavvur edersiniz ki, oğlunu buraya göndersin, onu mahrumiyete, dilenci hayatına sürüklesin”¹¹⁰ şeklindeki sözleriyle eleştiride bulunmuştu.

3 Ocak 1947’de meclise Diyanet İşleri Başkanlığınca İmam Hatip ve Vaiz Okulları açılması, açma yetkisinin Milli Eğitim Bakanlığı’ndan Diyanet İşleri Başkanlığına devredilmesi ve İlahiyat Fakültesi’nin de tekrar kurulmasını öngören bir kanun teklifi sunmuştu.¹¹¹ Teklif bir yıl sonra 3 Ocak 1948 tarihinde Arvas’ın bir soru önergesi vasıtasıyla yeniden gündeme getirilmiş ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonlarına havale edilmişti.¹¹²

¹⁰⁷ Ahmet Gürtaş, “Türkiye’de Din Eğitiminin Hukuki Dayanakları”, Milli Eğitim ve Din Eğitimi Semineri (Ankara 9-10 Mayıs 1981), İstanbul, 1981, 231.

¹⁰⁸ Pir Murat Sivri, “Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci (1946-1949)”, *Anasay Dergisi*, 1, 2017, 43.

¹⁰⁹ Karpat, *a.g.e.*, 239.

¹¹⁰ Doğan Duman, 1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları, *Belgi Dergisi*, 2015/II, 10, 13-55.

¹¹¹ Ulus, 5 Şubat 1948.

¹¹² Cumhuriyet, 15 Ocak 1948; Vatan, 15 Ocak 1948.

Kanun teklifinin gerekçesi; köylerin birçoğunun imam ve hatipsiz kalması ve bu durumun köylerde cenazelerin sıraya konulmasına neden olması, yakın bir zaman içinde şehirlerde dahi namaz kıldırarak imam, hatip ve vaizin bulunamayacak olmasıydı. Bir diğer gerekçeyi de “doğduğum Başkale ilçesinde çocukluğumda yirmiye mütecaviz hoca bulunduğu halde, şimdi doğru namaz kıldırarak bir imamı bile yoktur..” şeklinde açıklayan Arvas, parti programının 15. maddesinin “Kanunun menettiği ayin ve ibadetler her türlü müdahaleden masundur” ifadesini işaret ederek: “Bu kanun teklifinden maksadım, dindar vatandaşların dinen mecbur oldukları sade bir ibadetin ifası için gerekli elemanların yetiştirilmesidir. Ne taassup ne de irtica isteriz ve ne de buna alet olmak tasavvurundayız. Zaten İslamiyet’in temelinde Cumhuriyet şekli idaresi esas olduğundan dindar vatandaşlarımız diğer bitin rejimlerden cumhuriyeti üstün tutarlar. Binaenaleyh, bu kuracağımız bu imam, hatip ve vaiz mekteplerinden asla endişeye mahal yoktur.”¹¹³ Müslümanların serbestçe ibadetlerini yapabileceğini, bunun için gerekli olan imam, hatip ve vaizlerin mevcut olmasını zorunlu olduğunu belirtmişti.

Arvas, gerekçesinde Milli Eğitim Bakanlığı’nın yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere Üniversite’de bir İlahiyat Fakültesi açılması, imam ve hatiplik gibi dini gereklerin yerine getirilmesi için okullar açma yetkisini kullanmadığından bunlardan bir tane bile yetiştirmediğini ve yetiştirmeyeceğini belirtmişti. Gerekçe bunlarla da sınırlı değildi; Diyanet İşleri’nin bu yetkiye sahip olması, orta lise ve yüksek okulların açılması halkının yüzde doksanının Müslüman olduğu memleketin muhtaç olduğu manevi ve dini vazifeleri yerine getirecek elemanların yetiştirilmesinin gerekliliği vurgulanıyordu. Bu görevi yerine getirmekle kökü dışarda olup ülkeye nüfuz eden solcu tesirler de engellenebilecekti. Bunların yanında imam, hatip ve vaiz okullarından mezun olacak öğrencilerin eğitimi sırasında ve eğitim sonrası diğer devlet memurları gibi bareme bağlanması, geleceklerinin güven altına alınması gerekmekteydi. Diğer öğrenciler gibi eğitimleri sırasında askerlik görevlerini tecil edebilmeleri ve lise ve yüksek okullardan mezun olanlar için yedek subaylık görevinde bulunma hakkı

¹¹³ Salih Zeki Aktay, “Bir Kanun Teklifi”, *Büyük Doğu*, III, 80, 13 Şubat 1948, 3.

verilmeliydi. Arvas, Büyük şehirlerdeki mabetlerde yüksek kültürlü vatandaşlara hitap edebilecek ve ileriki zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlık ve Müşavere Heyeti azalıklarına, müftülüklere, imam hatip ve vaiz okulları öğretmenliklerine tayin olunacak personeli yetiştirmek üzere İlahiyat Fakülteleri açmalı, bu fakültenin mezunlarını diğer fakülte mezunlarıyla eşit hakka sahip olmasını temin etmeli¹¹⁴ görüşündeydi.

Arvas, verdiği soru önergesiyle bir yıl süreyle ertelenen kanun teklifinin bir sonuca bağlanmasını istiyordu: “3 Ocak 1948’den bir sene evvel teklif ettiğim Türk-İslam İlahiyat Fakültesi Kanunu ile İmam-Hatip orta ve Lise mekteplerinde din dersleri kanun teklifi ve arkadaşlarımdan Konya mebuslarından Fatin Gökmen ile Ordu mebusu Hamdi Şarlan’ın teklif ettikleri Yüksek İslam Enstitüsü Kanunu ve hep beraberce teklif ettiğimiz ilk mekteplerde din tedrisatı kanun Maarif Encümeninde Encümen Reisi Suud Kemal Yetkin ile Maarif Vekili Tahsin Banguoğlu elbirliği ederek bir seneden beri Maarif Encümeninde hasır altı ettikleri ve bir türlü çıkarıp da müzakereye koymadıkları için bir sözlü soru önergesi verdim ve 3 Ocak 1948’de mecliste müzakere edildi.” Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu soru önergesini yanıtlarken: “İbrahim Bey’in bahsettiği Türk-İslam İlahiyat Fakültesi ile İmam-Hatip Mektepleri skolastik zihniyetin ifadesidir. Yani Ortaçağ zihniyetinin icabatıdır. Biz ise asri (çağdaş) ve modern bir devlet kurduk. Artık bu zihniyetlerin bizde yeri yoktur. Ve bundan dolayı biz bu mektepleri açmayız”¹¹⁵ demişti.

Arvas ise karşılık olarak skolastik zihniyetin örneği aslında Haham Mektebi ve Heybeli Ada’daki Rum Papaz mektebi olduğunu ve hükümetin bunlara maarif bütçesinden destekte bulunduğunu belirtmişti: “İşte asıl skolastik zihniyet dediğin bu iki zihniyettir. Bizim tabii olduğumuz hars ise daha taze ve daha esaslıdır. Hem İmam-Hatip mektepleri İkinci Büyük Millet Meclisi tarafından özel kanun ile tesis edilmiştir. Bu kanun tadil edilmediği gibi lağv da edilmemiştir. Zatıalınız İkinci Büyük Millet Meclisi’nden daha mı inkılapçısınız? Hem de sen Müslümanlığa ait İmam Hatip mektepleriyle Türk İslam İlahiyat Fakültesini açamazsın. Çünkü senin mensup

¹¹⁴ Aktay, *a.g.m.*, 3.

¹¹⁵ İ. Arvas, “İlahiyat Fakültesi Niçin Kuruldu? Nasıl Kuruldu?”, *Büyük Doğu*, X, 20, 17 Temmuz 1959, 9.

bulduğunu gizli heyet sana bu işi yaptırmaz..” Arvas, Banguoğlunun din eğitimine sıcak bakmayan bir cemaate üye olduğunu düşünmekteydi. Öyle ki kanun teklifinin bir yıl zarfında gündeme alınmamasının sebebi de buydu. Arvas, meclisteki tartışmalar sırasında Banguoğlu’na ne hakla üç milletvekilinin kanun tekliflerini ve 24 milletvekilinin verdiği kanun tasarısını bir yıl süreyle beklettiğini sormuş ve Banguoğlu’nu zor durumda bırakmıştı: “Bir aralık coşmuşum kuvvetli bir yumruğu masaya vurdum, önümde oturan Banguoğlu pusulayı tamamen şaşırmıştı.” Arvas bu konuşmasından sonra Başbakan Hasan Saka’dan Banguoğlu’nu bakanlıktan almasını rica etmişti. Grup Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu da Arvas’a teklifini geri çekmesi konusunda baskı yapmıştı.¹¹⁶ Ancak kanun teklifi geri çekilmemişti.

Arvas’ın hatıralarında yazdığına göre celse tatil olunca meclis koridorlarında arkadaşları bu tepkisinden dolayı kendisine sarılıp tebrik etmiş ve Banguoğlu da kendisini tebrik ederek: “Aziz arkadaş cidden benden üstün konuştun ve candan seni tebrik ederim. Ben muhakkak dediklerinizi yapacağım” demişti. Aynı şekilde Feridun Fikri Düşünsel ve Şükrü Saraçoğlu da Arvas’ı konuşmasından dolayı tebrik edenler arasındaydı.¹¹⁷

Emin Soysal’ın bir konuşmasında Kuran kursları ve İmam Hatip Okulları açmanın inkılap esaslarına muhalif hareketler sayması üzerine Arvas Soysal’a: “Allah’tan korkmuyor musun?” diyerek kendisinin kıdemli mebus olduğunu Soysal’ın ise bahsettiği inkılapların yapıldığı sırada “çantası sırtında bir mektep çocuğu” olduğu¹¹⁸ ifade etmişti.

Arvas, ayrıca öğretimin birleştirilmesi hakkındaki Kanunun uygulanmasına ve Türk İslâm İlahiyat Fakültesine ve ilkokullarda okutulacak din derslerine dair verdiği önergede ilga edilmeyen ve değişiklik yapılmayan 430 numaralı Tevhidi Tedrisat Kanununun tatbik edilmemesinin sebebini Milli Eğitim Bakanı’na sormuş ve ilkokullarda ders olarak verilmesi kararı alınan din derslerinin yalnız cumartesi günü

¹¹⁶ İ. Arvas, *a.g.m.*, 9.

¹¹⁷ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 62-64.

¹¹⁸ *Vakit*, 17 Aralık 1948; *Akşam*, 17 Aralık 1948.

tatilden sonra okutulmasının yeterli olmayacağını belirtmişti. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ise 430 numaralı Tevhidi Tedrisat Kanununun halihazırda uygulandığını, din dersleri için henüz belli bir tarihe karar vermedikleri ve bunu okulların inisiyatifine bırakma kararı verecekleri¹¹⁹ şeklinde cevaplamıştı.

Bununla birlikte Arvas, haftada bir gün ve tatil zamanında çocuklara din dersi verilmesinin neredeyse imkansız olduğuna da değinmişti: “Çocuklar derslerini bitirmiş, çıkmış, karnı acıkmıştır, oyun zamanıdır. Hangi baba, hangi hoca bu çocuklun o oyun zamanından alıp da ders okutabilir? Bu da çıkmaz, bunda da ipe un sermişlerdir...Aziz Bakanım söylüyordu: ‘ipe un sermiyeceğim, İbrahim, bu işi ciddî tutacağım’ diyordu. Fakat maalesef görüyorum ki yine ipe un sermiştir” diyerek bakanlığın Anadolu’da totalde yirmiye geçmeyen İmam Hatip okullarında çalıştırılacak öğretmenin ücretinin bir çırağın ücretinden az olduğunu eleştirmişti. Din derslerinin ilkokul derslerine koyulması kararının uzun zamandır alınmasına rağmen henüz uygulamaya koyulmamasını: “Bakanlık din derslerini ilk mekteplere koyamadı. Huzurunuzda zamanını dahi tâyin edemiyor. Bu ne demektir arkadaşlar? Bu adam bu işi benimsemiyor. Bu zat, bu adam bu işi yapmak istemiyor. Konuşmalarıyla bana ve arkadaşlarıma verdiği kanaat budur”¹²⁰ şeklinde eleştirmiş ve Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu’nu mensup bulunduğu kabineye uymamakla suçlamıştı.

Banguoğlu da verdiği cevapta Arvas’ın medrese açılmasını ima ettiğini söylemesi üzerine Arvas, İmam Hatip Okullarının medrese olmadığını, ikinci meclisin bu kurumları ilk kez açtığını, Banguoğlu’nun ikinci meclistekilerden daha inkılapçı olmadığını ve o mevkide kaldığı sürece imam hatiplerin asla açılmayacağını söylemişti: “Huzurunuzda kendisi şundan, bundan bagettiler, sorarım kendisine: Heybeliada’da Rum Papas Mektebi hani harıl çalışıyor onu niçin menetmiyorlar İlahiyat Fakültesini getirmeyecek arkadaşlar siz biliyorsunuz efkârı umumiye de bilsin ki Banguoğlu getirmeyecektir... vallahi getirmez, savsaklıyor, katiyen buna ümit bağlamayın. Buna ümit bağlayanlar, 22 imza sahibi arkadaşlar asla ümitvar olmayın başka ümit bağlayanlar

¹¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 15: Birleşim 26: 1949, 11-12.

¹²⁰ Aynı yerde.

varsa onlar da ûmitvar olmasınlar Tahsin Banguoğlu Milli Eğitim Bakanı oldukça bu olmayacaktır.”¹²¹ Şeklindeki heyecanlı konuşmasının sonunda Arvas başbakan Hasan Saka’dan Banguoğlu’nu Milli Eğitim Bakanlığından almasını rica etmişti.

Arvas, imam hatip kurslarının ve İlahiyat Fakûltesinin aÇılması hakkında teklif sahibi olan kendisi 21 arkadaşı ne taassubu ve ne de irticai istemediklerini ve ne de buna alet olmak sevdasında olmadıklarını da belirtmiŐ fakat meclis iÇindeki tartiŐmalar laiklik ilkesinin artık tartiŐılabilir hal aldığını gûstermiŐti.

Arvas bu ŐıkıŐlarıyla İslamcı cepheyi arkasına almıŐtı. Őyle ki Őnergesi İslam-Türk Mecmuası’nda da yayımlanmıŐ¹²² ve dűnemin İslamcı Őizgideki diđer dergilerinden Ehli Sűnnet’te “Bűtűn Memleket İŐin Hayırlı Olacak Bir Kanun Layihası” baŐlıđıyla haber yapılmıŐtı. Makalede “yurdumuzun imanı iŐin hayatı kıymetler ihtiva eden bu tasarıyı Bűyűk Millet Meclisi azalarının ittifakla edeceklerini Őmit ediyoruz.” denilerek Arvas’ın teklifine destek verilmiŐti.¹²³ Aynı dergi “İman Műdafii Bir Kahraman” baŐlıđıyla “Bűyűk Millet Meclisindeki milletvekillerinden birisi bu devrede bűtűn varlıđıyla iman cephesinden ŐalıŐmıŐ ve bu yűzden birŐok taarruzlara uđramıŐ hatta iman cepheleri yıkık bulunan bazı gazeteci arkadaşlarımızın alaylarına bile hedef olmuŐ. Fakat o hiŐbir levmilaimden korkmadan mason teŐkilatına ehemmiyet vermeden BolŐevik cereyanına kıymet vermeden ŐarpıŐtı..”¹²⁴ Őeklindeki makalesiyle Arvas’ın koműnistlerin af kanunu dıŐında tutulması ũzerine yaptıđı konuŐma aktarılmıŐ, kendisi tebrik edilmiŐ ve sonuna kadar onun yanında olacakları sűzű verilmiŐti.

Abdűrrahim Zapsu Ehli Sűnnet dergisindeki bir makalesinde “Tahsin Banguođlu’na AŐık Mektup” baŐlıđı altında bir makale yazmıŐtı. Makaleye “inkılap mebusu Tűrkiye Bűyűk Millet Meclisi’nin gűzbebeđi ve mukaddesatının műdafii” Arvas’la aralarında hakem olacaklarını yazan Zapsu, Banguođlu’na hitaben: “Siz adedi 35 kiŐi geŐmeyen bir zűmrenin fikirlerini terennűm ediyorsunuz, İbrahim Arvas ise

¹²¹ TBMM Tutanak Dergisi Dűnem 8: Cilt 15: BirleŐim 26: 1949, 11-12.

¹²² *İslam-Tűrk Mecmuası*, II, 91, Ocak 1948, 9.

¹²³ *Ehli Sűnnet*, I, 27, 1 Ocak 1948, 6.

¹²⁴ “İman Műdafii Bir Kahraman”, *Ehli Sűnnet*, IV, 81, 1 Nisan 1950, 12.

muhakkak ki 18 milyonun tercümanıdır” diyerek Banguoğlu’nun Arvas’ın sorularına verdiği cevabın alakasız olduğunu ifade etmişti memleketin en hayati, en mühim ihtiyacı olan bu kanun teklifinin tatbikini bilerek ve isteyerek geciktirdiğini iddia etmişti. Makaleye göre Banguoğlu’nun cevaplarının özeti şu şekildeydi: “Atatürk dedi ki sakın Müslümanlara din dersi okutmayınız. Çünkü din dersleri medrese dersleridir. Bunları yapmakla yeni medrese kurmuş olacağız. Biz kendi elimizle rejimimizi yıkmış oluruz”.¹²⁵ Zapsu “Türk milletinin kahraman evladı” olan Arvas’ın sorularına yanıt veremeyen Banguoğlu’nun acziyetini itiraf ettiğini verdiği cevaplarla demogoji yapmaktan ileri gidemediğini belirtmişti.

Zapsu’ya göre Banguoğlu’nun cevabının özeti tamamen Atatürk’e iftiraydı. O zat Türkiye’nin mukaddesatına tecavüz etmiyordu ve bu bir hakaretti. Zapsu Bakana seslenerek: “İslam vatandaşlarının tabi hakkını veriniz, vermek zor geliyorsa işinizi verecek kimseye devrediniz” diyordu. Zapsu ayrıca Arvas’ın cemaat teşkiline izin verilerek vakıfların bu cemaatlerin hizmetine verilmesi ve hükümet ve Diyanet İşleri kanalıyla din tedrisatını idare etme teklifinin softalık, şeriatçılık ve hilafetçilikle ilgisi olmadığını aksine bir zaruret olduğunu vurgulamıştı. Zapsu bu makale vasıtasıyla Arvas aleyhine makale yayımlayan Nadir Nadi’ye hitaben: “memlekette azınlıklar din hürriyetine sahipken çoğunluğun din hürriyetinden mahrum edilmesini vicdanınıza sorunuz” diyerek onu eleştiriyordu.¹²⁶ Eşref Edip de Arvas’ın Banguoğlu’ya karşı sert çıkışlarına destek vererek, Banguoğlu’nun Tevhid-i Tedrisat kanununun yanlış yorumlayarak Atatürk inkılabını başka türlü gösterdiğini dile getirmişti. Edip, Atatürk inkılabının dini dersi kaldırmak olmadığını, Banguoğlu’nun hakikatleri tahrif ettiğini, “medreseyi açmayacağız, açtırmayacağız”¹²⁷ sözleriyle kanuna karşı geldiğini ifade etmişti.

Cihad Baban da Tasvir’de kaleme aldığı bir makalede Arvas ve Fatih Gökmen’in kanun teklifi hakkında şöyle yazıyordu: “Laiklik prensibinden zerre kadar sapacak değiliz. Devlet işleri ile dini faaliyetlerin ayrı ayrı görülmesi şarttır. Din bir politika

¹²⁵ Abdürrahim Zapsu, “Tahsin Banguoğlu’na Açık Mektup”, *Ehli Sünnet*, III, 52, 15 Ocak 1948, 10.

¹²⁶ Zapsu, *agm.* 10.

mevzuu değildir..” Baban: “Sayın İbrahim Arvas’ın ortaya attığı teklif bizi büyük toplumsal meselelerin karşısına getirmektedir. Bu memlekette üzerine gitmek ve ele almak mecburiyetini duyduğumuz bir din realitesi vardır. Bu mevzuda taassubun yapacağı fenalıklardan korkarak temas etmekten çekiniyorduk. Fakat bugün bizi bu konu üzerinde uzun uzun durmaya ve ciddi olarak düşünmeye hadiseler zorlamaktadır.”¹²⁸ sözleriyle ölmüş babasının arkasından bir Fatiha okuyamamak dolayısıyla kendisine yakınan bir genci örnek vererek Arvas’ın önergesinin esaslı taraflarının olduğunu ve yeni atılacak adımlar için nitelikli hocaların yetiştirilmesinin gerekli olduğuna dikkati çekmişti

Baban azınlıkların dini müesseselerini kurmakta serbestken Türk vatandaşı kendi vatanında bu hakkından mahrum kaldığını Türk vatandaşına da bu hakkın teslim edilmesinin gerektiğini savunuyor ve Arvas’ın Diyanet İşlerinin devletten ayrılması teklifini destekliyordu.¹²⁹

Salih Zeki Aktay da Büyük Doğu’daki bir yazısında Arvas’ın kanun teklifine yer vermiş: “kısa bir zaman sonra laik Türkiye’de Müslüman kalmakta, Müslüman yaşamakta ve Müslüman ölmekte kanuni bir mahzur olmadığını sananlar ne çocuklarına din edeplerini öğretecek bir hoca bulabilecekler, ne de ölülerini techiz ve tekfin edecek ve lazım gelen dini merasimi yerine getirebilecek bir kimse...bu takdirde gerçek bir Müslüman öleceği anı hissedip dağlara ve kırlara kaçan bir kedi gibi doğru dürüst ölebilmek ve gömülebilmek için İslam diyarlarına hicret etmeye mecburdur”¹³⁰ diyerek teklifin gizli emelleri tahakkuk ettirecek bir eser olduğunu belirterek Arvas’ı desteklemiştir.

Nadir Nadi ise Cumhuriyet’ te yazdığı baş makalede inkılapların artık tamamen yerleşmiş sayıldığı bir devirde isteyen vatandaşlara din terbiyesi verilmesi ve onların manevi ihtiyaçlarının giderilmesinin gerektiğini ve bu görevinde devlete düştüğünü

¹²⁷ Eşref Edip, “Medreselere Aslan, Farmasonluğa Serçe”, *Sebilürreşad*, II,26, Ocak 1949, 12.

¹²⁸ Cihad Baban, “Din Mevzuunda”, *Tasvir* 31 Ocak 1948.

¹²⁹ Cihad Baban, “Din Mevzuunda”, *Tasvir*, 1 Şubat 1948.

¹³⁰ Aktay, *a.g.m.*, 3.

yazarken¹³¹ bir yıl sonra yazdığı başka bir makalesinde ise Arvas'ı hedef alarak: "ilkokullarımızda sarıklı hocaların hala boy gösteremediğine üzülen, üniversitemize bağlı bir İlahiyat medresesinin hasretini çeken bir milletvekili, nihayet sabrı tükenmiş olacak ki, evvel ki gün mecliste kürsüye çıkarak Milli Eğitim Bakanına hücum etmiş: 'Tahsin Banguoğlu yerinde kaldıkça bu işler gerçekleştirilemeyecek; başbakan onu başka işe koysun!' demiş. Devletin din işlerine yeniden el atmasını önleyecek eğer bir Tahsin Banguoğlu kaldı ise, hiç vakit kaybetmeden onu 'değişmez Milli Eğitim Bakanı' nasbetmeli ve ellerimizi kaldırıp ömrüne dua ile vaktimizi geçirmeliyiz. Gönül kazanma politikası uğruna inkılabımızın en büyük prensibini ayaklarımızla çiğneyeceksek ben, halisini sahtesini ayırt etmeksizin bütün demokrasilerden istifa ettiğimi saygılarımla arz ederim.." ¹³² diyerek fikrini değiştirecekti.

Arvas'ın dışında Muhittin Baha Pars, Fatih Gökmen ve Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Cihat Baban gibi CHP'nin önde gelen isimleri de meclis konuşmalarında din eğitiminin gereklerini kendi bakış açılarından ele alarak öneriler vermek suretiyle yeniden din eğitimine dönülmesini savunmuşlardı. Diğer taraftan aşırı laiklik taraftarları, dine verilen her tavizi bir geri adım ve cumhuriyet prensiplerinden fedakarlık sayıyorlardı. Laiklik taraftarları dine verilecek her tavizin arkasından İslamcı görüşlerin toplumun idaresine tamamıyla hakim oluncaya kadar yeni tavizler getireceğine inanıyordu.¹³³

10 Şubat 1948 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda Başbakanın teklifi üzerine ilkokullarda eğitim gören çocuklara din dersleri verilmesi ve ayrıca İmam ve Hatip gibi din adamlarının yetiştirmek için meslek okulları açılması konularının incelenip, prensip kararına bağlanması için Parti Meclis Grubu on kişiden müteşekkil bir komisyon görevlendirmişti.¹³⁴ Yüksek din bilginleri ve düşünürleri yetiştirmek için İlahiyat Fakültesi'nin tekrar kurulması da komisyonun programına dahil edilmişti. Buna göre İslam İlahiyat Fakültesi, aydın ve yüksek din adamlarını, müftüleri,

¹³¹ Nadir Nadi, "Din ve Devlet", Cumhuriyet, 12 Şubat 1948.

¹³² Nadir Nadi, "Sarığa Hasret", Cumhuriyet, 5 Ocak 1949.

¹³³ Karpat, *a.g.e.*, s.229.

¹³⁴ Nahit Dinçer, *1913'den Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul, 1974, 53.

vaizleri, imam ve hatip okulları hocalarını ve fakültenin doçent ve asistanlarını yetiştirme görevini üstlenecekti. Ancak alınan bu kararlar çeşitli itirazlarla karşılaşmıştı.

Tahsin Banguoğlu ve Nihat Erim din eğitiminin Diyanet İşleri'ne verilmesi uygun bulmamıştı. Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, İbrahim Arvas, Fatih Gökmen ve Rasih Kaplan gibi isimlerin oluşturduğu muhafazakar eğilimli grup ise din eğitiminin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasına karşı çıkıyor ve fakülteden ayrı bir yüksek din okulu kurulmasını istiyordu. Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker gibi müfrit olarak tanımlanan isimler bu kurumların açılmasına muhalefet ediyordu. Cevat Dursunoğlu ise İmam-Hatip Okulu değil kursu denilmesini savunuyordu.¹³⁵

Nadir Nadi'ye göre ise üniversitede İlahiyat dersleri okutan bir medrese ve İmam Hatip okullarının açılmasını isteyenler, mezhep birliği esasına dayandıkları için tamamen antidemokratik düşünüyorlardı.¹³⁶ Nadi'nin bir yıl arayla fikrinin değişmesinin yanında Arvas'tan ayrıldığı diğer bir nokta da din işlerinin tamamen cemaat teşkilatına bırakılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da bağımsız bir makam haline getirilmesiydi.

Netice de orta yol bulunmuş imam ve hatip kursları açılarak bir süreliğine de olsa grupların tansiyonu indirilmişti. Bunun üzerine o, bir meclis konuşmasında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında ihtiyari olarak din dersleri okutulduğu için ve bazı vilâyetlerde imam ve hatip mektepleri açtığı için, bu suretle manevi cephemizi kuvvetlendirdiğinden dolayı Tahsin Banguoğlu'na teşekkür etmiş, fakat köylerin birçoğunda üç sınıflı ilkokul bulunduğundan din derslerinin buralarda okutulmaması dolayısıyla Bakandan bir sonraki ders yılında, isteğe bağlı olarak üçüncü sınıfa da konulmasını istemişti.¹³⁷

¹³⁵ Seçkin Çelik, "Gerçek Doxa'ya Karşı: İnönü Dönemindeki Laikliğe İlişkin Politikaların Yeniden Değerlendirilmesi (1938-1950)", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017, 149.

¹³⁶ Nadir Nadi, "Sarığa Hasret", *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1949.

¹³⁷ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, partisinin din politikasındaki tutum değişikliklerini revizyon olarak niteleyerek bu revizyonun siyasal ve tarihsel sürecini şu şekilde anlatmaktadır: "İnkılapların hususiyle dini hayata dokunan uçları halkta derin bir hoşnutsuzluk bırakmış bulunuyordu. Çok partili hayata girerken muhalefet ilkin parmağını bu zayıf noktaya bastı. 1946 seçimlerinde iktidar

Ayrıca İmam ve Hatip kursları öğrencileri ortaokul mezunlarından aldığına göre orta okullarda da isteğe bağlı olarak din derslerinin yer alması gerekirdi. Partinin kararı gereğince, imam hatip kurslarına gidecek ortaokul mezunlarına bu ders verilmeyecek olursa, İslam'ın şartlarını bile bilmeden oraya gideceklerdi. Bunun yanında imam ve hatip kurslarına rağbet azdı. Bunun çözümü için de beş sene şehirlerde müezzinlik yapanlarla, Kur'an kurslarını bitirenler bu kurslara öğrenci olarak kabul edilmeliydi. Bu suretle öğrenci miktarı çoğalmış ve ihtiyaca cevap verilmiş olurdu. Arvas, açılan kursların 6 aylık bir süre eğitim vermesini: “Kurs süresi 6 aydı. İnsaf edelim 25 milyonluk bir Müslüman kitlesinin dini ihtiyacını bu kurslardan çıkanlar temin edebilir miydi? Haydi imam olabileceklerini farzedelim! Hatip ve vaiz olabilirler mi? 6 ay gibi kısa bir zamanda hitabet ve vaizlik gibi mühim vazifeleri ifa edebilirler mi? Bu vaziyetin ifade ettiği tek mana var: Türkiye’de yaşayan muazzam İslam camiasını aldatmak ve onların gözünü boyamak.”¹³⁸ diyerek eleştirmiş ve bu kadar kısa bir sürede eğitim alan bir mezunun Müslüman halkın dini ihtiyacını asla karşılayamayacağını belirtmişti.

17 Şubat 1948’de toplanan CHP meclis grubunda, başbakan Hasan Saka’nın teklifi üzerine ilkokullarda tahsil gören çocuklara din dersleri verilmesi ve ayrıca imam ve hatip gibi din adamları yetiştirmek üzere meslek okullarının açılması için bir komisyon kurulması kararlaştırılmış, CHP Meclis Grubu komisyonu ve CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığı’na verilmek üzere rapor hazırlanmıştı. Rapora göre; imam ve

partisi sarsıldı ve bu bahiste panikledi. Önce parti grubunun o zamana kadar susmuş eski din adamları harekete geçtiler ve medreselerin yeniden açılması niteliğinde bir kanun teklifi getirdiler. Biz ise bunun memleketi yeniden ikili eğitime götüreceğini ileri sürüyor ve mesleki dini öğretim için Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun amir hükmüne rağmen kapatılmış olan İmam-Hatip mekteplerinin ve İlahiyat Fakültesi’nin tekrar açılmasını istiyorduk. Bir yandan da ilkokullarda din derslerinin tekrar başlatılması hazırlığı vardı. Fakat galiba biraz laik bir ilmihal (!) isteniyordu. Bu yola siyasi bir güdü ile gidiliyordu. Grupta iyi niyet ve anlayış sahipleri az değildi. Fakat çokluk gönülsüz ve inançsızdı. Hemen bütün bu geçen devrin icra başkanı olan devlet başkanı ise artık demokratik bir cumhurbaşkanı tavrı takınmıştı. O bu bahiste suskun ve öfkeliydi. Bir iki yıl zaten eski rejimin geri dönmesini bekleyenler işi yavaştan aldılar. Bu ara mesele grupta, parti divanında ve bir grup komisyonunda konuşulduktan sonra kararlara varıldı. O sırada ben ikinci Hasan Saka kabinesinde Milli Eğitim Bakanı olmuştum. Rahmetli Hamdi Akseki’nin başkanlığında kurduğumuz bir komisyon, ilkokulların 4. ve 5. sınıfları için iki din dersleri kitabı hazırladı. 1949 ders yılında bunları okutmaya başladık ve 10 il merkezinde İmam-Hatip Okullarının ilk sınıflarını açtık. Aynı ders yılında ayrı bir kanunla Ankara İlahiyat Fakültesi’ni kurduk. Başka bir kanunla da Türk büyüklerinin türbelerini ziyarete açmak yetkisini aldık. Bu icraatta rahmetli Şemsettin Günaltay’ın samimi yardımlarını şükranla kaydetmeliyim.”: Tahsin Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, İstanbul, 1984, 26-27.

¹³⁸ İ. Arvas, *a.g.m.*, 9.

hatip yetiştirecek kurumların kurulması gerektiği, bu kurumların rejim ve laiklik esasına bağlı kalınarak açılabileceği hususları üzerinde durulmuştu.¹³⁹

1949 yılında İlahiyat Fakültesi Ankara Üniversitesi bünyesinde açılmış, ancak bu okula rağbet hayli düşük olmuştu. Kaydolan öğrenci sayısının az olması ve az sayıda öğrenciye burs sağlanmasını meclis gündemine taşıyan Arvas Milli Eğitim Bakanından burs verilecek öğrenci sayısının arttırılmasını rica etmişti.¹⁴⁰ Arvas kurulan İlahiyat Fakültesi'nin adından İslam sözcüğünün atılmasının kasten yapıldığını, amaçlarının istekler karşısında daha fazla direnemediklerinden dolayı İslamiyet'le tamamen alakasız bir din felsefesi oluşturmak¹⁴¹ olduğunu iddia etmektedir.

Arvas, Ehli Sünnet dergisi aracılığıyla DP'nin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye yazdığı mektupta CHP'nin son Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu'nun Suud Kemal Yetkin'i İlahiyat Fakültesi dekanlığına getirmesiyle dine en büyük darbe olduğunu ve bu suretle “kara kurdu masum kuzulara çoban kuzulara çoban” ettirdiğini belirtmişti: “Fakülte sekreteri Şükrü Bey'e niçin şimdiye kadar bir profesör tayin etmediklerini sorunca bu sene sefir vasıtası ile Suriye devletiyle muhabere ederek bir profesörün tayini için teşebbüste bulunulduğunu söylediler. Allah'a hamdüsenaalar olsun ki memleketimizde tevsir, hadis, fıkıh, kelam ve sair İslam ilimleri ile İslam'ın daha birçok felsefesini okutacak daha birçok alimler varken şimdiye kadar bir profesörün tayin edilememesi ve daha bu sen Suriye ile profesör hakkında muhaberede bulunulması keyfiyeti ise İslam ve mukaddesat düşmanlarından birinci safta İlahiyat Fakültesi dekanı bulunan Suud Kemal Yetkin'in bariz bir misalidir..”¹⁴² Kurulduğu 1949 yılından bu yana İlahiyat Fakültesi'nin her dinin felsefesini ve profesörünü tedarik ettiği halde İslam Hukuku dersini, Dil Tarih Coğrafya profesörlerinden Sabri Şakir Bey Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde okuttuğunu bu suretle öğrencilerin kendi fakültelerinden çıkıp bu fakülteye yürüdüklerini ve bu dersi seçenlerin az olduğundan şikayet etmiştir.

¹³⁹ A. Çağlar Deniz, “Tek Parti Döneminde Devrimsel bir Ric'at olarak Dini Açılımlar: İmam Hatip Kursları Örneği”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 3, 2014, 103.

¹⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 49: 1950, 816-817.

¹⁴¹ İ. Arvas, *a.g.m.*, 9.

¹⁴² İ. Arvas, “Tevfik İleriye Açık Mektup”, *Ehli Sünnet*, VI, 118, 1 Ağustos 1952, 14.

Arvas, İlahiyat Fakültesi dekanı Suud Kemal Yetkin'in Buda ve ateşperestlik mezhebinin felsefesini okutacak bir hocanın bulunmasına rağmen ülkede birçok alim varken İslam profesörünün bulunamamasına hayret ediyordu. Ona göre bütün bu icraatlar memlekette Müslümanlığı yok etmek için bir tuzaktı. Arvas mektubun devamında dönemin başbakanı Adnan Menderes'e memlekette yeniden ezanı beş vakit, radyoda da Kuran-ı Kerim okuttuğu ve bütün dünyaya Türkiye'nin bir Müslüman devleti olduğunu ilan ettiği için memleketteki bütün Müslümanların duasını aldığını ve Tevfik Bey' den bu kabinde olduğu için mevkisinin hakkını vermesini rica etmiştir. Ayrıca bakandan üniversitelerin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması kapsamlı bir kanun teklifini meclise vermesini ve Necip Fazıl Kısakürek'in devamlı Büyük Doğu dergisinde dile getirdiği İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki komünizm akımını bir an önce imha edilmesi istemişti.¹⁴³

Arvas İlahiyat Fakültesi'nin kitlelere hitap edebilecek nitelikte yüksek din alimlerini yetiştirmek üzere Türk İslam İlahiyat Fakültesi çevrilmesini de bakandan rica etmiştir. Ayrıca İmam Hatip okulları meselesine değinerek: “Banguoğlu ve hempalarının ihdas eyledikleri imam hatip kurslarını lağvederek imam hatip mekteplerine kalb ettiğinizden dolayı zatıalimize cidden müteşekkirimiz. Fakat hemen ilave edelim ki bugün mevcut olup kadroları pek dar olan imam hatip mekteplerinin vereceği mezunlar köyler de dahil memleketimizde mevcut 60 bin cami mescitlerin gösterdiği muazzam rakamın yanında hiç kalır..” diyerek mevcut bütün okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması gerekirken, tıp, denizcilik ve mühendislik gibi okullarda Milli Eğitim Bakanlığından bir hoca bulunmadığına ve bir teftiş yapılmadığına dikkati çekmiştir: “Hal böyle iken teşkilatınız içinde imam hatip, vaiz mekteplerinin din derslerini okutabilecek bir tek hocanız mevcut değilken zoraki olarak bu çok veballi ve ağır yükü niçin sırtınızda taşıyorsunuz ve bu ciheti Diyanet İşleri teşkilatına devretmiyorsunuz..”¹⁴⁴ siteminde bulunmuştu.

¹⁴³ İ. Arvas, *a.g.m.*, 14.

¹⁴⁴ İ. Arvas, *a.g.m.*, 14.

Arvas 1947’de mecliste teklif ettiği İmam Hatip ve Vaiz okullarının Diyanet İşlerine bağlanması, İslam İlahiyat Fakültesi’nin açılması ve komünizmin bertaraf edilmesi gibi Türkiye gündeminde önemli yer tutan sorunları partisinden ve meclisten ayrıldıktan sonra da hararetle savunmuş ve yetkililerin dikkatini bu konuya vermeleri için uğraşmıştır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Diyanet İşlerine bağlanması konusunu mecliste gündeme getirmişti. Vakıfların malları korumada yetersiz kaldığını belirten Arvas, bu kurumun neden Diyanet İşlerine bağlanmadığını sormuş ve başbakan yardımcısı Nihat Erim de bu yönde çalışmaları olduğu¹⁴⁵ cevabını vermişti.

Arvas’a göre diğeri bir önemli mesele; bu kurslardan çıkan mezunların geçimini temin etmek meselesiydi. Bunlar müstahdem gibi 20-30 lira ile çalıştırılmazdı. Ücretlerinin iyileştirilmesi gerekirdi.¹⁴⁶ Arvas ayrıca aralarında Raif Dinç’in de bulunduğu 26 vekil arkadaşıyla hademe-i hayrat maaşlarının 20 lira zam almasını içeren bir önerge meclise sunmuştu.¹⁴⁷ Bunların dışında Arvas’ın CHP toplantılarında maaş konusunu gündeme getirmesi halkın taleplerini karşılama ve sempatisini kazanma yarışında önemli bir hamleydi. Öyle ki DP’nin 1949’da ki seçim gezilerinde Bayar’ın ziyareti dolayısıyla düzenlenen bir toplantıda Demokratlar din konusuna değinerek imamların geçim sıkıntısı çektiğini, hadem-i hayrata devletin üvey evlat gözüyle baktığını dile getirmişti.¹⁴⁸ CHP bu konuya erkenden müdahale ile bu kesimin desteğini arkasına alabilirdi. Ancak bu alanda yapılan tüm reformlar CHP’nin lehine bir sonuç doğurmayacaktı ve karışıklık meclis içine kadar girecekti.

Arvas ayrıca doğuya üniversite açılmasıyla ilgi yaptığı konuşmada Atatürk’ün Van’da bir üniversite açılmasını vasiyet ettiğine değinmiş: “bunu Atatürk söylemiştir daha ne istiyorsunuz?”¹⁴⁹ sözleriyle aksi fikirdeki milletvekillerine sert çıkmıştır. Ona

¹⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 7: Birleşim 12: 1947, 250.

¹⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 16: Birleşim 52: 1949, 660

¹⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 7: Birleşim 12: 1947, 252.

¹⁴⁸ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, İstanbul, 1965, s. 266.; Sonraki dönemlerde de üvey evlat meselesi bazı dergi ve gazeteler tarafından makale konusu yapılmıştı: Osman Yüksel Serdengeçti, “İmam Hatip Okullarının Hali, İstikbali” *Serdengeçti*, X, 23, Mart 1957, 6.; İzzet Mühürdaroğlu, “İmam-Hatip Okulları Üvey Evlat Muamelesi Görmemeli”, *Hakkaniyet*, 18, 17 Ocak 1958, 1.

¹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 49: 1950, 817.

göre Van ilinde bir üniversite açılması çok önemli bir hamle olup böylece civar devletlere de buradan ilim ve kültürümüzü yayılabilecektik.

Emin Soysal ve Sedat Pek de Arvas'ı desteklemişti. Türkçenin iyi bir şekilde telaffuzuna önem veren Arvas mecliste bu konuyu da gündeme getirerek gençlere bu konuda okullarda destek verilmesini istemişti. Arvas lise öğrencisi oğluyla anlaşamadıklarını ve bunun sebebinin eğitim dili olduğunu öne sürmüştü.¹⁵⁰ Yeni nesil ile eski nesil arasındaki dil uçurumu büyüdükçe babalar anneler çocuklarını anlamakta güçlük çekecekti.

Arvas Kuran dilinin Türkçeye çevrilmesine karşı çıkan isimlerin başında gelmişti. Örneğin; mecliste Diyanet Bütçesi görüşülürken kürsüye gelen Afyonkarahisar Milletvekili Ahmet Selgil Kuran'ın, namaz sure ve dualarının Türkçeye tercümesini ve bu suretle Türkçe ibadet yapmayı Diyanet İşleri'nden rica etmişti. Selgil'in bu sözleri üzerine Arvas kendisine sert tepki vererek: “in aşağı, sen dinden bihaber adamsın ve beş yüz milyon Müslümanın kitabıyla oynama salahiyetinde değilsin!”¹⁵¹ demişti.

Selgil'in Kuran'ın Türkçeleştirilmesinin gerekliliği ve halkın kendi dilinde okumaya hakkı olduğunu Arvas'ın kafasının bunu almayacağı şeklindeki cevabına karşılık Arvas sert bir çıkış yapmış Selgil'i cahillikle ve yüzde doksanı Müslüman olan Türkiye'nin din akidelerine saldırmakla suçlamıştı.¹⁵² Ahmet Selgil ise “Sen benim sözlerimiz anlayacak adam değilsin” karşılığını vermiş bunun üzerine General Vehbi Kocagüney Arvas'ı destekleyerek Selgil'in üzerine yürümüştü. Meclis sıralarından Kocagüney için “Paşa sen Türk Paşasın Müslüman Paşası değil!” sesleri yükselmiş, Kocagüney ise “Ben hem Türk hem de Müslüman paşasıyım”¹⁵³ demişti.

Arvas, CHP'nin 1946 Kurultayında görüştüğü parti tüzüğü'nün 13. Maddesinin son fıkrasına da karşı çıkmıştı. Maddenin son fıkrasında şöyle deniliyordu: “Diyanet yoluyla dinimize giren bütün yabancı kelimelerin milli menfaat bakımından ihraç

¹⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 49: 1950, 816-817.

¹⁵¹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 1964, 79.

¹⁵² TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 16: Birleşim 50: 1949, 452.

¹⁵³ Cumhuriyet, 24 Şubat 1949.

edilmesi lazımdır.” Arvas bu fıkranın uygulamaya konulmaması için tüzük encümenine girmiş, kulis faaliyetleriyle 23 encümen azasından 19’unun desteğini alarak on dört maddelik bir savunma hazırlamıştı. Arvas konuyla ilgili yaptığı açıklamada adı geçen maddenin belirsiz olduğunu bir açıklamanın yapılması gerektiğini söylemişti. Fıkranın savunucuları Tahsin Banguoğlu ve Kırşehir Milletvekili Sahir Kurutoğlu’ydu. Ayrıca Başbakan Hasan Saka ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer de fıkrayı destekliyordu. Tahsin Banguoğlu ve Sahir Kurutoğlu gerekli açıklamayı yaptıktan sonra Arvas söz alıp; bu fıkra uygulandığı takdirde hem hükümet hem de partinin halk nezdinde itibarı düşeceğine ve halkın tepkisini çekeceğine dikkati çekmişti.¹⁵⁴

Arvas ikinci celsenin açılışını hatıralarında şöyle anlatır: “Celse açıldı Banguoğlu tekrar söz istedi. Bendeniz de söz istedim. Reis bana hitaben sana söz verem dedi. Ben bütün kuvvetimle masaya bir yumruk indirdim ve haykırdım: ‘burası senin babanın çiftliği değil! milletin yeridir. Ona söz verdiysen bana da vereceksin’ dedim. Reis Samsun mebusu Hüsni Çakır Bey: ‘senin hakkında senin hakkında nizamnameyi tatbik ederim’ dedi. ‘Vay efendim vay! et de göreyim seni. Senden on sene evvel bu çatının altına gelmişim ben.’ dedim ve elimi tabancamın üstüne koydum. Hava çok elektriklendi. Neredeyse silahlar patlayacaktı. Tam bu esnada kuvvetli bir ses duyuldu: ‘Reis bey ben encümen azası değil miyim?’ diyen Hürrem Müftügil’ di...” Tartışmalar üzerine Hürrem Müftügil söz almış iki tarafı da dinlediklerini Tahsin Banguoğlu ve Sahir Kurutoğlu’nun yerden göğe kadar haksız olduklarını, onların namazın Türkçe kılınacağını, Kuran’ın camilerde Türkçe okutulacağını böylelikle namaz, ezan ve Kuran peygamberin okuduğu ve kıldığı gibi olmayacağını desteklediklerini ve bunda haksız olduğunu söylemişti. Arvas’a destek veren Müftügil dinleyicilerin ve encümen azasının çoğunlukla Arvas’ı teyid ettiklerini belirtmişti.¹⁵⁵

Müftügil: “Mabede giren bir adama sen peygamberinin kıldığı gibi namaz kılmayacaksın; ve Allah tarafından indirilen Kuran’ı peygamberin okuduğu gibi okumayacaksın demeye kimin hakkı vardır? Böyle saçma şey olmaz. Ben İbrahim Bey’i

¹⁵⁴ İ. Arvas, “Dil ve Din Düşmanları”, Sebil, I, 13, 26 Mart 1976, 15.

¹⁵⁵ İ. Arvas, *a.g.m.*, 15.

destekliyor ve kendisine hak veriyorum.” demesi üzerine Arvas teklifinin oya konulması konusunda ısrar etmiş ve fıkranın kaldırılması teklifi encümenin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmişti.¹⁵⁶

Mecliste din eğitimi-laiklik tartışmalarının sürdüğü dönemde Ticani Tarikati üyeleri olduğu iddia edilen vekiller Mecliste Arapça ezan okumuş ve Atatürk heykelleri tahrip edilmişti. Vatan 5-6 Şubat 1949; Ayın Tarihi Şubat 1949 bu olay üzerine Ehli Sünnet dergisi “Baylar Ezan Oyuncak Değildir” başlıklı makalede ezan okuyanlara atfen din aleyhine fesat çıkarmak için gayri dini bir suikast şeklinde eleştirmişti. Yazıda: “bu şuursuz adamların yaptıkları bazı gazeteler tarafından Van milletvekili İbrahim Arvas gibi ilmi, şuuru ve vatanperverliği asla şüphe kabul etmeyen bir zatın ismini bu şuursuzların hareketına karıştırmak müfritlerin bir suikastından başka bir şey değildir.”¹⁵⁷ deniliyordu.

Ancak bu haberin aksine Hasan Hüseyin Ceylan, "Kemalizm'in Türkçe Ezan Hikayesi" adlı eserinde, meclisteki Arapça ezan olayının kahramanı Muhittin Ertuğrul ile 1988 Mayıs'ında yapmış olduğu röportajda, Hacı Muhittin Ertuğrul Arapça ezan okuyan arkadaşı Osman Yaz'ın Arvas'tan meclise girmek için ziyaretçi kartı aldığını iddia etmişti: “Mecliste ezan okumak için önce meclise girmek gerekiyordu. Meclise girmek için de en azından bir milletvekilinden kart almak ve de üst-baş çok düzgün olmak gerekiyordu. Şubat 1949'a girdiğimizde kendi düşüncemize uygun ve ailesi araştırmalarımıza göre dindar olan Kütahya Milletvekili İhsan Şeref'ten "efendim bütçe müzakerelerinde sizi dinlemek istiyoruz" diyerek bir dinleyici kartı aldık. Arkadaşım Osman Yaz da Van mebusu meşayih kiramdan Abdülhakim Arvasi'nin akrabası İbrahim Arvas'tan Keçiören'deki evine giderek kart almıştı... Programın birinci kademesini tamamlamıştık...”¹⁵⁸ İddianın gerçeklik payı kestirilememekle birlikte parlamentoda uzun yıllar temsilcilik yapan bir milletvekili olarak Arvas'ın bu tür gerici bir harekete bilerek destek vermesi muhtemel değildir. 1950'de irticayı desteklediği

¹⁵⁶ İ. Arvas, “Dil ve Din Düşmanları II”, *Sebil*, I, 14, 2 Nisan 1976, 15.

¹⁵⁷ “Baylar Ezan Oyuncak Değildir”, *Ehli Sünnet*, III, 54, 15 Şubat 1949, 10.

¹⁵⁸ Mustafa Zengin, *İbadet Dilinin Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği*, (Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman, 2015.

iddiası ile CHP'den ihracı bu tür olaylarla ilişkilendirilse de dönemin çalkantılı havası, ihraç edilmeden önce bağımsız olarak adaylığını koyması Van'dan aday gösterilecek başka nüfuzlu şahısların varlığı, onun CHP dışında kalmasına neden olduğu ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla konuyla ilgili ortaya atılan iddialar destekli ve ispatlı iddialar olmanın dışındadır.

Nitekim dini konuların artık rahatlıkla dile getirildiği bir atmosferde ve Türkiye'nin hızla seçim sürecine girdiği yıl Türbe ve Zaviyeler hakkında 1 Mart 1950'de bir meclis oturumunda dini irtica meselesi gündeme gelmişti. Konya Milletvekili Sadi Irmak, kanunda yapılması düşünülen değişiklik ile doğru bir karar alındığını türbelerin ziyarete açılmasının yetişmekte olan Türk nesillerinin bilinçlenmesinde faydalı olacağını belirten konuşma yapmıştı. Arvas ve Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney'de tasarımı desteklemişti. Arvas, konuyla ilgili yaptığı konuşmada İstanbul'u fethetmek için gelene Hz. Halid'in türbesinin halka açılmasını istemiş, Ankara'da bulunan Hacı Bayram Veli türbesinin de açılacak türbeler arasına alınmasının önemli olduğunu belirtmişti. Arvas devamla Hacı Bayram Veli'nin bütün şiirlerinin Türkçe olduğunu o dönem Farsça devlet nezdinde rağbette iken ve Mevlana Celaleddin Rumi Mesnevi eserini Farsça yazarken Hacı Bayram Veli Türkçe okuduğunu hatırlatmıştı.¹⁵⁹ Konuşmaların sonunda söz alan Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banıoğlu, geçmişte türbeleri hurafe kaynağı haline getirmiş birtakım insanların olması dolayısıyla ziyarete kapatılmış olduğunu şimdi ise Türk gençlerinin büyüklerine ait mezarları ziyaret etmesinin manevi olduğunu söyleyerek dini konulara daha yumuşak yaklaştığını ifade etmiştir.¹⁶⁰ Dönemin içinde bulunduğu şartlar göz önünde tutulursa Arvas'ın mukaddesat ve din eğitimi hakkındaki sert çıkışlarının çok eleştirilmemesi gayet normal karşılanabilir. Öyle ki CHP'nin 7. Kurultay'ıyla birlikte parti içinde ki muhalefet gerek din politikaları gerekse de diğer siyasi hamlelerini yüksek sesle eleştirmeye başlamıştı. Parti içi muhalefetin bir kısmı DP cephesine geçip CHP'yi eleştirmiş, geri kalanı ise parti içinde sivrilmeye başlamıştı.

¹⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 57: 1950, 35.

¹⁶⁰ İsmet Özadam, 1946–1960 Yılları Arasında Milletvekillerinin Siyasi Bakış Açılarının İncelenmesi, (Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon, 2007.

3.2. Ekonomik Konulara Bakış Açısı ve Çalışmaları

Liberal ekonomiden yana olan Arvas ticaret serbestliğinin ülkeye yarar sağlayacağını ve hayat pahalılığının önüne geçilebileceğini düşünmekte¹⁶¹ meclis çalışmalarını da ekonominin iyileştirilmesi ve haksız kazanç sahiplerinin cezalandırması etrafında yürütmüştür. Bununla birlikte doğu illerinin kalkındırılması için yatırım yapılmasını devamlı meclis gündemine getirmişti.

Bu bağlamda bir meclis konuşmasında dönem kaymakamlığını yaptığı Hakkari'nin Şemdinan ilçesinin Zerzan, Homoro, Tayyar, Tuhup ve Gerdi köylerinde yetiştirilen tütünün kâr getirdiğini ve yeniden yetiştirilmesi için gerekli izinlerin verilmesini yetkililerden istemiştir.¹⁶² Hakkari ve Şemdinan tütünlerinin pipo cinsi olduğunu ve pipo içen Amerikalıların ilgisini çekeceğini, bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶³ Tarımda makineye gidilmesinin iyi bir gelişme olduğunu, ancak makineleşmeden yalnız büyük çiftçilerin yaralandığını, orta ve küçük çiftçi için de bir çözüm bulunmasını Ziraat Bakanlığında talep etmişti. Tohum ıslah makinalarının yaygınlaştığı bir dönemde Van'da bulunmamasını eleştiren Arvas, buraya bir tohum ıslah tesisinin kurulmasını ve Van, Erciş ve Başkale ovalarının makineli tarıma kavuşturulmasını istemiştir.¹⁶⁴

Arvas, Van Gölü sodasını işlemek üzere Van'da bir soda fabrikasının kurulmasını mecliste gündeme getirmişti. Bu suretle depremden zarar gören şehrin imarına yardımcı olunacaktı. Arvas'ın bu teklifi Ticaret Bakanı Fuat Sirmen tarafından böyle bir planlarının var olduğu ancak henüz faaliyete geçiremedikleri ve şartların daha uygun olduğu bölgeleri tercih ettiklerini Van çevresinin henüz buna müsait olmaması nedeniyle böyle bir tesisin israf olacağı şeklinde yanıtlanmıştı.¹⁶⁵ Ayrıca Van'a yapılan tren yolunun hala tamamlanmadığına dikkati çeken Arvas Erciş, Muradiye ve Çatak

¹⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 53: 1950, 1023.

¹⁶² TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 54: 1950, 1093.

¹⁶³ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 54: 1950, 1102.

¹⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 55: 1950,1143.

kazalarında 1946 yılında inşaatına başlanan memur evlerinin 1950 yılı içinde bitirilmesini aksi taktirde yapılan masrafların boşa gideceğini ifade etmiştir.¹⁶⁶

Arvas 1942 yılında ihtikarla mücadele bağlamında meclise dokuz maddelik bir kanun teklifi sunmuştu.¹⁶⁷ Kanun teklifinde her türlü ihtiyaç maddesinin ihtikarıyla mücadele etmek ye bu işi kökünden halletmek, on beş milyon Türk vatandaşının kanını sülük gibi emen vatansızları imha etmek, memleketin iktisadiyat ve ticaretinin yüksek tabakasını teşkil eden toptancılık ticaretini bu muzır mikropların elinden alarak namuslu vatandaşların eline vermek ve bu işi millî siyaset ve ideal haline koymak lüzumunun gün gibi aşikâr olduğunu ve hatta bu hususta geç kalındığını belirtmişti. Az gelirli halk tabakasının karaborsacı ve stokçuların haksız mal kazancı dolayısıyla büyük sıkıntı içine girdiğini, haksız kazanç sahiplerine hapis cezası yerine ölüm cezası verilerek mallarının Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na devredilmesi gibi caydırıcı önlem alınmasını istemiştir. Dokuz maddelik kanun teklifinde; ihtikârla mücadele etmek ve bu işi kökünden halletmek için merkezleri İstanbul, İzmir, Adana, Samsun olmak ve civar illeri de kapsamak üzere meni ihtikâr mahkemeleri kurulmasını, bu mahkemelerin kesin yetkiye sahip olmasını, ihtikâr yaptığı sabit olan toptancı tüccar ve esnafın dolandırıcılığı yerde idam olunmasını, mağaza ve dükkânları üç sene müddetle kapatılmasını önermekteydi.¹⁶⁸

Ayrıca teklifin beşinci maddesine göre meni ihtikâr görevlileri olan memur ve müfettişlerden bin liradan fazla rüşvet aldığı sabit olanlar idam edilmeli ve bu meblâğdan aşağı suiistimali görülenler ağır hapse konulmalı ve memuriyetinden mahrum bırakılmalıydı. Gerek toptancı ve gerekse perakendeci tüccar ve esnafın mağaza, dükkân, depo, ambar ve evlerinde ve buna yiyecek, giyecek ve içecek ve çeşitli malzemeler saklayanlar hükümetin belirlediği fiyatla satmayanlar idam edilmeliydi.¹⁶⁹

¹⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 7: Cilt 21: Birleşim 29: 1946, 135-136.

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 51: 1950, 904.

¹⁶⁷ BCA 030.10.4.22.27.; İ. Arvas, *a.g.e.*, 86.

¹⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 6: Cilt 27: Birleşim 3: 1942, 227.

¹⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 6: Cilt 27: Birleşim 3: 1942, 227.; Vakit, 23 Kasım 1941.

Arvas, hatıralarında 1941 yılında İstanbul'da toptancı manifatura tüccarları aralarında anlaşarak manifaturayı beş kat zamlı satmaya başladığını, mağazaların tamamen boşaltılıp evlere nakledildiğini ve gizli gizli sattıklarını şöyle aktarır: “Diyarbakır, Van, Ankara ve İstanbul tüccarlarından ve samimi arkadaşlarımdan edindiğim intiba şöyle özetlenebilir: İstanbul ve İzmir toptancılarından beş milyon sahibi olanlar servetlerini yirmi beş milyona çıkartacak ve on milyonluk tüccar da elli milyon sahibi olacaktı. Nitekim öyle de oldu. Halbuki manifatura mevcudu ise memleketimizi beş sene daha idare edebilecek derecede idi. Ve şöyle muameleye başladılar: istediğiniz malların listesini verin bir ay sonra istasyon veya iskelede malı alırsınız. Fatura isterseniz bir liradan vereceğiz ve siz parasını beş lira olarak verirsiniz...şahit kabul etmem. Bu şeraiti kabul etmediniz mi satılık malım yoktur diye cevap verirdi. Peki biz bunu nasıl satacağız? diye sorularında biz size nasıl satıyorsak sizde öyle satarsınız derlerdi..”¹⁷⁰ Dönemin en büyük sorunu olan stokçuluk hakkında yazılan bu satırlar olayın aydınlanması açısından önemlidir. Arvas bu bilgileri elde ettikten sonra mecliste kulis faaliyetlerine başlamış bu durumu diğer vekillere anlatmıştı.

Kanun teklifi Maliye Encümeninde görüşülürken Başbakan Refik Saydam'ın mecliste söz alarak: “Benim siyasetim yumuşaktır, benim kılıcım Arvasoğlu'nun kılıcı gibi kelle kesmez. Ben bu iş için ne kimseyi keserim ve ne de asarım” demiş bunun üzerine Arvas da söz alarak: “Pahalılık henüz gıda maddelerine sirayet etmemiştir. Amma her şey giyim ve inşaat malzemesine bakar. Azami iki ay sonra gıda ve yiyecek maddelerine de sirayet eder ki o zaman siz bütün devlet bütçesini yüzde doksanı fakir olan bu milletin fukarasını doyuramazsınız. Sefaletin neticesi olarak memlekette verem alıp yürüyecektir. Çünkü milletin ekseriyeti azimesi yiyecek maddelerini camekanda görür ve alıp yiyemeyecektir. Sıhhat Vekaletinin bütçesini sarf ederseniz veremlileri barındıracak hastaneleri yaptıramazsınız. Üç ay kadar geceyi gündüze katarak çalıştım ve bu hakikatleri meydana çıkararak meclisin ve hükümetin önüne serdim. Ben müsterih olarak vazifemi yaptığıma kaniim. Devletin dizgini elinizdedir. Manen ve maddeten siz

¹⁷⁰ İ. Arvas, *a.g.e.*, 58.

sorumlusunuz. Ben bu teklifimle mesuliyetten kurtuldum. Mesuliyet ve vebal size aittir”¹⁷¹ şeklinde konuşmuş ve durumun acilen halledilmesine dikkati çekmiştir.

Arvas’ın caydırıcı ceza olarak idamların gerekli olduğunu sık sık tekrarlandığı kanun teklifi, iktisat ve adliye encümenlerine sevk edilmiş ancak adı geçen encümenler kanun teklifini halihazırda yürürlükte bulunan Milli Korunma Kanunu’nun yeterli olduğu, belirtilen maddelerin uygulamada olduğu ve Arvas’ın teklif maddelerinin içeriği ekonomik ve toplumsal açıdan faydadan çok zararlı olacağı gerekçesiyle reddine¹⁷² karar vermişti.

Kanun teklifi Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu tarafından desteklenmiş ve Tekelioğlu muhtekirlerin niçin asılmadığını sormuştu.¹⁷³ Arvas üç ay boyunca yürüttüğü araştırmalar sonucunda ve bu konuda verdiği çabaların etkisiyle hastalanmış ve üç ay meclise gidememişti. Ona göre teklifini savunan Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’ndan başka milletvekili çıkmadığından Başbakan Refik Saydam’ın ısrarı üzerine teklif reddedilmişti.¹⁷⁴ Arvas teklifin kabul edilmemesinin bir nedenini de dönemin Başbakanı Refik Saydam’ın doktorluk, Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen’in ise avukatlık mesleğini icra etmesine ve böylelikle uzmanlıkları dışındaki bir göreve getirilmelerine bağlamaktadır: “Esasen basireti kıt olan ve ihtisaslarının haricinde bulunan ticaretin mahiyetini keşfedip karşı tedbir bulamamış ve alamamışlardı. Bendenizin üç aylık sürekli tedkikat neticesinde elde ettiğim malumatı nazarı itibara almadılar ve bu suretle bilmeyerek büyük bir fenalığa sebebiyet verdiler. Hala bu millet o pahalılığın ızdırıp ve elemeleri içindedir.”¹⁷⁵ O, işinde uzman olanların göreve getirilmesiyle sorunların çözüleceği fikrindeydi.

Arvas dönemin perspektifini hatıralarında şöyle çizmektedir: “İstanbul’da başlayan gıda maddelerinin pahalılığı üzerine İstanbul’a koşup giden başvekil Refik Saydam Bey birçok müessesata başvurmuş ve maalesef hiçbir çare elde edememişti.

¹⁷¹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 59-60.

¹⁷² Akşam 8 Ağustos 1942.

¹⁷³ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 6: Cilt 27: Birleşim 78: 1942, 37.

¹⁷⁴ İ. Arvas, *a.g.e.*, 60.

¹⁷⁵ İ. Arvas, *a.g.e.*, 77.

Ticaret vekilini Mümtez Ökmen istifaya davet etmiş ama atı alan Üsküdar'ı geçmişti. Dolayısıyla pusulayı şaşırın mumaileyh bir haftadan beri uyumadığından ve esasen de kalp hastalığından muztarip olduğundan bir gece yarısı büyük bir kriz geçirmiş ve doktorlar yetişinceye kadar hayata gözlerini kapamıştı. Yerine gelen Recep Peker ise Refik Saydam zamanında pahalılık içinde bunalan ve hakikaten büyük perişanlık içinde olan memur ve müstahdemlere(hizmetlilere) bir zam yaptı ve bu suretle ızdıraplarını mehmaemken tahfif etti. Ondan başka müspet elle tutulur bir eser bırakmadı..”¹⁷⁶ Arvas, burada asıl sorumlunun Ticaret Bakanı Mümtez Ökmen olduğunu, bir avukatın Ticaret Bakanı yapılmasının sonucu elbette bu şekilde olacağını düşünmektedir.

1950’de bir meclis konuşmasında meni ihtikar kanunuyla ilgili: “Daha evvel de bir önerge vermiştim. Ama Adliye Encümenine gitti perde altı oldu. Belki bu takririm sizce nazar-ı itibare alınmaz da reddolunur. Zararı yok. Bundan iki sene evvel Men-i İhtikar Kanunu teklif ettim. Çırpındım, parçalandım, pahalılığa doğru gidiyoruz dedim. Maalesef ki o zaman ki hükümete duyuramadım.. ne oldu? İki ay sonra dediğim tamamiyle tahakkuk etti. Maalesef söylüyorum ki bugüne kadar hiçbir hükümet pahalılığın önüne geçemedi..”¹⁷⁷ şeklinde konuşmuş zamanında müdahale edilmeyen sorunun büyüdüğünden şikayet etmişti.

Arvas’a göre; ihtikarla mücadele bir Haçlı savaşıydı: “Dediğim gibi iki ay sonra gıda maddelerine de yüzde beş yüz zam gelince memlekette kızıl kıyamet koptu. Hele İstanbul daha berbat bir vaziyete girdi. Binlerce insan fırınların önünde toplanırdı. ‘Açım Allah rızası için bir ekmek yok mu’ diye bağırınlar çoktu. Refik Saydam İstanbul’a koştu. Amma atı alan Üsküdar’ı geçmişti. Hey koca başvekil bey iki ay evvel size Maliye encümeninde bugün ki ahvali tasvir etmiş ve ancak şiddet yaparak birkaç muhtekiri asmakla bu halin önüne geçileceğini uzun uzadıya anlatmışım. Siz ise siyasetim yumuşaktır. Ben kimseyi asamam dediniz. Şimdi de çek cezayı göreyim.”¹⁷⁸ Silahla değil ekonomik anlamda insanları yoksulluğa sevk ederek hayatlarına

¹⁷⁶ İ. Arvas, *a.g.e.*, 77.

¹⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 71: 1950, 868.

¹⁷⁸ İ. Arvas, *a.g.e.*, 59-60.

kastediliyordu ve bunu yapan hainleri öldürmekten daha adilane bir şey olmadığı kanaati taşıyordu.

Arvas, devlet fabrikalarının ürettiği sınırlı miktardaki pamuklu mensucatin muhtekirlerin elinde olduğunu ve bundan dolayı halkın ve devlet bütçesinin bundan yarar sağlayamadığını, Yerli Mallar mağazalarının yeniden kurulmasını ve yoksulluk içindeki halkın bu mağazalardan yararlanmasını Ekonomi Bakanlığı'ndan rica etmiştir. Kaputbezi, basma ve pazenin gümrükten muafiyeti hakkındaki memleket için çok yararlı kararın bir an evvel kanunlaştırılmasını Bakanlar Kurulundan istemişti. Devlet pahalılıkla mücadele etmek ve ucuzluğu temin etmek için başlıca Tekel ve Devlet üretiminde yüzde 30 nispetinde bir ucuzluğu yapmak suretiyle bir fedakârlıkta ve bir rehberlikte bulunmalıydı.¹⁷⁹ Böylece üreticiden de bunu daha kolay talep edebilecekti.

Bakan, Arvas'a cevap olarak Sümerbank'ın üretiminden bu suretle bir indirim yapmasına tahammülü olmadığını son zamanlarda pamuğa yapılan zamlar dolayısıyla bir indirme değil, belki bir fiyat artırma zarureti olacağını belirtmişti.¹⁸⁰ Arvas, Refik Saydam hükümeti döneminde şekere yapılan zamlardan sonra birdenbire bütün eşya fiyatları pahalılaşmasını eleştirmişti. Hükümet ucuzluğa başlarsa, halka örnek olacaktı. Aksi takdirde eğer Devlet kendiliğinden başlayarak ucuzluğu temine çalışmazsa memlekette asla ucuzluk olmayacaktı. Ona göre Milli Korunma Kanunu başarılı olamamış ve kanunun yasakladığı bütün icraatlar açık göz vatandaşlar tarafından yapılmıştı. Mağdur olan yine halk olmuştu.¹⁸¹ O, bu konuyu mecliste devamlı gündeme getirerek yetkililerin dikkatini çekmeye çalışmıştı.

Bunun yanında Arvas, bir meclis konuşmasında hayat pahalılığından bahsederek ucuzluğa bir başlangıç olmak üzere devlet ve Tekel malları üzerinde yüzde 30'luk bir indirime gidilmesini talep etmiş, savaştan sonra şeker ve kumaş gibi bazı ürünlerde büyük zamların uygulandığını devletin ön ayak olup indirime gitmesinin hayat pahalılığını ortadan kaldıracığını belirtmiştir.1945 yılı bütçesi tartışılırken Van halkının

¹⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 8: Birleşim 26: 1947, 661.

¹⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 8: Birleşim 26: 1947, 689.

¹⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 8: Birleşim 26: 1947, 662.

Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlık ve Milli Eğitim Bakanlığına Van'da bir lise binasının kurulmasını talep ettiklerini hatırlatarak halkın taleplerinin yerine getirilmesini Bütçe komisyonundan rica etmiştir.¹⁸² 1945 yılında yaptığı bir konuşmada Arvas hükümetten devlet mallarının yüzde 30 oranında indirim tabii tutulmasını istemişti. Bu yöntemle hayat pahalılığına bir çözüm bulunabilirdi ve piyasada ucuzluğa gidilebilirdi. Ekonomi Bakanı İsmail Sabuncu Arvas'a verdiği cevapta indirimin mümkün olmadığını, artışın bile söz konusu olabileceğini belirtmişti.¹⁸³

Ayrıca Arvas, 1948 tarihli önergesinde yerli fabrika mamulâtından pamuklu mensucatın nüfus başına düşen pay oranını ve fakir halkın giydirilmesi için gereken pamuğun yetersiz kalması durumunda gümrük vergisi olmaksızın ithalat edilip edilmeyeceğini sormuş, tüccarlar vasıtasıyla halka dağıtılan pamuklu mensucatın adil bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığına dikkat çekmişti. O, tekstil ürünlerinin yanı sıra 1947 aralık ayından 1948 aralık ayına kadar ülkeye giren askeri resmi ve resmi olmayan kaç adet kamyon ve otomobilin geldiğini ve bunlara ne miktarda döviz verildiğini Ticaret Bakanlığı'na sormuştu.¹⁸⁴ Arvas ayrıca devletin yerli mallarının halka sevkinde tedarikçi tüccarları aracı etmesini eleştirmiş bunun karaborsacılığa neden olduğunu vurgulamıştır.

Bu usulün kooperatifçilik ve Yerli Mallar Pazarının kurulmasıyla değiştirilmesini Başbakan Şemsettin Günaltay hükümetinden rica etmişti. Böylece devlet mamulâtı direkt olarak halkın eline geçecek ve hayat pahalılığına etki etmeyecekti. Ayrıca bu yöntemle 20 milyon lira Kazanç Vergisi elde edilecek ve bu para kurulacak İlahiyat Fakültesi ve diğer dini kuruluşların masrafının karşılığı olacaktı. Ayrıca lüks, yol ve kazanç vergisi kanun tasarılarının geri çekilmesinin pahalılaşmayı önlediğini belirten Arvas bundan dolayı şükranlarını Günaltay hükümetine sunmuştu.¹⁸⁵ Yerli Mallar Pazarı 1949 yılında on dört il merkezinde kurulmuş, Arvas bu vesileyle yaptığı

¹⁸² TBMM Tutanak Dergisi Dönem 7: Cilt 20: Birleşim 13: 1945, 153.

¹⁸³ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 8: Birleşim 27: 1947, 689.

¹⁸⁴ BCA 030.01.42.252.21.

¹⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 15: Birleşim: 36: 1949, 188.; Cumhuriyet 25 Ocak 1949;

Kudret Gazetesi Arvas'ın Günaltay Hükümetine muhalif oy verdiği yazılmış fakat Arvas bu haberi tekzip etmiştir: Ulus, 1 Ocak 1949.

konuşmada bu isabetli kararı verdikleri için Ticaret Bakanı ve Başbakan Şemsettin Günaltay'ı tebrik etmiş ve bütün il merkezlerine tesisini rica etmişti.¹⁸⁶ Arvas ayrıca Ankara-Keçiören'de bir semt pazarı kurulması için yoğun çaba sarf ettiği bilinmektedir.

1948 yılında hayvan ihracı hakkındaki önergesinde Arvas, Ticaret Bakanlığının hayvan ihracatı hakkındaki izni kullanılarak şimdiye kadar ne miktarda hayvan ihraç edildiğini, ihraç edilen hayvan miktarı az ise ihraç müddetini uzatmayı düşünüp düşünmedikleri hakkında Ticaret Bakanlığında açıklamada bulunmasını istemişti.¹⁸⁷

Bununla birlikte Hayvan ihracatı hakkında yaptığı meclis konuşmasında Arvas, Hakkari'den Irak'a ve güneydeki diğer devletlere hayvan ihracının serbest olmasını ve bu konuda Irak ile anlaşma yapılmasını Ticaret Bakanı'ndan rica etmiştir. O, Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkının neredeyse tek geçim kaynağı olan hayvan ticareti devlet tarafından desteklenmezse kaçakçılığın artacağı ve halkın sefaletle maruz kalacağını belirtmişti.¹⁸⁸ Ayrıca Van'ın Başkale kazası ve Hakkari ilinin su, yol ve elektriğe henüz kavuşmadığı 1950 yılında Arvas bu il ve ilçeleri meclis gündemine getirerek halkın sefaletini gözler önüne sermişti. Yaptığı meclis konuşmasında buralara Bayındırlık Bakanlığı tarafından projeler götürülmesini isteyen Arvas Hakkari gibi Suriye, İran ve Irak gibi üç devlete sınırı olan bir ilin içme suyunun olmaması, karanlıkta kalması, yollarının yapılmamasının ve buralara medeniyetin ulaşamamasını üzüntü verici olduğunu belirtmişti.¹⁸⁹

Ayrıca Yüksekova, Şemdinli, Özalp ve Başkale ilçelerinin harap durumda olduğunu belirten Arvas, hükümetten buraların İran'a açılan sınır kapılarının yeniden açılıp ülkeye döviz getiren koyun ticaretine izin verilmesini talep etmişti.¹⁹⁰ Ayrıca Hakkari de Selçuklu döneminden kalma cezaevi olarak kullanılan Meydan Camii'nin bodrum katlarında zor şartlarda kalan tutuklular için bir cezaevinin yapılmasını

¹⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 16: Birleşim 48:1949, 348.

¹⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 13: Birleşim 5:1948, 106; Ulus, 10 Kasım 1949.

¹⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 13: Birleşim 5:1948, 107-108.

¹⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 51:1950, 905.

¹⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 53:1950, 1024.

istemişti.¹⁹¹ Hakkari iline hava meydanları yapılmasını öneren Arvas'a Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan verdiği cevapta bunun daha sonraki süreçlerde mümkün olabileceğini belirtmişti.¹⁹² Arvas Hakkari ve Başkale'ye Doğu illeri kalkınma tahsisatından bir miktar para sarfedilerek, bir hastanenin yapılmasını Bakandan talep etmişti.¹⁹³ O bu girişimleriyle adı geçen illerde hastaların hastane ve doktor bulamayıp Irak'a kadar gittiğini ayrıca Van'ın Edremit ilçesindeki yerleşim sorununun çözülüp mal sahiplerine göçmenlere verilen mülklerinin iade edilmesi yönünde çaba sarfetmişti.

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda harap olan doğu illerinde yol, hastane ve doktorun hala olmadığını belirten Arvas en azından her kazada bir doktor bulundurulmasını talep etmiştir.¹⁹⁴ Doğu illerinin kalkınması için hükümet tarafından ayrılan on milyonluk bütçenin yeterli olmadığına dikkat çeken Arvas 1949 yılında yaptığı bir meclis konuşmasında işsizliğe dikkat çekerek 1947 yılında Bakanlar Kurulu'nun tasarruf amacıyla memur alımının durdurulması politikasını eleştirmişti. Yüksek okullardan mezun olan gençlerin memur olma umudunu tamamen yitirmesine sebep olan bu uygulama özellikle dar gelirli gençleri zor duruma sokmuştu. Çıkarılacak olan Tekaüt Kanunu'yla önceki mezunlar boş kadrolara yerleştirilmeli ve o seneden sonra mezun olacak gençlere devletin kendilerini yerleştirme zorunluluğu olmadığı ilan edilmeliydi. Bu yolla gençler geleceklerini tayin edebileceklerdi. Devlet açıkta kalan mezunları himaye etmek zorundaydı aksi taktirde sefaletleri dolayısıyla zararlı bir ideolojiye kaptırılabilirdi. Ayrıca hayat pahalılığına neden olan 7 Eylül Kararnamesi'yle paranın değeri yarıya düşmüş gümrüğe yüzde iki yüz zam gelmişti. Arvas, Günaltay hükümetinden bu uygulamaya bir çare bulmasını hayat pahalılığını hafifletmesini rica etmişti.¹⁹⁵

Arvas ekonomi konusundaki tutumuyla genel itibariyle yoksul halkı baz alarak hareket etmiş ve onların sorunlarına çözüm bulma çabası vermiştir. Özellikle doğu

¹⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 46:1950, 572.

¹⁹² TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 52:1950, 956.

¹⁹³ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 54:1950, 1073.

¹⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 24: Birleşim 45:1950, 519.

¹⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 16: Birleşim 48: 1949, 348.

illerinin batıdaki illerden ekonomik olarak bu denli geride olması onu her zaman üzmüştü. Bu açıdan devamlı bu illerin kalkındırılmasına yönelik konuşmalarıyla çözülmesi elzem olan bu konuyu devamlı suretle gündeme taşımayı başarmıştır.

II. BÖLÜM

İBRAHİM ARVAS'IN SİYASÎ OLAYLARA YAKLAŞIMI

1. Kürtçülük Hakkındaki Görüşleri

Arvas, gerek hatıralarında gerekse de meclis konuşmalarında bazı ideolojiler hakkında düşüncelerini sık sık dile getirmiş, bu ideolojilerden Kürtçülük hakkında hatıralarında bazı olayları nakletmiştir. Arvas, Kürtçülüğün tarihini Yavuz Sultan Selim Döneminden itibaren ele alarak onun Çaldıran savaşında kendisine hizmet edip sadakat gösteren Kürt beylerine derebeylik verdiğini, bu işi tatbik etmek için de Seyyit İdris Bitlisî ve Akbıyık Mehmet Paşa'yı memur ederek üç sınıf tesis ettiği üzerinde durur. Birinci sınıf vali makamındaydı. Diğer iki sınıf da onun maiyetindeydiler. Asıl devlete vergi vermekle yükümlü sınıf birinci sınıftı. Diğer iki sınıf birinciye vergilerini verir; o da topladığı parayı diğer paraya ekleyerek özel bir heyet ile İstanbul'a gönderirdi. Sultan Mahmut dönemine kadar bu durum devam etmişti. Hakkari bölgesindeki Nasturilerin bir Müslüman köyüne saldırıp insanları katledip köyü tahrip etmeleri üzerine Cizre'de bulunan Kürt lideri Bedirhan askerlerini toplayarak Nasturilere karşı harekete geçmişti. Bedirhan Tiyarı Ulya, Tiyarı Süfla, Dız, Baz, Tuhub nahiyelerini ele geçirip tahrip ettiğinden dolayı Nasturi reisi ve patriği Mim Şemum Bedirhan'ı düveli muazzamaya şikayet etmiş, bunun üzerine bu devletler Bâb-ı Ali'ye baskıya başlamıştı. Bedirhan ve diğer birinci sınıf derebeylerini sürgüne göndererek cezalandırmak istemişti.¹⁹⁶

Bâb-ı Ali bunların üzerine asker sevk ederek İstanbul'a nakletmiş ve oraya yerleştirmişti. Bu tedip devam ederken bu Kürt beylerinden hiçbiri itiraz etmemiş ve hiçbir karşı harekete geçmemişlerdi. Sürgünden sonra eski buldukları yerlere hükümet teşkilatları kurulmuş ve Bedirhan İstanbul'da öldükten sonra oğlu Şamil hükümete karşı harekete geçmişti. Arvas Kürtçülüğün asıl başladığı nokta olarak bu olayı gösterir. Ona göre bu hareket doğu illerinde birkaç aileyi kapsamaktaydı. Büyük kütlelerin bu olaydan

¹⁹⁶ İ. Arvas, *a.g.e.*, 24.

hiç haberi yoktu. Bedirhan'ın çok dindar olduğundan bu tür aykırı hareketlere eğilim göstermediğini belirtmişti. Çünkü padişah ve Halife'ye isyanı küfür addetmişti. Babanzadelerden bazıları, Cemilpaşazadelerden Suriye'ye giden birkaç kişi ve İran'daki Şikak Reisi Simko ve eniştesi Seyyit Taha'nın olumsuz tutumu da büyük kitlelere yayılmamıştı.¹⁹⁷

Ayrıca Ermeniler, Kürtlerin kendilerine katılmasını temin etmek üzere doğunun önde gelen asil, zengin tüccar, bey, ağa gibi üst tabakaları oluşturan insanların memurlar vasıtasıyla düzenledikleri baskı kampanyalarıyla sürgün vb metotları kullanarak imha etme siyasetini tatbik sahasına koymuştu. Ermeniler bunda başarılı olmuş ve İttihatçılar yapılan entrikaların farkına bile varmamıştı. İttihatçılar Ermenilerle Abdülhamit'in düşman oldukları için her isteklerini yerine getirmek gereğine inanmışlardı. Kürtlerin edebiyat dili zayıf ve yazısı olmadığından çocuklarını Ermeni kültürüyle yetiştirmekle yarım asır içinde Ermenileşeceklerdi. Ermeni Komitesi Hınçak'ın hedefi buydu fakat İttihatçılar bu gerçeği görememişlerdi.¹⁹⁸

Bunun yanında Arvas, Kürtçülüğün son senelerde İstanbul ve Ankara'daki okullarda eğitim gören doğulu öğrenciler arasında sinsi bir şekilde devam ettiğini, bu olumsuz fikrin yüksek okullarda gelişip büyüme imkanı bulduğunu ve aslında Türk olup dilini unutan vatandaşların olduğunu iddia etmekteydi. Şemdinan kasabasında kaymakamlık yaptığı sırada Arvas, Gerdi Aşireti Reisi Oğuz Bey'le bu konuda yaptığı konuşmayı şöyle nakletmekteydi: "Oğuz Bey bu ad Türk adıdır sana nerden gelmiş? Oğuz Bey cevaben dedi ki; 'Bendeniz yirmi birinci Oğuz'um. Bizdeki ananeye göre baba kendi evladına kendi adını verir ve böylece mütesessilen devam eder.' Maalesef Oğuz kabilesinden olan Oğuz Bey ise bir kelime Türkçe bilmiyordu. Amcası Kılıç Bey de öyle. Ve Koç Beyi kabilesinin reisi Mehmet Emin de böyle idi..." Ona göre geneli Türk olan bu büyük kütleyi Türk kültürüyle yetiştirmek ve Türk dilini öğretmek esas durumuna geri döndürmek idare amirlerine düşen büyük bir görevdi. Bu konuda ihmalkârlık göstermek en büyük hataydı. Hakikatte Türk asıllı olup olaylarla kütleden

¹⁹⁷ İ. Arvas, *a.g.e.*, 25- 26.

¹⁹⁸ İ. Arvas, *a.g.e.*, 8-9.

uzağa düşerek dillerini kaybeden bu vatandaşları hor görmek ve Türkçe konuşmadığı için kendilerine aşağılık bir sıfat takmak doğru değildi. Her vilayet, kaza, nahiye, köy idare amirleri, muhtar ve memurları bu vatandaşlara Türkçe'yi öğretmek için mektepten başka kurslar açmalıydı. Mükafatlarla halkı teşvik etmeliydi.¹⁹⁹ Arvas doğunun kalkındırılması yönünde çabalarını dil birliği sahasında vermekle batı ve doğu arasındaki dil uçurumunu en adil yöntemlerle çözmek taraftarı olmuştu. Ulus-devlet modeli yaklaşım tarzına uygun davranışları bu savı güçlendirmektedir.

1.1. Şeyh Said İsyanına Yaklaşımı

Şeyh Sait isyanı hakkında birçok araştırma yapılmasına rağmen kimliği ve isyan etmesinin sebebinin hala tartışıldığı konulardan biri olmuştur. 1925 şubatında Şeyh Sait Piran'da ayaklanıp kısa süre içinde çevreye yayılmıştı. Meclis isyan haberinin ardından hemen sıkı tedbirlerin uygulanması için harekete geçmişti. Fakat Başvekil Fethi Bey sıkı tedbirlerin alınmasından yana değildi. Ona göre isyan lokal bir isyan olduğundan gereksiz kan dökülmemeliydi. Buna karşın İsmet Paşa ve onu destekleyenler sıkı yönetim kararının çıkarılarak duruma el konulmasından yanaydı. Nihayet İsmet Paşa meclis oylamasından sonra Fethi Bey'in yerine İsmet Paşa Başvekilliğe getirilmiş ve Takrir-i Sükun Kanunu yürürlüğe konmuştu.

İsyanın yönetime karşı çıktığı görüşüne karşı Arvas, Şeyh Said İsyanı'nı bilinenin aksine farklı bir şekilde ele almaktadır. Hatıralarında olayın Sigelen İsyanı'nın suçlularının Şeyh Said'in bir düğününde bulunmaları ve askerlerin bu suçluları Şeyh Said'den istemeleriyle başladığını kaydetmektedir. Anlatılana göre Şeyh Said askerlere düğün bitene kadar misafir olmalarını düğünden sonra aradıkları adamları teslim edeceğini, aksi takdirde çok kalabalık ve silahlı olan misafirlerin çatışma çıkaracaklarını söylemişti. Görevli subay bunu kabul etmediği için çıkan çatışmada yaralı ve ölümler olduğunu, kendi evinde asker ve subayların ölmesi Şeyh Said'i telaşa düşürdüğünü ve şeyh dağ başındaki köyüne çekildiğini belirtir. Şeyh Said'i teslim almaya gelen asker ve

¹⁹⁹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 26.

şeyhin adamları arasında çatışma çıktığını, olay büyüdüğünü ve bu suretle isyanın başlamış olduğunu ifade eder. Ona göre isyan diğer doğu illerine yansımamıştı ancak Çapakçur kazası bütün köyleriyle beraber Şeyh Said'e katılmıştı ve bunların tamamı Zaza'ydı.²⁰⁰

Bunun yanında Mecliste isyan meselesi görüşülürken Ali Fethi Bey'in isyanın çevreye yayılmadığı görüşünü destekleyenlerden biri de İbrahim Arvas'tı. İsmet Paşa'nın isyanın tüm doğuyu kapsadığı görüşüne şiddetle karşı çıkmıştı. Ayrıca Muş Milletvekili İlyas Sami, Urfa Milletvekili Ali Saib Ursavaş, Mardin Milletvekili Necip Bey'in İsmet Paşa'yı desteklemekle hemşerilerini arkadan bıçakladığını belirtmişti. Arvas, İsmet Paşa'nın doğunun tamamının isyana katıldığı fikrine nereden kapıldığı konusuna hayret etmişti. Ona göre isyana gereğinden fazla önem verilmesinin altında yatan olay Terakkiper Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıydı.

Arvas'ın iddiasının benzeri bir görüş de Dr. Rıza Nur'un hatıralarında yer almaktadır. Dr. Rıza Nur olayları şöyle ele almaktadır: "Ağalar hükümette ihtilaf var dediler. Meseleyi Halk Fırkası'na verdiler. Fırka müzakerelerinde Mustafa Kemal'in aletleri, muharrirleri Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve emsali silahşörleri olağanüstü tedbirlerin lüzumunda ısrar ve Fethi'ye şiddetle hücum ediyorlar. Fethi burada büyük bir celadet ve dirayet göstermiştir ki, bu ona şereftir. Fethi nihayet demiştir ki: 'Böyle bir şeye lüzum yoktur. Bu isyan o kadar hiç ki, Harput'ta ahali onları tepeledi. Birkaç taburluk bir iş. Sizin maksadınız başka. Bunu bahane edip terör yapmak istiyorsunuz. Milleti asıp kesip ortalığı sütlüman yapmak, kan ile mevkide oturmak istiyorsunuz. Ben böyle büyük bir günahı işleyemem, alet olamam.'²⁰¹ Rıza Nur'un bu iddiaları Arvas'ın Şeyh Said iddialarını desteklemekte ve bu iddianın bir benzerini Metin Toker'in yazdıklarından öğrenmekteyiz.

Metin Toker bu yeni dönemi şöyle anlatmaktadır: "Bu ortamda ancak mezar sessizliği olacaktı. Hiç kimsenin yapılanları tartışması istenmiyordu. Yapılanlar sadece övülebilecekti. 1925 Türkiye'sinde Gazi'nin, İsmet Paşa'nın ve onların yanında yer almış

²⁰⁰ İ. Arvas, *a.g.e.*, 44-45.

'Silahendaz mebusların' memlekete müsaade etmeye niyetli buldukları hürriyet bundan ibaretti."²⁰²

Arvas'ın hatıralarında yazdığına göre Ali Fethi Bey soruşturma ve gelen haberler sonucunda doğuda isyan olmadığını belirtmesi ve boşuna kan dökmeyeceğini söylemesi üzerine İsmet Paşa yeterli güvenoyu alarak Başbakanlığa getirilmişti. Bu süreçle birlikte doğuda kurulan İstiklal Mahkemelerinde Arvas'ın tabiriyle "kelle müzayedeleri" başlamıştı. Beş yüz altına kelle alınıp satılıyordu. Doğu İstiklal Mahkemesi başkanı Ali Saib Bey Ankara'ya döndüğünde beraberinde altmış bin altın getirmişti.²⁰³ Arvas'ın iddiasına göre doğuda neredeyse hiç altın kalmamıştı.

Doğu illeri İstiklal Mahkemeleri savcısı Süreyya Örguevren ise Büyükkada'da bir mareşalin köşkünü satın aldığında Atatürk kendisini çağırılmış cumhurbaşkanlığı muhasebesinde iki memur istemişti. Örguevren'in gerek milletvekilliğinden ve gerekse İstiklal Mahkemeleri savcılığından almış olduğu tahsisatı hesap ettirmiş, bütün aldığı tahsisatın köşkün fiyatına denk gelmediğini görünce Örguevren'e: "siz benim şahsiyetimle oynadınız, çaldınız, çırpınız utanmaz herif" diyerek tokat atıp kovmuştu. Arvas ayrıca Örguevren'in İstiklal Mahkemesine getirilen baba ve oğulları birbirinin gözü önünde astırdığı ve bundan hiç etkilenmediğini yazmaktadır.²⁰⁴ Bu savcı hakkında söylediklerinin arkasında olduğunu belirten Arvas, Örguevren'in ailesinin bu yazdıklarından dolayı onu mahkemeye vermekte serbest olduğunu da belirtmesi iddialarının asılsız olmadığını destekler gibi görünmektedir.

Ona göre mahkeme kararıyla sürgün edilen aileler batıya nakledilirken, Ali Fethi Bey'e güvenoyu veren milletvekilleri İsmet Paşa taraftarları tarafından kara listeye alınmıştı. Bu milletvekilleri takip ettiriliyordu. Meclis içinde gizli bir istihbarat örgütü mevcuttu ve bunların arasında sonradan DP kurucularından Refik Koraltan da vardı. Ayrıca ordu mensubu Hamdi Yalman, Rize Milletvekili Ali Zırh ve Van Milletvekili

²⁰¹ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım III*, İstanbul, 1992, 303.

²⁰² Metin Toker, *Şeyh Said İsyanı*, Ankara, 1968, 52.

²⁰³ İ. Arvas, *a.g.e.*, 54.

²⁰⁴ İ. Arvas, *a.g.e.*, 49-50.

Hakkı Ungan'da bu örgütün üyeleri idi.²⁰⁵ Arvas'ın hatıralarında yer verdiği olaylar günümüzde önemini koruyan olaylar olması açısından kıymet taşımaktadır. Şeyh Sait olayı başta olmak üzere bilinenin aksine bilgilerin verilmesi, olaylar üzerinde tekrar tekrar mukayeseli araştırmalar yapılmasına zemin hazırlamaktadır.

1.2. Simko Ağa, Nasturiler ve Aşiretlerle İlgili Görüşleri

Birinci Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilen Arvas, vaktinde yetişemediği için meclise katılamamış, Van Valisi Kadri Bey'in ısrarı üzerine o zaman Van ili için idaresi büyük yük olan Şemdinan (Hakkari ilinin Şemdinli ilçesi) kazasına kaymakam olarak atanmıştı. Arvas hatıralarında o dönemde halk vergi vermekte güçlük çıkardığını, İngilizlerden tohum ve öküz parası aldığı için, aşar ve ağnam vergilerini vermeye yanaşmadığını, devletin onları ölüme terk ettiğini ve vergi almaya hakkının olmadığını öne sürdü. Öyle ki İdari yetkililer burayı yaz aylarında az da olsa idare etmelerinin yanında kışın yollar kapanması ve halkın açlık çekmesinden dolayı İngilizlere teslimi bile söz konusu olmuştu. Van Valisi Kadri Bey İbrahim Arvas'a kendilerinin burayı idare edemediğini kaymakam olmayı kabul etmezse kazanın İngilizlere teslim edileceğini söylemesi üzerine Arvas bu duruma itiraz etmiş bir karış vatan toprağını düşmana teslim etmeyeceğini belirtmişti. 15 Ağustos 1918 tarihinde ailesiyle beraber Şemdinan kazasına kaymakam olarak gitmiştir. Arvas Şemdinan'a gider gitmez bölge ağa ve şeyhlerini toplamış onlara buranın Türkiye olduğunu bir daha İngilizlerin ve İngiliz parasının lafını bile işitmek istemediğini söylemişti. Arvas'ın şiddetli uyarısı ağaları şaşırtmış ve korkutmuştu. Bunun üzerine ağalar “biz hükümetimize daima itaatkarız” cevabını vermişti.²⁰⁶

Arvas'ın Şemdinan ve çevresinin kazanılmasında önemli bir rolü olmuş ve kaymakamlığı süresince devletten herhangi bir ücret de almamıştı²⁰⁷ Arvas Şemdinan kaymakamlığı döneminde doğunun feodal bir beylik görünümündeki otoriteleriyle de

²⁰⁵ İ. Arvas, *a.g.e.*, 54.

²⁰⁶ İ. Arvas, *a.g.e.*, 32-33.

ilgilenmişti. Bunlardan biri de cumhuriyet tarihi isyanlarına adını yazdıran Simko Ağa'ydı. Simko Ağa Şikak adındaki bir aşiretin reisiydi. İkamet ettiği yer Çahri denilen eski dedelerinin köyüdü. Simko Ağa, ordudan kaçan firari askerler de dahil on bin silahıyla sahipti. Ayrıca İranlılarla birçok çarpışmada galip gelmiş ve bir hayli silah ve cephane elde etmişti. Amerihan adındaki çete elebaşını Rumya şehrine göndererek bir haftada on dört bin altın ele geçirmişti. Arvas Şemdinan kaymakamlığı yaptığı sırada üç sene kadar bir zaman zarfında Simko Ağa'yla komşuluk yapmıştı. Ona göre ağa tamamen aşağılık, zampara ve ahlaksız biriydi. Yanındaki Kürtlere ve İranlılara yaptığı zulmü anlatmak için ciltlerce kitap yazmak gerekirdi.²⁰⁸

Simko Ağa ordudan kaçan askerleri yanında tutmak için onlara çeşitli imtiyazlar ve hediyeler vermişti. Firarilere “nerde güzel bir kadın bulursan sana alacağım” vaadiyle birçok kadını kocasından boşatmıştı. Karısını boşamakta direnen olursa "ağabeyim Ceko'nun (Cafer Ağa) için seni kaleden attıracağım fazla konuşma" şeklindeki kendine has yeminiyle kocanın eline üç taş verdirerek "haydi karını boş" derdi. Ağa kime kızarsa malını satılığa çıkarır ve etrafındakiler pazarlığa girişirlerdi. Örneğin ağa "bu adamı beş bin tümene bana ver" diyen adamdan parasını alır kağıda mühür basardı. Satın alan adam kırk elli süvariyle mahkumun kapısına gider mühür gösterir ve "ağa senin talanına ferman vermiştir ben seni beş bin tümene satın aldım. Bana on bin tümen vereceksin" derdi. Mahkum param yok derse bütün hayvan, eşya, kadın ve takılarını alır tam manasıyla talan ederdi. Bütün bunların yanında Simko Ağa bel soğukluğu hastalığına kapılmıştı ve hastalığına iyi gelir gerekçesiyle eşkıyaları vasıtasıyla halktan bakire kızları toplar cariyeye yapardı. Bu şekilde hastalığını onlara da aşılarmıştı: "Bendeniz Şemdinan'da iken Rumya (Rızaiye) şehrine bin süvari ile geldi. Dokuz gece kaldı. Her gecede iki bakire kızın ırzına geçti. Kızların hepsi Rumya eşrafının kızları di. Güya içlerinden birini beğenirse hanım diye alacak bahanesiyle on sekiz kızı bozdu.." ²⁰⁹ Arvas, bütün bu kanun dışı olaylar olurken neden herhangi bir müdahale olmadığından söz etmemekte sadece olayı anlatmakla yetinmektedir.

²⁰⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/9-35.6199-201.

²⁰⁸ İ. Arvas, *a.g.e.*, 36.

²⁰⁹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 37.

Arvas'a göre Simko Ağa Nasturilerin Reisi ve Ruhanişi Mir Şemun'u Van Valisi Haydar Bey'in teşviki üzerine öldürdükten sonra otuz bin silahlıyla Nasturiler Sırma Hanım ve Ağa Bedrros kumandasında Simko Ağa'nın üzerine yürümüştü. Simko Ağa bu saldırıdan zor kurtulmuş, ancak kadın ve altınlarını kurtarabilmişti. Kardeşi Ahmet Ağa, annesi ve dört karısı esir düşmüştü. Nasturiler Sünni veya Şii demeden Mir Şemun'un intikamını alıyoruz diyerek on bini aşkın Müslüman öldürmüştü. Üç gün üç gece katliama devam ettikten sonra Rumya şehrine dönmüşlerdi. O sıralarda Ali İhsan (Sabis) Paşa beş bin kadar askerle Kotor deresinden Hoy şehrine gelmişti. Simko Ağa hemen kendine katılmıştı. Hoy'dan Dilman'a ve Dilman'dan hareketle otuz bin Nasturi silahlısının bulunduğu Rumya şehrine saldırdı. Irak'tan gelen Miralay Hacı İbrahim Bay'in askerleri de Rumya'nın güneyini sardı. Top bataryalarının patlamasıyla Nasturiler büyük telaşa düştü. Gelen Irak kuvvetlerinden zayıf buldukları tarafa gedik açarak buran firar ettiler. Rumya ve diğer şehirlerden topladıkları kıymetli eşyaları bırakıp kaçtılar. Askerin eline geçen bu değerli eşyalardan özellikle halılardan Ali İhsan Paşa, yüz elli at ve katır yükünü bir müfreze ve Simko Ağa'nın damadı Seyyit Taha'nın refkatinde tren hattının başının bulunduğu Mardin'in Resulayn kasabasına gönderdi. Arvas, Vali Kadri Bey'in emriyle Seyyit Taha'yı Simko Ağa'dan ayırıp Şemdinan'da ikamet ettirmek için Seyyit Taha'nın Irak'ın Berandız nahiyesindeki evine gittiklerinde hadiseyi kendisinden duyduğunu ifade etmektedir.²¹⁰

Ona göre Nasturiler içinden geçmek zorunda kaldıkları aşiretlerle savaşarak ve zayıf vererek Şunû ve Şavaşbulak üzerinden Kirmanşah'a ve oradan da Bağdat'a giderler. Pek çoğu Hakkari bölgesindeki Tiyar, Tuhob, Cilo, Baz ve Dız nahiyelerinin halkı bulunan Nasturiler yayla ve dağ halkı olduğu için Irak'ın sıcak ovalarında ve şehirlerinde perişan olmuş ve hastalıklar sebebiyle çoğu ölür. Otuz binden dört bine inen silahlı kısmı Irak ve Suriye'nin çeşitli yerlerine dağılır.²¹¹

Arvas, Van Valisi Kadri Bey'den aldığı talimatla Simko Ağa'nın İran'da bulunan elebaşları Seyyid Taha ve Kardar Aşireti Reisi Amehanla Bradost Aşireti Reisi Nuri

²¹⁰ İ. Arvas, *a.g.e.*, 37.

²¹¹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 38.

Beyle görüşmüştü. Yaptığı gizli temaslar bunlara devletin Simko Ağa'dan ayrılmalarını istediğini söylemiş ve reislerde bunu kabul etmişti.²¹² Arvas, kaymakamlığı süresince Kürt aşiretlerinin bölgedeki etkinlikleriyle ilgili olmuş, halkın devlete bağlılık göstermesinde arabuluculuk görevini üstlenmişti. Kimliğinin etkisiyle Şemdinan bölgesinin yabancı etkilere maruz kalarak sorunlu bölge olmasına engel olmuştu.

1.3. Mustafa Muğlalı ve Otuz Üç Kişinin Kurşuna Dizilmesi Olayına Bakış Açısı

Arvas'ın dikkati çektiği ve kamuoyunu ilgilendiren bir diğer olay da Mustafa Muğlalı ve Otuz Üç Kişinin Kurşuna Dizilmesi meselesiydi. Arvas'ın iddiasına göre; Van'ın Türkiye-İran sınırına yakın İran'da bir bölgede ikamet eden ve ağa olarak bilinen aslen Türk olan Misto isimli şahsın hayvanları Özalp köylüleri tarafından çalınmak suretiyle Türkiye sınırından geçirilir. Yüzlerce hayvanı çalınan Misto Ağa Van Valisine ve Emniyet Müdürlüğü'ne durumu bildirir ve olayın takibini ve gereken tedbirlerin alınmasını hayvanlarının iadesini talep eder. Ancak karşı taraftan herhangi bir cevap almaz. Bunun üzerine adamlarını toplayıp Özalp kazasını basar ve oranın ne kadar hayvanı varsa alıp götürür. Misto Ağa'nın kızı Özalp kazasında gelin olduğu için Misto Ağa'ya destek verenlerin bu köyün erkekleri olduğu zannıyla bunlar kanuni takibe tabi tutulur ve mahkemeye verilir. Ancak mahkemede beraat kararı çıkar. Mustafa Muğlalı o dönemde bölgenin en yetkili askeri komutanıdır. Muğlalı beraat kararını sindiremez ve bu olayı bir askeri asayiş davası olarak görür ve bu 33 vatandaşın özel tertibatla toplanıp kurşuna dizilmesi emrini verir. Durumu haber alan Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan telaş ve üzüntüyle Muğlalı'yı görmeye gelir. Gece düzenlenen ziyafette Avni Doğan Muğlalı'yı kararından döndürmek için uğraşır fakat bir sonuç olamaz. Bu olaya Van Valisi Hamit Bey ve sofrada bulunan şahıslar şahit olur.²¹³ "Otuz üç kurban" hududa götürülmek üzere köylerinden alınır. Kolları iplerle bağlandıktan sonra kafile halinde şehirden uzağa götürülür. Şafak sökmeden bir vadinin içinde aile ve akrabalarının gözü

²¹² Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Fonu: 3/9-35.6199-202.

önünde kurşuna dizilir ve huduttan kaçarlarcken vurulduklarına dair rapor tutulur.²¹⁴ Öldürülenler arasında Misto Ağanın damadı da bulunmaktadır. Olayı ortaya çıkaran kişi Özalp Askeri Şube Reisi olur. Aydın’da askeri görevini yerine getirmekte olup Özalp’a izne gelen bir erin orduya dönmemesi üzerine Aydın Askeri şubesi, Özalp Askeri Şube’ne durumu sorar. Bunu üzerine Özalp Askeri Şube Reisi erin takibi görevini bizzat üstlenir. Muğlalı’nın bu erin akıbetini kurcalamaması yönündeki emrini dikkate almayan reis, bu erin “33 kurban” dan biri olduğunu tespit eder. Böylece Özalp Askeri Şube Reisi üstü kapatılan bu olayı ortaya çıkaran kişi olur.²¹⁵

Benzer şekilde Muğlalı’nın doğudaki başka bir icraatı da Kasap lakaplı bir albaya verdiği emirle on altı kişinin ölümüne sebep olmasıydı. Muğlalı’nın direktifiyle Kasap Recep Van’ın Başkale ilçesinde suçsuz on altı kişiyi kurşuna dizmişti. Arvas hatıralarında olaya şöyle yer vermektedir: “Baskale kasaba ve nahiyeleri ile birlikte Birinci Cihan Savaşı’nda en çok yararlılık ve şecaati göstermiş olan kahramanların diyarıdır. Bütün varlıklarını askere, ordu emrine vermiş bu fedakar insanlar 1330 ikinci teşrininin yirmi beşinci günü İran’dan gelen kuvvetli bir Rus birliği tarafından işgal edilmiş, bütün halk dik yamaçlı dağlardaki köylere sığınmış idi. Rus askeri ile birlikte Ermeni çeteleri de Başkale’ye yerleştikten sonra bütün ileri gelenlerin evini yağma ettiler.. işgalden bir hafta sonra , şafak sökerken bizimkiler Rusları kaleden kışlaya indirdiler. Ruslar bir saat dayanabildi. Bozguna uğrayıp Dir nahiyesine doğru kaçmaya başladılar.. İşte böyle vatanını seven kahraman bir halka karşı çeşit çeşit zulümleri reva gören ce on altı masumu suçsuz olarak kurşuna dizen Kasap Recep büyük kasaptan direktif almıştı. Büyük kasap ordu kumandanı Muğlalı Mustafa Paşa ona gizli emir ve direktif vermişti. Cenabı Hakk’ın adaleti çabuk tecelli etti. Albay Recep Bey emekli olduktan sonra arabası ile birlikte büyük kireç kuyusuna düşerek içinde diri diri

²¹³ İ. Arvas, “Otuz Üç Vatandaşı Kurşuna Dizenler”, *Büyük Doğu*, X, 23, 7 Ağustos 1959, 8.

²¹⁴ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 2010, 98.

²¹⁵ İ. Arvas, *a.g.m.*, 8.

yandı...”²¹⁶

Arvas'ın iddiasına göre Muğlalı'ya emri veren İsmet İnönü'dür. Hatıraların devamında İnönü'nün Van'a geldiğinde Muğlalı ile samimi temaslar kurduğu anlatılmaktadır: “O yıl içinde şark vilayetlerine seyahat eden Reisicumhur İsmet Paşa Van'da Muğlalı Mustafa Paşa ile kol kola gezdi. Bunun anlattığı mana ise emri ben verdim demektir..” Doğudaki olaylar bununla da sınırlı kalmıyordu. Arvas hatıralarında yine İnönü'nün başbakanlığı döneminde (kesin tarih belirtilmeden) Bitlis'in ilçeleri Mutki ve Sason'nun köylerindeki olayları şöyle anlatıyor: “Birçok köyün gece saatlerinde etrafı sarılır üç-dört el bombası atılır köy halkına mitralyözlerle ateş açılır. İnsan kemikleri havaya fırlardı. Bu köylerde canlı hiç kimse kalmazdı. Bu cinayetlerin hepsi babası Bitlis'in Kurum köyünden ve anasının anası Bulgaristanlı olup Edirne'de yerleşen o zaman Başvekil ve sonradan Reisicumhur bulunan Malatyalı İsmet Paşa'nın emri ile yapıldı. Böylece merhum tam manasiyle eşi ve örneği bulunmayan bir hemşerilik yapmıştır.” Yine o yıllarda Muradiye'de otuz yedi kişi gece yarısı üçer dörder götürülerek dere içinde süngülenerek öldürülmüştü. Bundan başka Kara Köprü yakınlarındaki otuz köyden toplanan muhtar ve ihtiyar heyetlerinden yüz üç kişi bir gecede paraları ve elbiseleri soyulduktan sonra öldürülmüş, cesetleri küme halinde kara taşların altına koyulmuştu. Bu olayın faili ise dönemin Birinci Umumu Müfettişi Abidin Özmen'di. Arvas: “Bu yürekler acısı hadise o zaman Umumi Müfettiş bulunan Abidin Özmen zamanında cereyan etti. Ankara'dan emir aldığı için bu azim cürmü işlemekte beis görmedi. Vicdanı zerre kadar sızlamadı..”²¹⁷ diyerek Özmen ve İnönü'nün doğuda acımasız faaliyetler içine girdiklerini öne sürmüştü.

Arvas, Türkiye'deki Kürt ve Kürtçülük davasına bu şekilde yaklaşırken, çeşitli kaynaklar onu Kürtlüğü reddeden Kürt Şeyhi ve Kemalistlerin Kürtleri asimile düzeneğinin önemli bir manivelası olarak tanımlar. Arvas'la ilgili ortaya atılan bir diğer iddia da gerek mecliste, gerekse meclis dışında yaptığı çalışmalarla Cumhuriyet'in Kürt politikalarının sarsılmaz destekçisi olduğudur. İddiaya göre Kürt şeyhlerinden

²¹⁶ İ. Arvas, *a.g.e.*, 96.

²¹⁷ İ. Arvas, *a.g.e.*, 96-99.

Bediüzzaman ile Abdülhakim Arvasî arasındaki tartışmanın devlet katında planlayıcısı olarak sunulan kişi İbrahim Arvas'tı. Kurtuluş Savaşı'nı yürüten meclis, Kürtlerin kendi insiyatifleriyle en geniş oranda temsil edildikleri meclisti. Savaşın yürütülmesi sürecinde ortaya çıkan uzlaşma, 1923 seçimlerinde de kısmen korunmuştu. Ancak 1925 yılında yaşanan Şeyh Said Olayı'ndan sonra bozulmuş ve Kürtlerle ilişkiler ayrılıkçılık ve irtica bağlamında tasfiye sürecine evrilmişti. Bu süreçten sonra Kürtlerin mecliste temsili Ankara'dan atanan vekillere havale edilmişti. 1935 seçimleri sonucu oluşan meclis-iktidar bloğunun oluşturulmasında yeni bir adımı temsil etmekteydi. Bu adımın en tipik örneklerinden birisi arkasında Arvas şeyhlerinin gücü olan İbrahim Arvas'tı.²¹⁸ Bediüzzaman ve Abdülhakim Arvasi arasındaki anlaşmazlığın nedeni Bediüzzaman'a ait bir eserin içeriği ile ilgilidir ve bu anlaşmazlık kullanılarak İbrahim Arvas hakkında ortaya atılan iddialar beslenmeye çalışılmıştır.

Bir başka iddiada ise İsmail Beşikçi tarafından ortaya atılan iddiadır. Beşikçi Muğlalı ve Otuz Bir Kurşun adlı eserinde Arvas hakkında: "İbrahim Arvas, 1920-1950 yılları arasında Van mebusluğu yapmıştır. Objektif bakımdan Kürt, sübjektif bakımdan ise Türk. Bölgesinde, Türk devletinin, devletin gizli örgütlerinin, Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal'in ajanı. Büyük, yaygın ve köklü bir şeyh ailesinden geliyor. Hatıratında sık sık, Kürt diye bir kavmin olmadığından, Kürtçe diye bir dilin olmadığından söz etmektedir. Türk olduğundan, Türklüğünden mutluluk duyduğundan söz etmektedir. Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal döneminde, objektif olarak Kürt olup da (anası babası Kürt) "Doğu" mebusluğu yapan 6-7 kişiden biridir. Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal ve Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef İsmet İnönü'nün Değişmez Van mebusudur. İşte yukarıdaki hatırat (Arvas'ın hatıratından İstiklal Mahkemeleri hakkındaki kısım nakledilerek) böyle bir kişiye, bir Kürt düşmanına, kendi ulusuna ihanet etmiş birine, Kürtlüğünü reddeden birine, Kemalist bir şeyhe aittir. Kürt ulusal direnişine katılanlardan, "Şeyh Said Şakileri" diye söz etmektedir. Bu bakımdan böylesine Kürt düşmanı olan, hizmetini egemen ulusa sunmuş, onun ajanlığını kabul etmiş, onunla

²¹⁸ Canlı-Beysülen, *a.g.e.*, 443-444.

bütünleşmiş bir şeyhin, Kemalist bir şeyhin anlattıklarına inanmamak için hiçbir neden yoktur..”²¹⁹ şeklinde ifadelerde bulunmuştu.

Beşikçi'nin bu iddiaları gerçeği yansıtmadığı gibi yazar Arvas ailesinin Arap ve Hz. Muhammed'in soyundan olduğunu kaydeden sayısız kaynağı görmezden geldiği görülmektedir. Yazar, CHP Kurultayı kitabında da aynı hataya düşüp Arvas'ı Kürt şeyhi olarak tanımlamaktır. Öte yandan “Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal ve Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef İsmet İnönü'nün Değişmez Van mebusudur” ifadesi de Arvas'ın 1950'de milletvekili seçilmemesi ve 1940'lı yıllarda CHP'de muhalif bir milletvekili olması dolayısıyla da desteksiz bir iddia olarak gözükmektedir. Arvas hatıralarında Beşikçi'nin iddia ettiğinin aksine Şeyh Said Olayının CHP'de bazı çevrelerce büyütüldüğünü, aslında olayın isyan bile sayılmadığını yazmaktadır.²²⁰

Beşikçi alaycı bir üslupla yaptığı bu açıklamanın üzerine, Arvas'ı hiçbir kanıt ve belge göstermeksizin Kürt asıllı Kürt düşmanı olarak lanse etmektedir: “Kemalist Şeyh İbrahim Arvas'ın, Kürtlerin, Türk olduğunu ispat etmek için, kendi şeyh kişiliğinden başka hiçbir delil kullanmıyor. Bu kadar dallı-budaklı, köklü, asil, alim bir aileye mensup olan şeyh, elbette yalan söylemez! "Kürtler Türktür, derse muhakkak öyledir." Yalan söylemeyeceğini, daha kitabın başında belirtmiştik. Tanrıya bu kadar yakın olduğunu iddia eden şeyh, yalan söyleyecek değil ya!”²²¹ Beşikçi'nin iddiaları Arvas'ın Kürt düşmanlığı yaptığı yönünde olmasına rağmen Arvas Şeyh Said, Dersim²²² ve Muğlalı ve Otuz Üç Kurşun olayında dönemin iktidar kadrolarına karşı kullandığı sert ifadelerle her bakımdan bu iddiaları çürütecek davranışlarda bulunmuştur. Beşikçi Devletler Arası Sömürge Kürdistan adlı kitabında da Şeyh Said ve Arvas'ı kıyaslayarak, Şeyh Said'in davası için idam edilmiş bir şeyh olduğunu, Arvas'ın ise ulusal benliğini inkar ettiği için resmi ideoloji ile bütünleştiği ve bunun propagandasını yaptığı için

²¹⁹ İsmail Beşikçi, *Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı Otuz Üç Kurşun*, İstanbul, 1991, 101.

²²⁰ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 44-50.

²²¹ İsmail Beşikçi, *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü(1927) ve Kürt Sorunu*, Ankara, 1991, 204.

²²² Arvas, hatıralarında Dersim isyanıyla ilgili şunları yazmaktadır: “Dersim İsyanı sırasında meclis kürsüsünden Dersim'e hitap eden Başbakan Celal Bayar 24 saat müddet vermiş, bu müddet zarfında teslim olmayanlara en büyük ceza tatbik edileceğini söylemişti. Ondan sonra üzerlerine büyük hareket olmuş ve pek çok insan telef olmuştur.”: İ. Arvas, *a.g.e.*, 72.

yıllarca CHP'den milletvekili olan bir şeyh olduğu²²³ şeklinde mantıki hiçbir dayanağı olmayan bir iddiada bulunmuştur.

Arvas'ın meclis zabıtlarına geçen konuşmaları incelendiğinde herhangi bir akım hakkında siyasi propaganda yapmadığı kayıtlarda mevcuttur. Hatıralarında da yukarıda değinildiği gibi isyanlar konusunda iktidardan yana bir tavır sergilememiştir. Aile gerek bulunduğu coğrafi konum gerekse de devamlı iç içe olduğu Kürtlerle herhangi bir sorun yaşamamış, Kürtler tarafından saygı görmüş ve aynı şekilde günümüzde de bu iyi ilişkiler sürdürülmektedir.

Beşikçi'nin isabetsiz tespitlerini çürütmesi bakımından gösterilecek bir örnek de Arvas'ın ailesinden birçok kişinin Şeyh Said isyanı yargılamaları sırasında CHP iktidarı tarafından sınır dışı edilmesi ve iktidar kadrolarının isyana gereğinden fazla önem vermekle ordunun meclisten uzaklaştırmasının hedeflediğini yazdığı satırlara yaptığı yorumdur. Arvas hatıralarında: “Merhum ağabeyim Abdullah Bey ve amcazadem Van Müftüsü Şeyh Masum Efendi, Erzurum Kongresi zamanında Rumeli Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyetine girmiş ve Van Vilayeti Heyeti temsiliye azasında bulunmuşlardır. Böyle olduğu halde, Masum Efendi ile dört kardeşi ve iki oğlu ve ağabeyim Abdullah Bey Van'dan sürülen ilk kafilenin içinde idiler. Şeyh Sait İsyanına lüzumundan fazla ehemmiyet vermekteki mana, çünkü ordu ve kolordu kumandanlarının, kumandanlıklarını bırakarak mebus olmalarında aramalıdır.”²²⁴ şeklindeki açıklamalarıyla ailesinin isyan sonucu gördüğü zararı dile getirmiştir.

Beşikçi, Arvas'ın CHP aleyhindeki bu sözlerini çarpıtarak defalarca onun CHP ve Kemalizm propagandası yaptığını tekrar etmekte ve bu kısır döngüden bir türlü çıkmak istememektedir.²²⁵ Ancak Beşikçi bu iddiaları ortaya atarken Arvas'ın hatıratını adeta altüst edip içinden işine yarayacak cümleleri cımbızla çekip almış olacak ki tam burada şunu hatırlatmak gerekir; Arvas hatıralarını 1964'te kaleme almıştı ve o sırada hiçbir partiyle ilişkisi bulunmamaktaydı. Hatırat dışında nerede makale yazsa CHP'nin

²²³ İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Paris 1990, 67.

²²⁴ İ. Arvas, *a.g.e.*, 30-31.

²²⁵ İ. Beşikçi, *CHF'nin Tüzüğü (1927)*, 212.

karşısında bulunan bir şahsın sırf Kemalizm ideolojisiyle bütünleşip nemalanmak amacıyla kendi ulusunu reddettiği ve Kemalizmin ajanlığını üstlendiği kesinlikle zayıf bir iddiadan öteye gidememektedir. Beşikçi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü ve Kürt Sorunu kitabında diğer Van Milletvekilleri Münip Boya ve Hakkı Ungan hakkında da ulusunu inkar eden Kemalistler şeklinde bahsetmiş, bu iddiasını da neredeyse bütün kitaplarında referans gösterdiği ve ulusunu reddeden Kemalist Şeyh adını verdiği İbrahim Arvas'ın hatıratına dayandırmıştır.²²⁶ Beşikçi, Arvas'ı eleştirdiği ölçüde hatıratındaki bilgilere de çok önem vermiş, yapmış olduğu tespitlere devamlı bu hatıratı referans göstermiştir. Beşikçi'nin ulusunu ve onurunu reddeden Kemalist Şeyh olarak nitelendirdiği Arvas'ın yazdıklarına itimat ederken, bu hatıratın (Beşikçi'nin iddia ettiği gibi) Kemalist kimliğiyle bütünleşmek için yazıldığı ihtimalini nedense göz önüne almamıştır. Hatıratın bazı bölümleri olduğu gibi alınarak iddialara destek yapılmış, geri kalanı ise Arvas'ın aleyhinde düşüncelere destek olarak ortaya atılmak için kullanılmıştır.

2.Komünizm Karşısında İbrahim Arvas

Arvas'ın gerek hatıratında yazdıklarıyla ve gerekse de mecliste yaptığı konuşmalar ve verdiği önergelerle komünizmin karşısında bir pozisyon almıştır. O komünizm tehlikesinden söz ederken gafil zengin tüccarlara, hele ki milyoner ve daha üstün olanlara, hangi din ve mezhepten olursa olsun tüm servet sahiplerine seslenerek bu "gafillere" tehlikenin günden güne büyüdüğünü şu sözlerle açıklamıştı: "Acaba komünizmin hakim bulunduğu ülkede Müslüman Hıristiyan ayırt ediyor mu? Zenginlere bir gün olsun hayat hakkı veriliyor mu? Verilmediğine göre mazaallahu teala farzı muhal komünist rejimi bu memlekette bir hafta devam ederse zengin tüccar, ziraatçi ve çiftçilerin hiçbiri sağ kalır mı? ve öldürdükten sonra malı çocuklarına intikal edebilir mi?" Arvas, yaptığı meclis konuşmalarında ve hatıralarında komünistlerin yoksul tabakayı temsil ettikleri için zenginlerin bu kesime yardım etmesiyle sefaletten

²²⁶ Beşikçi, *a.g.e.*, 210.

kurtulacakları ve komünist hücre teşkilatının bu suretle kendiliğinden ortadan kalkacağına inancı tamdı.²²⁷

Arvas, ikinci tabaka olarak adlandırdığı "körpe dimağlar"ın korunması görevinin Milli Eğitim Bakanlığına düştüğünü ve bu "elim" vaziyet dikkate alınarak bakanlığın fakir öğrencilere burs ve yatılı okul imkanı sağlamasını talep etmiş, bu suretle öğrencilerin okumasını kolaylaştırmasını, bunların üstünde de kuvvetli bir teşkilatla okul dışındaki diğer zamanlarında konferanslar düzenleyerek komünizmin ne demek olduğunu, vatani ve milleti üç asırdan beri bir numaralı düşmanı Ruslara teslim demek olduğunu gençlere layıkıyla anlatılması ve bilinçaltlarına yerleştirilmesini tavsiye etmişti. Ona göre hükümetin öncülüğünde tüccarların da yardımıyla antikomünist teşkilat yapmak da mümkündü. Komünistlerin hücre teşkilatına karşı bu antikomünist teşkilat kuvvetli, anlayışlı ve basiretli insanlara teslim edilirse asgari bir senede komünizmin gizli teşkilatını ortadan kaldırırdı. Bu konuda zengin Müslümanlara da bir görev düşüyordu. Onlar zekatlarını verir fakiri geçindirirse komünizmin şerrinden korumuş olurdu. Komünistler Ruslara iman ve vicdanlarını para karşılığında satan "alçak, rezil, ve satılmış" insanlardan müteşekkildi. Komünistlik ise Rus'un icat ettiği bir rejimdi. Bu rejimi kabul eden milletler Rus'un boyunduruğu altına girmişlerdi.²²⁸ Komünizm panzehrinin İslam dini ve dinin ortaya koyduğu referanslarda aramaktaydı.

Arvas af kanunu mecliste tartışıldığı sırada, birçok ülkelerde yarattıkları olumsuz hava nedeniyle memleketin geleceğini emniyet altına almak için "veba mikrobu" olarak nitelediği komünistlerin af dışı tutulmasıyla ilgili önergesini meclise sunmuştu.²²⁹ Arvas, üç gün sonraki toplantıda casus ve komünist propagandacılarının af kanunu dışında tutulmasını öngören ikinci bir önerge de hazırlamıştı. Önerge, casusların ve komünistlerin af dışı tutulmasının yanında sınır dışı edilmesini de kapsamaktaydı.²³⁰

Arvas, bir meclis konuşmasında komünistlerin af kanunu dışı kalmasına dair daha önce verdiği önergeleri hatırlatarak komünistleri canavar olarak nitelemiş, bunların

²²⁷ İ. Arvas, *a.g.e.*, 73.

²²⁸ İ. Arvas, *a.g.e.*, 73-74.

²²⁹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 69: 1950, 662.

bir an önce temizlenmesi gerektiğine dikkat çekmişti. Memleketlerini başkalarına satan bu merhamete layık olmayan kişiler yarın da aynı icraatı memleketimize yapacaktı. Konuşmasının sonunda önerge vererek mesuliyeti meclise bıraktığını belirten Arvas komünistlerin sayısının sanıldığı kadar az olmadığını ve iyi teşkilatlandığını ileri sürmüştür.²³¹

Arvas, Adalet Komisyonu görüşmeleri sırasında “Almanların Yahudileri temizlediği gibi bizde komünistleri temizleyeceğiz” sözleri üzerine komisyon üyesi İstanbul Milletvekili Yahudi Salamon Adato şiddetle müdahale etmiş ve bir milletvekilinin Büyük Millet Meclisi çatısı altında bu gibi sözler sarf etmesini ayıplamıştı. Bunun üzerine Arvas’ın Adato’ya bazı ağır sözler söylediği iddia edilmiş, salonda bulunan diğer milletvekilleri de Adato’ya teessürlerini bildirmişti.²³² Rıfat Bali ise olayı farklı şekilde ele almıştı. Bali, CHP Ankara milletvekili Arif Çubukçu’ nun 1 Şubat 1950 tarihinde kiraların serbest bırakılması için verdiği kanun teklifi tasarısının müzakereleri esnasında, Arvas’ın şehirde gayrimenkulü olan mal sahiplerinin mağdur duruma düştüklerini belirttiğini ve popüler mizah dergilerindeki ünlü ‘Yahudi Salamon’ tiplemesine atıfta bulunarak: “şehirde 75 lira kira ödeyip bir apartmanda oturan Salamon yaz aylarında bütün sezon için 3.000 lira ödeyip bir villa kiralamaktadır” örneğini verdiğini, bunun üzerine Salamon Adato kendi adından bahsedildiğini belirterek söz istediğini, Arvas’ın: “Avram veya Aron diyebileceğim gibi Salamon dedim. Sizi kastetmedim” karşılığını verdiğini yazmaktadır. Salamon Adato ise: “Türkiye’de sadece Salamon’lar yok. Bana gelince sezonu üç bin liraya yazlık kiralayacak durumda değilim ve Erenköy gibi daha mütevazı yerler arıyorum. Varlık Vergisi’nden sonra da artık Erenköy’de gidemiyorum.” cevabını vermişti. Arvas’ın Salamon Adato’ya: “Ama ben Salamon Adato’nun Türk olduğunu sanıyordum, dolayısıyla alınmaması lazım” şeklinde cevap verdiğini, Adato’nun da: “Evet Türk’üm ve Yahudi’yim, ne demek istiyorsun?” karşılığını verdiğini belirten Bali, çıkan tartışma üzerine komisyon üyeleri Arvas’ı

²³⁰ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 72: 1950, 1014.

²³¹ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 71: 1950, 868-867.

²³² Cumhuriyet 23 Mart 1950.

ayıplayıp Adato'ya da üzüntülerini bildirdiklerini ifade etmişti. Gazeteci Sadun Savcı da İbrahim Arvas'ı bu ayrımcı sözlerinden dolayı kınamıştı.²³³

Ehli Sünnet dergisinin bir makalesinde af kanunu tartışmaları sırasında Arvas'ın komünist ve casusların kanun dışı kalmasını teklif ettiği önergeye yer verilmiş, ve yazının devamında “sapına kadar imanına bağlı bu milletvekili mason teşkilatı ve Bolşevik cereyanından korkmadan çarpıştı...bu zat bütün iman sahiplerinin kalbinde yaşamaktadır. 70 yaşındaki ihtiyarlar bile kendisini görünce eline sarılıp dua ediyorlar” denilerek Van halkı böyle bir milletvekiline sahip olduğu için kutlanmıştı²³⁴

Arvas: “Casus ve komünistleri affetmek; bu kelimeyi telaffuz etmekle tüylerim ürperiyor. Komünistleri affetmek bu nasıl olur? Bu yüksek vatansever meclisten bu iş nasıl çıkar? Ben buna akıl erdiremiyorum. Bir hafta evvel bunların Fransa'da yaptığı rezaleti hepiniz okudunuz.. 4-5 seneden beri bütün Avrupa'daki grevler Fransa'da İtalya'da hatta bugün Amerika'da kömür işçilerinin grevi bu zehirli mikropların tesirlerinden başka nedir? Ya bunların beşinci kol namı altında oynadıkları rol, memleketlerine karşı yaptıkları felaketler? Bunları sizin huzurunuzda saymakla bitiremem. Safahatı hepinizce malumdur. Acaba bunlar ıslahı halletmişler de onun için mi affediyoruz. Hayır arkadaşlar bunların ıslahı hallettiklerini hiçbir yerde duymadık. Atalarımın güzel bir darbimeseli vardır: Kurdun tövbesi ölümüyle olur. Bendeniz yalnız şahsım namına konuşuyorum. Bendeniz bu kürsüden: milletimin saadetinden başka bir gaye takip etmeyeceğim diye yemin ettiğim için bu tasarı lehine rey vermeyi bu yeminimle zıddı tam halinde görüyorum. Bu kanaatte olduğumdan lehte rey vermeyeceğim..” diyerek bu suçluların milletin saadetini ihlal edeceklerini, bu suçluları serbest bırakarak milletin içine salmak zehirli veba mikrobi etkisi yapacağını belirtmişti. Amerika ve İngiltere gibi demokrat devletlerde bunların teşkilatları kapatılmış kanun dışı sayılmıştı. Komünistlerin Türkiye'ye ideolojilerini yaymak için belirledikleri plan ve hedefler şöyleydi:

1. Halkı isyan ettirmek

²³³ Rıfat N. Bali, *Devletin Yahudileri ve Öteki Yahudi*, İstanbul, 2004, 85-86.

2. Orduyu isyan ettirmek
3. Büyük Millet Meclisi'ni ıskat ettirmek(düşürmek)
4. Hükümeti cebren ıskat ettirmek
5. Anayasayı tadil etmek veya ortadan kaldırmak
6. Vatan topraklarını başkalarına peşkeş çekmek

Bu tehlikenin önüne geçmek için iki tedbir alınabilirdi:

1. Bu suçluları yol yapımında kullanmak: örneğin; Mutki deresi (Bitlis)
2. İdeolojilerinin kaynağı olan yerlere göndermek²³⁵

Arvas, komünistlerin sınır dışı edilmesini meclis gündemine getirerek bunların aileleriyle birlikte ülke dışına çıkarılmasını da meclisten talep etmiştir: “Aziz arkadaşlarım bu zehirli mikropları mahkum etmemek ve affetmek demek evlatlarınıza kıymak demektir. Bunların sinmiş olması ise bizim gayet kuvvetli olmamızdandır. Eğer onların eline bir fırsat geçerse ve zayıf olmamız halinde onların hiçbir kaide tanımayacaklarını, insaf etmeyeceklerini ve her birinin birer cellat kesileceğini de biliyoruz.. öteden beri bunların havsalasında yer bulmuş, idealleri olan cennetlerine salimen ve müreffehen gönderelim. Hem çoluk çocuk olarak gönderelim ki onlarda bu cennetten mütenaim olsunlar..” Arvas, komünizmi amansız bir hastalık mikrobu olarak nitelemiş: “bir tanecik oğlum var, o dahi komünist olsa alimallah bel kemiğini kırarım”²³⁶ diyerek komünizme ve ülkede bu ideolojiyi taşıyanların barındırılmasına sert tepkiler vermiştir.

Arvas, yazdığı bir makalede CHP'nin son kabinesinin Ceza Kanunu'nun163. Maddesiyle Müslümanlara komünistlerden daha ağır cezalar koymakla, meşhur Müslüman-Türk düşmanı Gladstone'un yapamadığı fenalığı kendi milletine yaptığını şu

²³⁴ *Ehli Sünnet* 1 Nisan 1950.

²³⁵ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 68: 1950, 621

²³⁶ TBMM Tutanak Dergisi Dönem 8: Cilt 25: Birleşim 68: 1950, 621.

ifadelerle anlatıyordu: “Bütün kanunlarıyla nizam ve talimatlarıyla şifahi ve tahriri emirleriyle gizli kararlarıyla Müslümanlığa en büyük düşmanlığı reva gören ve bu memlekette bütün Müslüman ahlakını mahvü tahrip eden Halk Partisi başkanı bugün nasıl olur da parti erkaniyle ve muharrirleriyle hala seyahatler tertip ederek milletimizi işfalde devam ediyor? Hayretler içindeyim. Onu karşılayan, onun sözlerini dinleyen Müslümanların gafletine şaşarım. Dinlerine vicdanlarına karşı yapılan bunca mezalimi unuttular mı?”²³⁷ Bu sözler Arvas’ın CHP’den ayrıldıktan sonra partiye beslediği duyguları ifade etmek açısından önemlidir. Arvas parti üyesi bulunduğu sıralarda özellikle CHP iktidarının son dönemlerinde çıkışlarıyla dikkat çekse de partisinden ayrılmamakla parti içinde partiye rağmen bir siyaset izlemiştir.

3.Yahudilik ve Masonluk Hakkındaki Görüşleri

Arvas’a göre İnönü bir buçuk milyon Yahudi’nin hatırı için seksen milyon Arabistan halkının aleyhine kırk seneden beri siyaset güdüyordu. İsrail, Filistin, İstanbul, İzmir, Mersin’deki Yahudiler Türkiye’nin en iyi gıdalarıyla beslendiğini ve ayrıca Yahudi penisilinleri ithal ettirilerek bir çok vatandaşın ölümüne sebep olunduğu²³⁸ serzenişinde bulunmuştu.

Arvas daha sonra konuyla ilgili Müslümanların ibret almasını istediği bir olayı şöyle nakletmişti: "Otuz sene evvel Burla Biraderler müessesesi Hürriyet gazetesi sahibine bir milyon yediyüz bin liralık bir çek verdi. Gazetenin bütün makine ve binalarını ve diğer lazım olan bütün ihtiyaçlarını temin ve tesis ettiler. Ve bu suretle daima Yahudiler lehine ve Müslümanlar aleyhinde neşriyat yapmasını temin eylediler. Bu para hibe suretiyle verilmiştir borç değildir. Ey Müslümanlar zenginler, birkaç tane mukaddesatımızı müdafaa eden mecmualarımız var. Bunlarla niçin alakalanmıyorsunuz?... Muhakkak olan bir şey varsa elinizdeki servetin hakkını veremiyor, maddeten ve manen büyük mesuliyetlerin altına giriyorsunuz.." Arvas fikirle

²³⁷ İ. Arvas, “Halkçıların Müthiş Kanunları Hala Yaşayacak mı?”, *Sebilürreşad*, VI, 139, Kasım 1952, 217.

ancak fikrin mücadele edebileceğini savunuyor ve komünistlerin, masonların avuç dolusu paralar harcayarak, her türlü fedakarlığa katlanarak mükemmel gazete, mecmua ve risale neşrettiklerini ve bu hususta paradan, masraftan asla kaçınmadıklarını, Müslüman zenginlerinin ise kendi hesapları içine gömüldüğünden, etraftaki olayları görmediğinden şikayet ediyordu.²³⁹ Ona göre zengin Müslümanların bencillik ve tembelliği yoksul dindaşlarının sonunu getirecekti.

Türkiye’de uzun yıllar faaliyet gösteren ve Atatürk’ün emriyle kapatılıp İsmet İnönü döneminde tekrar açılan Mason Locaları tanınmış birçok ismi bünyesinde barındırmıştı. Gerek kapatılışı ve gerekse de tekrar açılışı birçok tartışmaya neden olan bu kuruluş Arvas’ın hatıralarında da yer almıştır. Arvas, Mason Localarının kapatılışına hatıralarında şöyle yer veriyor: "Mustafa Kemal Paşa'nın sevmediği iki zümre vardı. Birincisi dönmeler ikincisi ise masonlardı. Bir eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'u çağırdı. Kendisine masonların taksimat, teşkilat ve ahvalını bildirir bir kitap verdi. Bunu güzelce mutalaa et, bir takrirle Halk Partisi Gurup Başkanlığına ver, gurupta bunlara şiddetli bir hücum yap ve gurupça kapanmasına delalet et. Senin de bu işte şeref payın olacaktır dedi." Grup toplanır ve Bozkurt Grup Başkanlığına takriri verir ve katip takriri okur. Takririn içeriği: "Bizim soy sopumuz, babamız ve ceddimizden gelen atalarımızın mensubu bulunduğu tarikatleri kapattık. Masonluk da kökü dışarıda bir Yahudi tarikatından başka bir şey değildir. Memleketimizde bunun ne işi vardır. Bunu da gurup kararıyla kapatalım."²⁴⁰ şeklindedir.

Arvas, Bozkurt’un kürsüde takririni açıklarken meclisteki masonlar telaşlandığını ve sözcüleri Şükrü Kaya masonluğun bir hayır müessesesi olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Bunun üzerine mecliste "hayır eserleri nedir? bir örnek gösterebilir misin? Yalan söylüyorsun, in aşağı" sesleri yükselir. Bozkurt ise masonluğun kökü dışarıda, gizli, memleket için zararlı bir tarikat olduğunu her yerde genel başkanları yani "meşrik-ı azam"larının Yahudi olduğunu birçok belgeleriyle ispat

²³⁸ İ. Arvas, 2010, 104.

²³⁹ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 73-74.; İ. Arvas, "Mason Cemiyeti Vaktiyle Nasıl Feshedildi?", *Sebilürreşad*, VI, 137, Ekim 1952, 187.

²⁴⁰ İ. Arvas, *a.g.e.*, 68.

etmesi üzerine Şükrü Kaya, Kazım Özalp, Mazhar Germen son çareyi Genel Sekreter Recep Peker'e sığınmakta bulmuştu. Salonda oturan Recep Peker'in etrafını alarak yalvarmaya başladılar. Gurupta heyecan son haddini bulur her taraftan "kapatalım" sesleri yükselmişti.²⁴¹

Hatıraların devamında Arvas, Peker'in konuyu Cumhurbaşkanı'na danışmak üzere bir hafta ertelediğini, ertesi hafta grup tekrar toplandığında Peker'in mason localarının kapatıldığı müjdesini verdiğini şöyle nakletmişti: "Salonda bir kıyamettir koptu., alkışlar, bağırmlar, kahrolsun Yahudi uşakları sesleri tavanı çınlatıyordu. Şükrü Kaya ve Arkadaşları sırta kadem basmışlardı. Gurup dağıldıktan sonra Doktor Mim Kemal Öke'yi öne katarak meclisteki masonlar toplu olarak Reisicumhur'a gitmişlerdi. Mim Kemal Reisicumhur'a hitaben: 'efendim biz zaten maiyeti devletinizdeyiz, fakat siz meşrik-ı azamımız olursanız biz pervane gibi etrafınızda dönüp dolaşırız' demiş. Reisicumhur: 'Peki birşey soracağım bana cevap veriniz de ondan sonra, Siz Avrupa'dan hangi locaya bağlısınız ve metbuunuzun ismi nedir? Onlar: 'Biz Cenova'ya tabiiiz ve reisimizde Barca Mişon cenaplarıdır.' Bunun üzerine küplere binen Mustafa Kemal Paşa onlara hitaben: 'Haydi defolun cehennem olun gidin Yahudi uşakları, benim milletim bana kahraman sıfatını verdi. Ben sizin gibi bir cıfit Yahudi'ye uşak mı olacağım? Bu gece sabaha kadar Türkiye'deki bütün localarınızı kapatmadığınız taktirde yarın teşkil edeceğim divan-ı harbi örfiye hepinizi verir astırırım. Haydi defolun karşımdan..' diyerek onları koğmuş, onlarda yıldırım telgraf ve telefonlarla vaziyeti İstanbul, İzmir ve Adana'ya bildirdiler ve sabah olmadan hepsinin kapanma kararlarını getirip henüz sofrasından kalkmayan Reisicumhur'a verdiler ve derin bir nefes aldılar.'²⁴² Mustafa Kemal Paşa işte bu suretle mason localarını kapatmıştı.

Arvas'ın hatıralarında anlattığına göre İnönü masonların yüz yetmiş seneden beri yapamadıklarını onlar için Lozan Anlaşması'nı imzalayarak yapmıştı. 1952'de "Atatürkçü geçinen" ve onun iftihar eden Celal Bayar, Ahmet Gürkan'ın teklif ettiği ve mason localarını kapatmak istediği kanun teklifini redderek bu suretle localarını kanunla

²⁴¹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 68-70.

²⁴² Aynı yerde.

pekiştirmişti. ²⁴³ Mason localarının kapatılmasıyla ilgili görüşmelerin devam ettiği üç celse zarfında Celal Bayar cumhurbaşkanlığı locasına gelerek görüşmeleri sonuna kadar takip etmişti ve bu iş için nüfuzunu tamamen kullanmıştı. Böylece Atatürk'ün kapattığı mason localarını Celal Bayar nüfuzunu kullanarak ve samimi arkadaşlarını teşvik ederek Ahmet Gürkan'ın teklifini reddettirmiş ve mason localarını pekiştirmişti. Bundan büyük bir mana çıkıyordu. Celal Bayar Atatürk'ün teveccühünü, Millet Meclisi'nin kendisine verdiği Cumhurbaşkanlığı payesinden üstün tuttuğunu gerek Amerika seyahatinde ve gerekse Pakistan seyahati sırasında bütün dünya kamuoyu karşısında beyan etmiş ve bu suretle Atatürk'e karşı büyük sadakatini açıkça göstermişti. Fakat Atatürk'ün kapattığı mason localarını devam ettirmiş ve kanunla da pekiştirmişti. Bu ona göre büyük bir tezattı. Ayrıca bütün bunların yanında masonlar vatana ve millete zararları açısından komünistlerle karşılaştırıldığında binde bir nispetindeydi. Vatana ve millete en büyük tehlike komünistlerin gizli ve açık faaliyetlerinde aranmalıydı. ²⁴⁴ O, Atatürkçülükle masonluğu bağdaştıramadığı için Bayar'ın Atatürkçülüğüne kuşkuyla bakmıştı.

Arvas gibi ünlü mason düşmanlarından M. Raif Oğan, Yılanlıoğlu İsmail Hakkı, Cevat Rifat Atilhan, Ahmet Gürkan, Gazi Yiğitbaş gibi kişiler de yazılarında ya da konuşmalarında, Mason localarının Atatürk tarafından kapatılmasıyla ilgili, yukarıdakine benzer hikâyeler anlatıp yazmışlardır. Bu arada 27 Aralık 1938 tarihli Yedi Gün Dergisinde de Atatürk'le Mason Üstad-ı Âzami Mim Kemal Öke arasında Mason localarının kapanmasından önce geçtiği ileri sürülen bir konuşma aktarılmaktadır. Tanık olarak, o konuşmanın geçtiği Atatürk'ün masasında Ağaoğlu Ahmet, Köprülü Fuat, İsmail Hakkı, Eğitim Bakanı Hikmet'in bulunduğu belirtilen o yazıda, Atatürk'le Dr. Mim Kemal öke arasında masonluk konusunda bir tartışma geçtiği ve Atatürk'ün masonluğun ilkelerinin Halk Partisi'nin ilkelerine tıpatıp uyduğu yolundaki sözler üzerine, "O halde masonluğun hikmeti vücudu yoktur" dediği Mim Kemal'in ise bunun üzerine masonluğun uluslararası niteliğinden söz ettiği ve Mustafa Kemal Paşa'dan: "Ben bu cemiyete girmem. Ben başkalarının yaptığı prensiplere değil, ancak kendi

²⁴³ İ. Arvas, *a.g.e.*, 70-71.

prensiplerime uyarım” yanıtını aldığını, Mim Kemal’i susturduğu ileri sürülmektedir.²⁴⁵

4. Türk Siyasetçileri ve Gazetecileriyle İlgili Görüşleri

4.1. İsmet İnönü Hakkındaki Görüşleri

Arvas uzun yıllar CHP milletvekilliği yapmış olmasına rağmen partinin en önemli isimlerinden İsmet İnönü’yle hiçbir dönemde sıcak bir ilişki kuramamıştır. Hatıralarının bir kısmı tamamen İsmet İnönü hakkındaki görüşlerine ayrılmıştır. Görüşleri daha önce Yeni İstiklal gazetesi ve Büyük Doğu dergisinde de yayımlanan Arvas, İsmet İnönü’nün bir siyaset şampiyonu olduğunu düşünmektedir.²⁴⁶ Ona göre İnönü, Atatürk’ün en yakın arkadaşlarını kendisinden uzaklaştırması ve ikinci plana attırması davranışıyla tarihte eşi benzeri olmayan bir siyaset şekli izlemiştir.

Arvas’a göre Erzurum Kongresinden sonra doğu illerinin Anadolu Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti üyelerinden birçoğu CHP iktidarı tarafından tasfiye edilmişti. Sevr Anlaşması dolayısıyla bütün mallarını ve canlarını ortaya koyan bu üyeler İnönü’nün başbakanlığı döneminde sürülmüşlerdi. Van Müdafai Hukuk Cemiyeti üyesi Masum Arvas ve dört kardeşi, İbrahim Arvas’ın ağabeyi Abdullah Arvas ve damadı Mehmet Sait Arvas sürülenler arasındaydı. Birinci Büyük Millet Meclisi milletvekillerinden Bitlis Milletvekili Sadullah Bey, Ağrı Milletvekili Şevket Bey, tutuklanmadan önce İran’a sığınmıştı. Diyarbakır Milletvekili Osman Ocak ve ağabeyi Birinci Dünya Savaşı’nda Rus toplarını zapt etmiş ve on yerinden şarapnel darbesi almıştı. Ağrı Milletvekili Halit Bey’in babası Abdülmecid Bey de bunlar arasındaydı.²⁴⁷

Ayrıca İkinci Büyük Millet Meclisi üyelerinden Siverekli Ali Bey ve doğu illeri milletvekillerindeki akrabaları sürgüne tabi tutulmuştu. DP Bitlis Milletvekili Salahaddin Taha Efendi’nin Arvas’ın amcaoğulları ve Balkan Savaşı’nda Çatalca’ya

²⁴⁴ İ. Arvas, *a.g.e.*, 70-71.

²⁴⁵ İlhami Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, İstanbul, 1988, 321.

²⁴⁶ İ. Arvas, *a.g.e.*, 51.

²⁴⁷ İ. Arvas, “İnönü’den Çizgiler”, *Büyük Doğu*, X, 21, 24 Temmuz 1959, 8.

kadar ilerleyen Bulgar ordusunu İstanbul hamallarını silahlandırarak orduyu bozan ve İstanbul'u işgalden kurtaran Mehmet Sıddık Bey'in kardeşi Mazhar Bey'in gözleri önünde oğlu Mehmet Zaid'i asmıştı. Mazhar Müfit ve Ali Saib'in riyasetindeki Şark İstiklal Mahkemesi döneminde bir kelle beş yüz altına kurtarılırdı. Bundan dolayı doğuda kadınların boynunda kulplu altın kalmamıştı. Bütün bu olanlara Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Muş ve diğer iller şahitti. Yazının devamında Arvas Mustafa Kemal Atatürk'ü kastederek İnönü'ye: "Selefiniz sizi acaba neden attı? Bir kahramanlık gösterip bunu millete izah edebilir misiniz?"²⁴⁸ diye seslenmişti.

Arvas'ın hatıralarının ve makalelerinin bir diğer konusu da Lozan olmuştu. Birinci Dünya Savaşı sonunda bir dizi barış antlaşması yapılmıştı. Savaştan yenik çıkan Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerle Versailles, Saint Germain, Trianon, Neuilly ve Sevres barış antlaşmaları imzalanmıştı. Ancak Anadolu'da başlayan mücadele Sevres Antlaşması'nın yürürlüğe girmeden yerini Mondros Antlaşmasına bırakmasına ve ardından itilaf devletlerine karşı kazanılan zaferle Lozan Antlaşmasının imzalanmasına neden olmuştu. Türkiye Kasım 1922'de İsmet Paşa'nın başkanlığında bir heyetle itilaf devletleriyle anlaşma masasına oturmuş çağdaş bir anlaşmaya imza atmıştı. Lozan Anlaşması günümüze kadar süren nadir anlaşmalardan biri olması sebebiyle üzerinde çok tartışılan konulardan biri olarak gündemi devamlı işgal etmiştir. Arvas, Lozan'ın iki yüzü olduğundan hareketle bu anlaşmanın Türkiye ve Müslümanlığın aleyhine tertip edilmiş bir plan olduğuna inanmaktadır. Bilindiği üzere Kadir Mısırlıoğlu, gazeteci Mehmet Şevki Eygi ve birçok yazarında Lozan'a hezimet gözüyle bakmaktadır. Bu iddiaların birçoğu da Arvas'ın hatıratında Lozan bölümünde yazdıklarına dayandırılmaktadır.

Arvas Lozan'ın iki yüzü olduğuna iddia etmekte ve bu iddiasını da Mahmut Esat Bozkurt'un Medeni Kanunu'nu üç madde ile meclisten geçirdiği zaman gerekçesini "Bu kanunu medeniyi İsmet Paşa Lozan muahedesinde kabul etmiştir. Siz de kabul etmek zorundasınız." şeklinde açıkladığı sözlerine dayandırmaktadır. Lozan Anlaşması Lordlar Kamarasında görüşüldüğü zaman, dönemin Dışişleri Bakanı ve Lozan Heyeti başkanı

²⁴⁸ İ. Arvas, *a.g.m.*, 8.

Lord Curzon Lordlar Kamarası azası tarafından şiddetle tenkit edilmiş, dünya haritasından silinmiş Türklere istiklal vermekle suçlanmıştı. Kürsüye gelen Lord Curzon: “Evet onlara istiklal verdim. Fakat buna karşılık ütün maneviyatı ellerinden aldım. İşte vesikalarım..” demiş ve her maddeye ait vesikayı reise vermiş ve katiplere okutmasını rica etmişti.²⁴⁹ Lozan Anlaşması'nın gizli yüzü Lordlar Kamarasında okunmuştu. Gizli maddeler şunlardı: Hilafetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisa Kanunu, Medreselerin kapatılması, şapka giydirilmesi, Latin harflerinin kabulü (ki bu maddeyle ona göre Kuran okutulması okullarda yasaklanmıştır), kadınların memur, milletvekili ve avukat olabilmesi, aile idaresinin erkekten alınıp kadına verilmesi, içkinin ve fuhşun serbestisi, futbolun yaygınlaştırılması vs. Yapılan bütün inkılaplar ve Türkiye’de Müslümanlığın yasaklanması yerine Hıristiyanlığın ilanı da Lozan’da dikte ettirilen gizli maddeler arasındaydı. Gizli maddeler Lordlar Kamarasında heyecanla karşılanmış, Curzon bu başarısı dolayısıyla alkış yağmuruna tutulmuştu. Arvas bu iddialarına dönemin İngiliz tarafsız gazetelerini referans göstermektedir. Arvas'ın diğer bir iddiasına göre; Lozan heyetine katılan gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın Lozan’dan döndükten sonra yazdığı bir makalede fikirlerini şöyle özetliyordu: “Bu millet Lozan muahedesinin acılarını otuz sene sonra tadacaktır.” Arvas, heyetin diğer üyesi Rıza Nur’un Londra’da basılan hatıralarında, hatıralarının yayımlandığı yılda İsmet Paşa sağ ise onu öldürün diye vasiyet etmiş olduğunu aktarmıştı.²⁵⁰

Ayrıca Arvas, İnönü’nün Rauf Orbay’ı başbakanlıktan düşüren kişi olduğunu: “Ey zalim Paşa! Birinci hışmın Birinci Millet Meclisi zamanında başvekil bulunan Hamidiye kahramanı Rauf Orbay’a isabet etti. Sizi Lozan sulhunu bağlamaya gönderen bu başvekil idi. İngiliz heyeti reisi Lord Gürzon’un gizli tekliflerini alarak Lozan’dan Ankara’ya gelince, Başvekil Rauf Bey’e görünmeden Lozan’a avdet ettiğiniz için çok ciddi, onurlu ve iman sahibi kahramanın istifasına sebep oldunuz. Çünkü merhum Rauf Beyefendi’nin çok şerefli ve fevkalade dürüst bir şahsiyet olduğunu biliyordunuz. Lord Gürzon’dan getirdiğiniz Müslümanlık aleyhindeki anlaşmanızı dini ve imanı çok

²⁴⁹ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 2010, 101.

²⁵⁰ İ. Arvas, *a.g.e.*, 101-102; İ. Arvas, “Lozan Muahedesinin Gizli Tarafları”, *Fedai*, III, 34, 20 Eylül 1966, 20.

kuvvetli Rauf Bey'in kabul edemeyeceğini anladığımız için elbette ona güvenemezsiniz. Sizin bu 'dalavere'nizi sezdiği için, o büyük mesuliyet altına girmek istemeyen Rauf Beyefendi istifa etti. Sizde böylece emelinize kavuştunuz.." ²⁵¹ iddiasıyla gündeme taşımıştı.

Arvas'ın iddiasına göre Orbay'ı İzmir Suikastı olayının içine çeken de İnönü'ydü. Topal Osman olayında Mustafa Kemal Paşa'nın hayatını kurtaran ve Milli Mücadeleyi başından sonuna kadar idare edenler arasında bulunan başbakan bu suretle yere serilmişti.: "Şeyh Said isyanında Başvekil ve fazla olarak da Dahiliye Vekili bulunan Merhum Ali Fethi Bey, nazik, kibar ve yüksek vicdan sahibi bir zat-ı muhteremdi. İşte bu zat sizin ikinci kurbanınızdır. Böyle ki Şeyh Said isyanının başlangıcında bir ihtiyati tedbir olarak, şark vilayetlerinin bir kısmı ile İstanbul, Adana, Trabzon ve bazı başka vilayetlerde Divan-ı Harbi Örfiler kurulmuştur. Vaziyet aydınlandıkça ve bütün şark vilayetlerinden raporlar geldikçe, şark vilayetlerinin hemen hepsinde tam sükunetin devam ettiği ve hiç bir vilayet halkının isyana iştirak etmediği anlaşıldı ve Ali Fethi Bey kabinesi topladı. Vaziyeti yeniden gözden geçirdi. Şark vilayetlerine konulmuş bulunan Divan-ı Harbi örfilerin kaldırılmasına ekseriyetle karar verdi..." ²⁵² Arvas, İnönü'nün o dönemden beri başbakanlığa talip olduğunu ve Başbakan Ali Fethi Okyar'ın istifasına Şeyh Said Olayı'nı bahane ederek sebep olmuştu.

Arvas hatıralarda konunun Bakanlar kurulunda görüşülmekteyken mecliste küçük bir grubun başında bulunan İnönü meseleyi CHF Grubuna intikal ettirdiğini, neticede Refik Koraltan'ın vermiş olduğu önergeyi reddedenlerin Ali Fethi Bey'e itimat ettiği, önergeyi kabul edenlerin ise İnönü'ye itimat ettiğini, 25 vekil ise oy kullanmaktan kaçındığı şöyle aktarmıştı: "eğer onlarda cesaret-i medeniye gösterip reye katılsalardı, Fethi Bey çoğunluğu kazanacaktı. Fakat 25 kişi kaçınca, Fethi Bey tarafı 63, İnönü tarafı ise 75 rey aldı. Böylece Fethi Bey ekalliyette kaldığı için istifa etmeye mecbur oldu.." ²⁵³ Oy vermekten kaçınan milletvekillerin başında Van Milletvekilleri Münip Boya ve Hakkı Ungan, Muş milletvekilleri Osman Kadri Bey ve Rıza Bey vardı. Muş

²⁵¹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 94.

²⁵² İ. Arvas, *a.g.e.*, 94.

Milletvekilllerinden İlyas Sami Bey ve Mardin Milletvekili Necip Bey ise Ali Fethi Bey kabinesine güvensizlik oyu vermişti. Doğuda meydana gelen bir olaya sıkı tedbirlerin uygulanması taraftarı yine doğu milletvekilleri olmuştu ve bu durum Arvas tarafından ihanet olarak görülmüştü: “Asıl şaşılacak şey ise şark vilayetlerinde bu cinayetleri işleyen Halk Partisi’ne hâlâ yardım edenlerin bulunmasıdır. Gençler bu faciaları görmedi, haber alamadı ise de yaşlılar pekala biliyor. Bildiği halde onları destekliyorlar. Bunların günahı çok büyüktür..” Ona göre İnönü’ye itimat oyu vermeyen diğer doğu illeri milletvekillerinin akrabaları sürgüne yollanmıştı. Sürgüne tabi tutulan şahısların bir kısmı da Anadolu Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti azalarıydı. Arvas’ın iddiasına göre neticede yirmi bin aile sürgün edilmiş ve elli bin masum insan hayatını kaybetmişti.²⁵⁴

O, İnönü ve CHP’nin önde gelen isimlerinin din aleyhtarı olduğunu düşünmektedir. Nitekim o, hatıralarında yazdığına göre İnönü’nün en sevdiği milletvekili Kılıçoğlu Hakkı Bey’di. Çünkü Hakkı Bey en koyu din aleyhtarlarının başında geliyordu ve İnönü onu kendine suç ortağı yapmıştı. İnönü’nün en yakınlarından Falih Rıfkı ve Yunus Nadi Müslümanların hissiyatına ve imanına her türlü tecavüzü yaparken İnönü bundan zevk duymuştu.²⁵⁵ Mensubu bulunduğu partinin din aleyhtarı olduğu düşüncesi Arvas’ı uzun yıllar meşgul etmiş olduğu hatıralarında büyük ölçüde görülmektedir. Ancak o partiyi yüksek sesle eleştirmek ya da partiden ayrılmak yerine izlenen politikalar karşısında 1940’lı yıllara kadar sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bu süreçle birlikte başta dini eğitim olmak üzere birçok meclis tartışmasında adını duyuran milletvekillerinde olmuştur.

4.2.CHP Van Milletvekilleri Hakkındaki Görüşleri

Arvas kendisiyle beraber aynı dönemlerde Van Milletvekilliği yapan Münip Boya ve Hakkı Ungan’la iyi ilişkiler içinde olamamıştır. Onları Van halkına sahip çıkmamak ve gözetmemekle suçlamıştır. Hatıratında bu iki vekilden söz ederek, İkinci

²⁵³ İ. Arvas, *a.g.e.*, 94.

²⁵⁴ İ. Arvas, *a.g.e.*, 95.

Büyük Millet Meclisine Rumeli Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti adına Van Milletvekili seçildiği zaman Van halkı kendisi ve seçilen diğer Van milletvekilleri Münip Boya ve Hakkı Ungan'ı yolcu etmeye geldiğini, onlardan viraneye dönmüş Van'ı yeniden mamur hale getirmek için hükümetten yardım istemelerini rica ettiklerini, Hakkı Bey kendilerine söz vererek geldiği Ankara'da bu söz unuttuğunu yazmaktadır. Bunun üzerine Arvas Hakkı ve Münip Beylerin bu işi yapmayacaklarına kanaat getirmiş ve bir kanun teklifi hazırlayıp kendi seçim bölgesi milletvekili arkadaşlarına imzalatmıştı. Hakkı Bey arkadaşları bunu duyunca Arvas'a karşı çıkmış ve kanun teklifini imzalamamıştı.²⁵⁶

Gerekçe olarak da Arvas'ın bu kanun teklifiyle Van halkının itibarını kazanacağını ve kendilerinin zor duruma düşeceklerini öne sürmüşlerdi. Ayrıca hükümetin vereceği parayı akrabalarından alacak kimsenin olmadığını belirtip: “parayı Van halkı alıp da zengin mi olsun bizim alacak akrabamız yoktur. Eğer bu teklifi yaparsanız bütün mevcudiyetimizle aleyhinize cephe alırız”²⁵⁷ demişti.

Hakkı Ungan, Arvas'ın belirttiğine göre Tevfik Demiroğlu'nu İkinci gruptan olduğu iftirasıyla milletvekili olmasına engel olmuştu. Ayrıca Hakkı Bey dört arkadaşının da imzaladığı için de Arvas'ın adı da olan bir jurnali Mustafa Kemal Paşa'ya yollamıştı. Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Arvas'ı Recep Peker ve Saffet Arıkan'a sormuş, onlarda Arvas'ın lehinde şahitlik etmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal “Bu herifler İbrahim'i devirip onun yerine mebus olmak istiyorlar bu kağıdı yırtın sepete atın”²⁵⁸ demiş ve Arvas'ı Van milletvekili adayı olarak seçmişti.

Ona göre Münip Boya ve Hakkı Ungan doğu temsilcileri oldukları halde Şeyh Said isyanı hakkında doğuda sıkı tedbirler alınması taraftarı olan İsmet İnönü'ye destek vermiş ve ılımlı politika taraftarı Ali Fethi Bey kabinesinin düşürülmesi için güvensizlik oyu vermişti. Bu vesileyle doğudaki isyanı bastırma adına yapılan kıyıma destek

²⁵⁵ İ. Arvas, *a.g.e.*, 105.

²⁵⁶ İ. Arvas, *a.g.e.*, 42.

²⁵⁷ İ. Arvas, *a.g.e.*, 42-43

²⁵⁸ İ. Arvas, *a.g.e.*, 42-43.

vermişlerdi.²⁵⁹

4.3. Arvas-Günaltay Davası

Arvas'ın dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay'la da dini konularda ilişkileri gergin olduğu anlaşılmaktadır. Günaltay'ın: “Biz Medine’de nazil olan ayetleri kabul ederiz onlar duadan ibarettir. Mekke’de nazil olanları asla kabul etmeyiz onlar da ahkama aittir. Şafii, Maliki, Hanbeli gibi mezhepleri de asla amele şayan bulmayız. Onlar geriliğin ifadesidir.” sözleri üzerine Arvas, kapağında bir maymun ve Günaltay'ın bulunduğu Büyük Doğu dergisinde yayınlanan “Vesika, Şemsettin Günaltay’a” başlıklı makalesinde Günaltay’a sert eleştirilerde bulunmuştu: “Siz küfür ve inkar ehlinden daha zararlı nifak örneğisiniz! Münafıksınız! Bu Memlekette başta Ahmet Hamdi Akseki bulunmak üzere hiçbir din alimi görmedim ki sizi münafık tanımasın. Sizin hurafe diye bahsettiğiniz topyekun İslamiyet’tir.”²⁶⁰

Arvas, Günaltay'ı eleştirmekle sınırlı kalmayıp Recep Peker'i ve Şükrü Saraçoğlu'nu da hedef alarak: “seleflerinizden Recep Peker millet kürsüsünden şöyle haykırmıştı: ‘komünistliğe karşı İslamiyet, kızıl zehiri yeşil zehirle önlemeye kalkışmak gibi olur.’²⁶¹ Yine seleflerinizden Şükrü Saraçoğlu: ‘bu ülkeye komünistlik Muhammed’in bayrağı altında girecektir.’ demişti. Hep aynı yoldasınız! Son günlerde foyalarınızın olduğu gibi meydana çıkması ve Allah’ın size gaf üstüne gaf yaptırması hep bu millete rahmetindedir. Kısa bir süre sonra bu milletin defterinden topyekun silinip gideceksiniz.” diyerek tepkisini ortaya koyacaktır. Yazının devamında Ticaret Bakanı Cemil Barlas'ın hiç olmazsa din karşıtlığını itiraf ettiğinden dolayı medeni cesaret sahibi olarak nitelendirilecektir.²⁶²

²⁵⁹ İ. Arvas, Tarihi Hakikatler, 2010, 95.

²⁶⁰ İbrahim Arvas, “Vesika, Şemsettin Günaltay’a”, *Büyük Doğu*, X, 9, 1 Mayıs 1959, 8.

²⁶¹ Arvas hatıralarında da bu olaya yer vermekte Recep Peker'in başbakan olduğu dönemde komünizm tartışmaları sırasında “komünizm zehrini din zehiriyle nasıl çözeyim” dediğini bu yüzden dindar ve mukaddesatçı zümrenin kendisinden ayrıldığını ve karşısında cephe aldıklarını yazmaktadır: İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 77.

²⁶² İbrahim Arvas, *a.g.m.*, 8.

Peyami Safa da Sebilürreşad dergisinde Arvas'ın iddiasını destekler bir makale yazmıştı. “Bir Vücutta Yaşayan İki Günaltay” başlıklı yazıda okuyucularının kendisine Günaltay'ın dindar mı yoksa laik bir inkılapçı mı? Olduğunu sorduklarını, kendisinin de cevap olarak ikisinin de Günaltay'da mevcut olduğunu ve onun iki ruh taşıdığı söyleniyordu. “Bahsettiğiniz eserlerin müellifi ve eski Sebilürreşad muharriri, din âlimi, şeriatçı ve laikliğin düşmanı M. Şemseddin Bey başka, eski CHP Başvekili, inkılâpçı laik ve bunlardan da fazla olarak din öğretimine aleyhtar Şemseddin Günaltay başkadır...Bu iki zat aynı tarihte doğmuşlar, aynı hayatı yaşamışlardır, aynı evde otururlar, hatta aynı vücudun içindedirler, aynı elbiseyi giyerler. Tabii her ikisi de kendi fikirlerini ifade için aynı ağzın içinde aynı dili harekete getirirler. İkisi de o kadar muhterem ve iyi insandır ki; birbirine zıt fikirlere sahip oldukları hâlde, aynı kafatasının, aynı kalbin içinde kırk yıldan beri ihtilafsız ve kavgasız yaşarlar. Hatta aralarında münakaşayı bile dışarıya sızdırmazlar. Siz ‘Bir gönülde iki sevda olmaz.’ diyen mahut şarkıya bakmayın. Bir vücutta iki ruh rahatça oturabiliyor ve pekâlâ geçinip gidiyor. Şimdi mesken buhranı var”²⁶³ Arvas ve Safa'nın bu iddialarına rağmen Günaltay'ın bu tür bir konuşma yaptığına meclis zabıtlarında rastlanmamıştır.

Arvas'ın bu ifadeleri üzerine Günaltay kendisine ve dergi sahibi Necip Fazıl Kısakürek'e 30 Eylül 1959 tarihinde dava açmıştı. Arvas'ın avukatlığını üstlenen Abdurrahman Şeref Laç, Günaltay'ı Müslümanlık akidelerine hakaret etmekle suçlayıp müvekkilinin haklı olarak adı geçen yazıyı kaleme aldığını ifade etmişti. Laç Günaltay'ın dahil olduğu bir komisyonca yazılan Bakanlığın izniyle yayımlanan tarih kitabını mahkemeye sunarak Günaltay'ın dini mukaddesatlara saygısızlık ettiğini ileri sürmüştü.²⁶⁴ Günaltay'ın avukatı ise kitabın komisyon tarafından yazıldığını, müvekkilinin şahsen sorumlu olmadığını, bakanlığın nezdinde basıldığı şeklinde savunma yapmıştı. Büyük bir kalabalığın katıldığı dava Günaltay'ın bizzat savunma yapması kararıyla 11 Kasım 1959 tarihine ertelenmişti.²⁶⁵

²⁶³ Peyami Safa, “Bir Vücutta Yaşayan İki Günaltay”, *Sebilürreşad*, IX, 214, Şubat 1956, 221.

²⁶⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Hadiselerin Muhasebesi II*, İstanbul, 2003, 304.

²⁶⁵ “Mühim Bir Mevzu: İbrahim Arvas-Ş. Günaltay Davası”, *Sebilürreşad*, XII, 295, Ekim 1959, 321.

Hüseyin Hilmi Işık'ın naklettiğine göre Meşhur İslam alimi Seyyid Abdülhakim Arvasi de Şemsettin Günaltay için şu sözleri sarf etmişti: “İslam'ın en büyük düşmanı İngiliz'dir. Bütün ordusu ile, donanması ile, müstemlekelerden topladı sayısız adamları ile İslam'ı yıkmaya çalışmaktadır. Fakat İngiliz'in bütün bu dev kuvvetleri ile İslamiyet'e yaptığı zarar, ikinci derecede kalmaktadır. Ondan daha korkunç İslam düşmanı Şemsettin Günaltay'dır.”²⁶⁶ Arvas'ın Günaltay hakkında iyi hisler beslememesiyle ilişkili olmasa da Abdülhakim Arvasi'nin bu açıklamayı yapması dindar kesimin Günaltay'la gergin ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.

Kısakürek, Arvaslara içtenlikle bağlı olması dolayısıyla İbrahim Arvas'la da sıkı bir ilişki içinde olmuştu. Dergisi Büyük Doğu'da Arvas'ın makalelerine sık sık yer vermişti. Sezai Karakoç'un aktardığına göre Arvas devamlı Kısakürek'le iletişim halinde olmuştu. Kısakürek, Arvas'a atfen: “Bunlar meclis içinde 53 kişilerdir. 54 kişi değildir.” Dedliğini ve bu tespiti de bir kanun oylamasına bağladığını şöyle ifade etmişti: “Bunlar derken bugün muhafazakar- milliyetçi denilen görüşte olanları kastediyordu. Bir kanun oylamasını esas alarak onların sayısını bulmuştu. Dine saygılı olan bu milletvekilleri Demokrat Partili idiler..”²⁶⁷

Karakoç devamında: “İbrahim Arvas savaş yıllarında mecliste hükümete karşı çok şiddetli bir muhalefet yapmıştı. Halk aç ve yoksuldu.sabun bile bulamıyordu. İşte bu dönemde Saraçoğlu hükümetini mecliste bilhassa bütçe müzakerelerinde yerden yere vurmuştu. Hatta bir seferinde beş on tane tefecive vurguncunun dükkanları önünde asılması gerektiğini öne sürünce devrin başbakanı kürsüye gelmiş ‘benim kılıcım Arvasoğlu' nun kılıcı gibi keskin değil’ demişti. Bir seferinde de çok hasta olduğu halde uzun uzun konuşmuş meclisten sedyeyle çıkarılıp hastaneye götürülmüştü. Bu muhalifliğine rağmen DP'ye geçmemişti.”²⁶⁸ Karakoç Arvas'ın DP'ye geçmediğini söylese de Arvas bir dönem DP müfettişliği yapmıştı.

Karakoç dine bağlı olanların Celal Bayar'dan kuşku duydukları ve ona

²⁶⁶ Süleyman Kuku, *Gün Batarken Gördüğüm Son Işık*, İstanbul, 2011, 62.

²⁶⁷ Karakoç, *a.g.m.*, 11.

²⁶⁸ Karakoç, *a.g.m.*, 13.

güvenmedikleri için DP'ye girmekte tereddüt ettiklerini düşünmektedir. Nitekim Arvas da DP'ye kuruluşunda 8 yıl sonra katılmıştı. DP müfettişliği görevini kabul ettiği sırada DP'den milletvekili aday olmak için de teşebbüslerde bulunmuştu.

Arvas siyasi hayatı boyunca birçok siyaset adamı ve gazeteciyle gergin ilişkiler içinde olmuştur. Gerek hatıralarında gerekse yazdığı makalelerde devamlı bunlarla çatışma halinde olmaktan kaçınmamıştır. İlişkilerinin en hassas olduğu noktayı din konusu teşkil etmektedir. Öyle ki hatıralarında yer verdiği bir mesele de Şükrü Saraçoğlu'nun meclis kürsüsünden yaptığı konuşmadır: “Medeni Kanun kabul edilmeden önce meclis kürsüsüne gelen Adliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu Medeni Kanun'un lehinde propaganda yaparken yeri olmadığı halde büyük bir soğukkanlılıkla: “Biz yeni kurduğumuz devletle uyumlu olarak bir kanuni medeni vücuda getiriyoruz. Çöl kanunundan kurtulacağız” demesi üzerine İkinci meclis galeyana gelerek ve masalarına vurarak kürsüden inmeye davet etmiştir. Vasıf Çınar ve Mahmut Esat Bozkurt “devam!” diye bağırarak halde meclisin büyük çoğunluğu onları da susmak zorunda bırakmıştır. Reis meclisin sükunetini sağlayamadığı için celseyi tatil etmişti. Fakat meclisteki gerilim devam etmiş kimse yerinden ayrılmamıştı.²⁶⁹

Arvas, yazdığı bir makalesinde Medeni Kanun için şunları söylüyordu: “Medeni Kanun dedikleri nizamı koyarken meclis kürsüsünde Müslümanlık aleyhinde o tuğyan(sapkınlık) ne idi? İçlerindeki düşmanlığı ağızlarından taşırılmışlardı. Biraz daha iktidarı ellerinde tutsalardı b memlekette ne din kalacaktı be Kuran. Maazallah bu güzel İslam diyarı kıpkızıl komünist olacaktı.” Medeni Kanun Müslümanların dinlerinin kitaplarının ahkamından bahsetmelerine engeldi ve hala yaşıyordu. Müslüman olmayanlar istedikleri teşkilatı kurup dinlerinin gelişmesine çalıştıkları halde Müslümanlara hala dini cemiyet teşkili yasaktı. Medeni Kanun diye batıdan aynen kopya edilen bu kanunun özellikle kişisel hükümler, boşanma ve miras hakkındaki hükümleri memlekette müthiş facialara sebep olmuş ve olmaya da devam ediyordu.²⁷⁰ Hıristiyan Batıdan alınıp Müslüman doğuya empoze edilmeye çalışılan Medeni Kanun

²⁶⁹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 78.

ona göre İslam dinine uygun olmamakla birlikte toplumda çözülemeyecek derin sorunlara neden olmuştu.

Bunun yanında Arvas, DP hükümetinden ve TBMM ‘den bu antidemokratik kanunların özellikle Ceza Kanunu’nun 163. Maddesi ve Medeni Kanun’un toplumsal bünyeye uymayan kısımlarının değiştirilmesini istemiş, anayasa ve laikliğe aykırı olan bu maddelerin yalnız kendisinin değil bütün milletin beklediğini vurgulamıştı.²⁷¹

Arvas, DP Diyarbakır İl Toplantısı sırasında yaptığı konuşmada DP’yi bir imar partisi olarak nitelerken CHP’yi din düşmanlığıyla suçlamış, CHP’nin doğuda 60 bin kişiyi öldürttüğünü söylemişti. Arvas, uzun süren ve alkışlarla biten konuşmasından sonra DP’den ayrılan Nazım Önen’in yeniden partiye girmesini istemiştir. Önen ise yaptığı konuşmada İsmet Paşa’nın demokrasiyi Fırat nehrinden doğuya geçirmek istemediğini belirtmiştir. Tekrar söz alan Arvas:“Şimdi soruyorum DP CHP’yi kapatırsa Kasım Gülek ve Şemsettin Günaltay ne yapar? Buradan büyüklerimize bağıryorum bir fesat bir melanet yuvası haline gelen CHP’yi kapatın”.²⁷² diyerek CHP’nin kapatılmasını ısrarla istemişti.

5. Türk Gazetecileri Hakkındaki Düşünceleri

Arvas’ın hatıraları ve makaleleri incelenirken onun dindar olmadığını veya din aleyhtarı olduğunu düşündüğü şahıslarla devamlı bir gerginlik içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu şahıslardan biri de Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfki Atay’dı. Arvas hatıralarında Falih Rıfki’den söz ederken onu Müslümanlık aleyhinde bir çizgide olduğunu yazmaktadır. Hatıralara göre Falih Rıfki kırk seneden beri nerede yazı yazsa kutsallarımıza hücum etmişti. Çoğu yazısında kuzey komşumuz Rusya’yı övmüş ve temposuna ayak uydurmuştu. Hatta Atatürk’ün ölümünde bir makale yazarak: "Atatürk öldü ise başımızda Stalin ve İnönü vardır" demişti. Hele Suriye Kumandanı Cemal

²⁷⁰ İ. Arvas, “Halkçıların Müthiş Kanunları Hâlâ Yaşayacak mı?” *Sebilürreşad*, VI, 139, Kasım 1952, 217.

²⁷¹ İ. Arvas, *a.g.m.*, 217.

Paşa'dan bahsettikçe ağzının suyu akar ve yüksekten atıp tutardı.²⁷³

Arvas, Adalet Partisi İl Kongresi dolayısıyla Falih Rıfki Atay'ın Dünya gazetesinde AP'li bir delegenin AP'liler iş başına gelince ilk işlerinin Ayasofya'da namaz kılmak olduğunu söylediğini iddia etmesi üzerine, "Falih Rıfki'ya Açık Mektup" adlı 2 Aralık 1964 tarihli bir yazı yazmıştı. Yazıda kongre müzakerelerini dinlediğini ve böyle bir sözün işitilmediği belirten Arvas: "Falih Rıfki Bey makalesinde tehditler savurarak siz zaten gericisiniz, Ayasofya'yı ağzınıza alamazsınız ve buna benzer bir sürü hezeyanlarına devam ediyor. Ben sizi kırk bir seneden beri tanırım. Bütün yazılarınızla milli ananelerimizin aleyhinde daimi neşriyat yapmakta ve bundan da büyük zevk duymaktasınız. Adalet Partisi iş başına gelecektir diye ödünüz patlıyor. Çünkü Adalet Partisi iş başına gelince ilerici solcular susacak ve kalem oynatamayacaklardır. Atatürk öldüğü zaman siz bir baş makalenizde şöyle diyordunuz 'Atatürk ve Lenin öldüyse ne gam var, başımızda İsmet Paşa ve Stalin vardır..' evet Rıfki Bey İsmet Paşa başımızda olabilir amma Stalin'in başımızda ne işi vardır?.." ²⁷⁴ diyerek Atay'ın yüzünde maske taşıdığını belirtmiştir.

Arvas'ın hatıralarına konu olan bir diğer yazar da Ahmet Emin Yalman'dı. Arvas'ın Yahudi ve Masonluk karşıtlığı, Yalman için pek iyi duygular besleyememesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki hatıralarında daha önce duyulmamış bir olayı nakletmektedir. Olay şudur; 1933 yılında Mustafa Kemal Paşa meclisteki reisicumhur salonundan çıkıp aşağı inerken Yalman kendisine tanzim ve hürmetlerini arz etmek üzere yerlere kadar eğilerek selam verir. Kendisini tanıyan Mustafa Kemal Paşa " Vay herif! sen beni tazim etmeye mi geldin? Defolup git memleketten elimi kanına bulaştırma ben hayatta iken sen bu memlekette yazı yazamazsın" deyip meclis kapısından çıkıncaya kadar ona küfürler savurur. Beş gün sonra Yalman Amerika'ya giden ilk vapura atlar ve Amerika'ya gider. Ancak beş sene sonra Atatürk'ün ölümünde geri döner ve yazılarına devam eder. Atatürk'ten sonra iktidar kadrosundan da destek

²⁷² Cumhuriyet, 14 Eylül 1959.

²⁷³ İ. Arvas, *Tarihi Hakikatler*, 1964, 65.

²⁷⁴ İ. Arvas, *a.g.e.*, 65.

görür.²⁷⁵

Arvas'a göre Yalman' a destek verenlerin en hayret verici olanı ise Celal Bayar'dı. Amerika ve Pakistan'da verdiği nutuklarda ömrünün sonuna kadar Atatürk'ün teveccühü ve arkadaşlığını medarı iftar bilen Bayar'ın iktidarı zamanında Yalman'ın Türk matbuatının temsilciliğini ve başkanlığını yapmasının Atatürkçülük ve Atatürk sevgisi ile ne derece bağdaştığı tartışma konusudur. Arvas ayrıca Ahmet Emin Yalman'ın soyadının aslında Yalamon olduğunu da iddia etmektedir.²⁷⁶

Arvas'ın hatıralarında yer verdiği diğer bir isim Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nadi'dir. Ona göre Yunus Nadi'nin ortak olduğu koşum takımları şirketinin Müdafai Milliye'ye verdiği malzemelerin çürük çıkması mecliste gündeme getirilmiş ve Yunus Nadi'nin mahkumiyeti ve tazminatla cezalandırılması için kuvvetli bir cereyan belirmişti. Yunus Nadi birçok eşik öpmekle bin bela ile yakasını kurtarmıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisini çağırması: "Yunus Nadi Bey sen benim şerefimle oynuyorsun hangi Yahudi şirketini tetkik edersek kulakların şirketin arkasında görünüyor. Sen Cumhuriyet'i çıkaracak bir şahsiyet değilsin. Yarından itibaren gazeteyi çıkarmayacaksın. Aksi taktirde seni toprak altı ederim" demişti ve ertesi gün Cumhuriyet gazetesi kapanmıştı. Yunus Nadi beş altı ay kapalı kalan Cumhuriyet gazetesini açmak için binbir eşik öpmüştü. İki sene sonra hastalanıp Avrupa'ya gittiğinde İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bankalarda mevcut olan parası kendisine gönderilememiş ve Avrupa'da sefalet içinde ölmüştü.²⁷⁷

Hatıralara konu olan gazetecilerin biri de Tanin Gazetesinin sahibi Hüseyin Cahit Yalçın'dı. Arvas'a göre Yalçın elli senelik gazetecilik hayatı boyunca Müslümanların hissiyatını daima rencide eden yazılar yazmıştı. Cavid Bey'le gizli cemiyet kurma suçundan Ankara İstiklal Mahkemesine getirilmiş, ancak Mason olan Hüseyin Cahit sürgün cezasına çarptırılmıştı. Arvas, İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey'in Hüseyin Cahit'in asamamasını hayatında en çok üzüldüğü şey olduğunu ve onu assaydı eğer

²⁷⁵ İ. Arvas, *a.g.e.* 66.

²⁷⁶ İ. Arvas, "Defol!", *Büyük Doğu*, X, 15, 12 Haziran 1959, 8; İ. Arvas, *a.g.e.*, 75.

günahlarının hepsinin silineceğini söylediğini kendisinden işittiğini yazmaktadır. Hüseyin Cahit öldüğünde ağzının mağara ağzı gibi açık kaldığını ve hiçbir suretle kapatılmadığını, bir kilo pamukla doldurulduğunu çoğu gazetenin yazdığını anlatmaktadır.²⁷⁸

Hürriyet gazetesi kurucusu ve sahibi Sedat Simavi ise Arvas'a göre Yahudi Burla Biraderler'den yüklü bir çek almış ve karşılığında Müslüman kutsalları aleyhinde sinsi neşriyat yapmıştı. Böylelikle Yahudi-Mason ideolojisine hizmet etmişti. Hürriyet gazetesi birçok sayısında küçük düşürücü hoca resimleri çizerek alay ve hakaret etmiş ancak kendisinin yerine geçen oğulları babalarının çizdiği yoldan gitmemiş ılımlı hareket etmişlerdi.²⁷⁹

Arvas'ın hatıralarına ve makalelerine bakıldığı zaman Yahudi kökenli ve radikal laiklerden yana memnun olmadığı ve bunları eleştirmekten çekinmediği göze çarpmaktadır. Bu konudaki sivri hareketleri İslamcı basının ve meclisteki küçük bir grubun desteğini almıştır.

²⁷⁷ İ. Arvas, *a.g.e.*, 66.

²⁷⁸ İ. Arvas, *a.g.e.*, 67.

²⁷⁹ İ. Arvas, *a.g.e.*, 67.

SONUÇ

Osmanlı'dan miras kalan feodal yapı sistemi, cumhuriyet döneminde de iktidarların başvurduğu önemli bir destek mekanizması olmuştur. Türkiye'de siyasi partiler iktidarlarının devamı sağlamak veya iktidara geçmek amacıyla devamlı surette doğunun nüfuz sahibi ailelerini yanlarına çekmek için uğraşmıştır. Doğuda kendini önemli bir şekilde hissettiren dini ve etnik yapı faktörü otoriteye sadık bir halk kitlesini meydana getirmiştir. Bu otorite bir şeyhte veya bir ağada vücut bularak meclise temsilcisini göndermiştir. Böylelikle partiler, kitleleri yanına çekebilmiştir.

Arvaslar, gerek Osmanlı döneminde ve gerekse de cumhuriyet döneminde iktidarın yanında görmek istediği nüfuzlu ailelerin başında gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, padişah yaverliği görevini yürüttüğü sırada da bu ailenin doğudaki gücünün farkına varmış, Arvas dergahına ziyaretler yapmıştır. Birinci Meclis Ankara'da kurulduğunda Arvas ailesi, ilk temsilcisini meclise göndermiştir. İbrahim Arvas, 8 dönem CHP milletvekilliğine seçilmiştir. Uzun yıllar parti bünyesinde çalışan Arvas, laiklik ilkesinin ve inkıpların en katı biçimde tatbik edildiği dönemden, laikliğin esnetildiği döneme kadar parti içinde yerini korumayı başarmıştır. Özellikle 1940'lı yıllarda meclis içinde önemli çalışmalar içinde bulunmuştur.

Ekonomik konularda halkın hakkının gözetilmesi adına en katı önlemlerin alınmasına taraftar olan İbrahim Arvas, İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda ihtikarla mücadelenin en ateşli savunucularından biri olmuştur. O, halkın iâşe hakkına tecavüz edenler idam gibi ağır cezalara çarptırılmaları gerektiğini düşünmektedir. İbrahim Arvas, ayrıca Van'da bir soda fabrikasının kurulması ve şehrin depremin etkilerinden kısa zamanda kurtulmasını, Hakkari ve çevresinde yapılan hayvan ihracatının desteklenmesiyle dış ekonomi hacminin artması yönünde uğraşlar vermiştir. Ayrıca doğu halkının su, elektrik ve okula kavuşturulmasını mecliste devamlı gündeme getirmiştir.

Ekonomik konularda yoğun çaba gösteren İbrahim Arvas, aynı zamanda halkın ideolojik akımlardan etkilenmesi konusunda da hassasiyet göstermiştir. Komünizm ve

mason localarına karşı tavır sergilemiş, meclisteki konuşmalarında, hatıralarında ve yazdığı makalelerde yetkilileri bu konu üzerinde önemle durması noktasında ısrarcı olmuştur.

İbrahim Arvas, komünizmin gençler üzerinde yapacağı tahribatı esas alarak ülkenin çıkarlarına tamamen ters bulduğunu kanısında olduğundan Komünist ve muhtekirlerin af kanunu dışında tutulmasını kapsayan konuşmalar yapmış ve konuyla ilgili meclise kanun teklifleri sunmuştur. Bununla beraber Yahudi şirketlerinin ve Yahudilerin Türkiye üzerindeki etkinliklerinden endişe duymaktadır.

İbrahim Arvas, mensup olduğu aile dolayısıyla dini mukaddesatlara çok önem vermiştir. Meclis içindeki tartışmaları genellikle bu konu üzerinde olmuştur. Bu konudaki sert çıkışlarıyla dikkat çeken İbrahim Arvas, Kuran dilinin ve namaz dilinin Türkçeleştirilmesine tamamen karşı duruş sergilemiştir. Ayrıca İmam-Hatip Okulları konusunda en çok mücadeleyi veren isim olmasının yanında, bu okulların temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'yla meclis içinde ve basın yoluyla bu konu hakkında çatışmış, okulların açılmasına karşı olan bütün siyasilerle sert tartışmalara girmekten çekinmemiştir.

Türkiye'de uzun yıllar tartışma konusu olan İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi'nin açılması İbrahim Arvas'ın hayatı boyunca üzerinde en çok durduğu konu olması bakımından onun bir başarısı sayılabilir. Meclise sunduğu kanun teklifleri, yaptığı konuşmalar ve girdiği tartışmalarla bıkmadan bu kurumların açılması için çalışmıştır. Birçok meclis komisyonunda faaliyet gösteren Arvas, özellikle af kanunu ve doğuya yapılacak yatırımlar konusunda büyük çaba sarf etmiştir.

O, CHP içinde partiyle aynı paralelde hareket etmeyen isimler arasında gösterilebilir. İnönü ile ilgili görüşleri ve ona karşı olan antipatisi, partinin doğu politikaları Arvas'ın partiden ayrıldığı noktalar olarak ifade edilebilir. Ancak hiçbir zaman parti içinde hizipçi bir çizgide durmamıştır. Hatıralarında partisinin aleyhinde birçok ifadede bulunmasına rağmen parti içinde halkına yarar sağlamak adına, irticaya destek verdiği iddiasıyla ihraç edilene kadar partisinden ayrılmamıştır. Ancak İbrahim

Arvas'ın savunduğu dini değerler ve dini eğitim CHP içinde bazı isimleri rahatsız ettiğinden siyaset dışı bırakılmıştır. DP'nin kuruluşuyla CHP içindeki CHP'li olmayan milletvekillerinin çoğu yeni parti safına geçmiş fakat Arvas DP dışında kalmıştır. Bir dönem Güneydoğu başmfettişlik görevini üstlendiği DP'ye Van milletvekili olarak katılmak istese de bu mümkün olamamıştır.

Bu süreçten sonra çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayınlanmış ve hatıralarını yazmıştır. 1960 darbesi soruşturmalarında İnönü'ye hakaret suçundan bir müddet hapis cezası almış ve tamamen siyasetten çekilmiştir. Sert ve aynı zamanda sempatik mizacıyla mecliste dikkati çeken isimlerden biri olarak Arvas, dini konularda hiçbir surette taviz vermeyen, çekinmeden konuşan ve yazan, siyasi çıkarlara uygun hareket etmeyen ve bu yüzdende siyaset dışında bırakılan ailesine yakışır bir fert olmuştur.

İbrahim Arvas'ınzel hayatı ve siyasi hayatı incelediğinde görülür ki o devamlı halkın ve dini mukaddesatların yararına çalışan bir şahsiyet olmuştur. Meclis içinde ki sert ıkışları gözönüne alındığında bu çıkışların tamamen insancıl kaygılardan meydana geldiği anlaşılabilir. O halkın ihtiyaçları, halkın dini eğitimi ve dini hakları konusunda en okn plana çıkan isimlerden biri olarak dikkat çekmektedir.öyle ki hassasiyet gösterdiği konularda sivrilmesi onun siyasi hayatın dışına itilmesine neden olmuştur. Fakat o devamlı surette verdiği çabalarla yaşamının sonuna dek savunduğu değerlerin peşinden gitmiş ve hatıralarıyla makaleleriyle tarih sayfalarına adını yazdırmıştır.

EKLER

Ek 1:İbrahim Arvas (İbrahim Sena Arvas 'ın arşivinden).

Ek 2: İbrahim Arvas ve Diyanet İşleri Başkanı A. Hamdi Akseki'yle (İbrahim Sena Arvas'ın arşivinden).

Ek 3: İbrahim Arvas ve damadı Emin Garbi Bey (İbrahim Sena Arvas'ın arşivinden).

Ek 4: İbrahim Arvas ve oğlu M. Siddık (İbrahim Sena Arvas'ın arşivinden).

Ek 5: İbrahim Arvas'ın karakalem portresi (Mazhar Arvas'ın arşivinden).

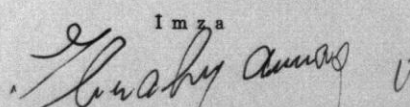

Ek 6: İ. Arvas'ın babası Şeyh Hamid Paşa'nın karakalem portresi (Habip Arvas'ın arşivinden).

Ek 7: İbrahim Arvas'ın Ankara-Bağlum'daki mezarı.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Adı Soyadı : İbrahim Arvas		No. 333
Doğum yılı : 1300	Doğum yeri : Başkale	
Ana adı : Hatem	Baba adı : Abdülhamit	
Nufusta kayıtlı olduğu : Van	İlçe : Başkale	Bucak :
Bugünkü işi : Van Millet Vekili		
Okuma derecesi : Tam Lise ile birlikte ayrıca arabi ve farsî yüksek dereceli edebiyat tettebbü		
Son diplomasını aldığı okul : İstanbul		
Ev adresi : Geçişören Kızlarpınarı 61 Sayılı		
Esas mesleği : İdare memurluğu		
İhtisası : İdare ve ziraat		
C. H. Partisine katıldığı yith bulunduğu	İlçe : Ankara	Kayıt numarası : 18
	Bucak : Keçiören	Kayıt tarihi : 926
	Ocak : Keçiören	Parti teşkillerindeki görevi :
Simdiye kadar bulunduğu görevler, görüğü karşılıksız işler, partimiz teşkillerinde aldığı görevler	Yukarıda yazılı olduğu veyhile 335 Senesinde başlayan müdafai Hukuk cemiyetinden bu güne kadar fasılasız C.H.P.sinin daimi bir üyesi sıfatıyla bulunmuş ve 2 inci devresinden bu güne kadar Van Millet Vekili olarak Büyük Millet Meclisinde Memleketimi temsilen vazife görmekteyim .	
Milletvekilliği seçiminde, seçim kabiliyetimi kuvvetli gördüğüm Van		
İlinden üyesi bulunduğum Cumhuriyet Halk Partisi adına aday gösterilmem için muracaatımın yoklama kuruluma bildirilmesini dilerim.		
: 16 / 3 / 1950		
İ m z a		
		

Partiye kaydına manî memuriyeti olanlar bu ciheti ışırt ederler

NOT : Verilecek cevapların kısa, açık ve okunaklı olması rica olunur.

Model : D.21 (25/2/1950)

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
İktisat İşleri M.
..... Ş. M.

76 8 / 4 / 943
385 Özü :

Sayı

67
8516

EK
5

Başvekalet Müsteşarlığına

Van Mebusluğuna seçilen İbrahim Arvas, Münip Boya ve Hakkı Üngen'e ait sözü geçen Valilikten yollanan üç kıt'a şahsî ve iki nüsha umumî mazbatanın ilişik olarak 9.T. sunulduğunu saygılarımla arz ederim.

Dahiliye Vekâleti Müsteşarı

F. Cunnar

Yazı İşleri

8 . 4 . 943

030 10 76 504 14

2
B. 8-4-943 2267 5

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığıнын konulması rica olunur.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

RIYASETİ KATİBİ UMUMİLİĞİ
KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

4
228

SURET

Yüksek Riyasete

Esbabı Mucibe

Bu gün Milletimizin bilhassa küçük memurlarla eski müteakitler eytam ve eramil ve fabrika işçilerile amelesini ve bilûmum az maaşlı müstahdemini/teşkil eden mühim halk tabakamız pahalılık ve ihtikârdan cidden müteellim ve muztarıptır .

Gerek mevaddı iâşe ve gerekse melbusat ve sair ihtiyaçların ihtikârile mücadele etmek ve bu işi kökünden hal etmek on beş milyon Türk vatandaşlarımızın kanını sülûk gibi emen vatansızları imha etmek ve asıl memleketimizin iktisadî ve ticaretinin yüksek tabakasını teşkil eden toptancılık ticaretini bu müzâ mikropların elinden alarak namuslu vatandaşların eline vermek ve bu işi Millî Riyaset ve ideal haline koymak lüzumu gün gibi aşikâr olmuş ve hatta bu hususta gı kalmış olduğumuza kani olanlardanım . Binaenaleyh bu millî siyaset ve idealimizi serian kuvveden file çıkarmak ve asıl ihtikâr ve hırsızlık menabiini teşkil eden bu zehirli mikropların yuvasını dağıtmak ve ekseriyetimizi teşkil eden fakir işçi amele ve köylü tabakalarını (asıl kahraman ordumuzun ekseriyetini teşkil eden erlerin ana, baba ve çoluk çocuğunu ihtiva ediyor) bunların elinden kurtaracak olan bu mühim işin yegâne çarei halli teklifi kanunînin maddi ve manevi vatan ve milletın bütün mesuliyetini omuzlarında taşıyan muhterem ve yüksek Meclisimizce müzakere ve intaç edilmesini arzı teklif eylerim.

14.XI.1941

Van Mebusu
İbrahim Arvas

0 | 10 | | 4 | 22 | 27

Aslı gibidir.

-5-

-İslâmiyet, beşeriyet-i müzâribeye nur-u
adalet vâdediyordu. Zalimleri kahr, mazlum-
ları himaye ediyor, vicdanların faarruzdan
masun olduğunu ilândan çekinmiyordu. Te-

üncü maddeyi bizzat getiren ve Müslümanlı-
ğı yıkmak için her şeyi yakan bir adam ol-
duğuna göre gerisini hesap edin!
DEDEKTİF X BİR

33 Vatandaşı KURŞUNA DİZENLER

«Otuz üç vatandaş» tabiriyle kişileştirilen otuz üç kurban, köylerinden alınıyorlar. Yola çıkarılıyorlar. Şafak sökmesine yakın, hâkim tepelerine müfrezeler yerleştirilmiş bir vâdinin içine sürülüyorlar. Bu vâdide samandan hedefler gibi delik deşik ediliyorlar. Mista'nun genç kızı zavallı gelinin kocası da öldürülenler arasındadır.

33 vatandaşı keyfi ve ceberruti bir emirle kursuna dizilip de bir zamanlar idamlar istenen bir emekli Orjeneral ve ortaklarına bağlı hâdisenin, bütün te yüzü ve realist hikâyesi, henüz halk vicdanına tam olarak aksettirilmemiş değildir. Gazetelerin bu bahiste vaktiyle yazdıkları da, birtakım yanlış Yunus seylerden ibaret...

Biz her şey ve olduğu gibi hikâye edelim:
Van taraflarının Türk-Iran hududunda ve İran tarafında oturan Misto isimli bir adam vardır. Cift, çubuk, bilhassa sürü sürü hayvan sahibi bir adam... Ağa tipi... Kendisi de Türk...

(Misto) nun kızı, hududun heri tarafında, yani Türk topraklarında, Özalp kazasının bir köyünde gelindir. O köyün eşrafından birinin zevcesi...

Sınır boyunda, daima, karışıklık olarak hudut tecavüzleri olmaktadır. Bu tecavüzlerin başlıca gayesi, hayvan hırsızlığı...

Vakamızın başlangıcı olarak Özalp köylüleri hududu aşip (Misto) nun birkaç yüz hayvanını çalyorlar ve Türk sınırından içeriye sürüyorlar

Halbuki bu (Misto), sadece yabancı bir ülkenin sınır boyunda oturan yabancı bir insan değil, taşıdığı Türk kanından başka ayrıca Türk emellerine ve menfaatine gönüllü olarak hizmet eden bir şahıstır.

Yüzlerece hayvanı çalınan (Misto), vaziyeti Van Valisine ve Millî Emniyet Başkanına yazıyor ve hâdisenin takibini, tamirini, gereken tedbirlerin alınmasını, hayvanlarının iadesini istiyor.

(Misto) nun hiçbir rica ve sualine cevap veren yoktur. Yine yazıyor; yine cevap yok! Nihayet (Misto) en son olarak şöyle bir mektup yazıyor: «Çalınan hayvanların çoğu dişi ve yavruludur. Yavrular

açkaldı. Hepsini ölecek... Eğer bir haftaya kadar hayvanlarım bana iade edilmiyecek olursa, bizzat gelip zararımı telâfi edeceğim.

(Misto) bir hafta bekliyor. Hiçbir cevap çıkmayınca adamlarını toplayıp Özalp kazasını basıyor ve kasabanın ne kadar hayvanı varsa alıp götürüyor.

(Misto) nun kızı, kursuna dizilen 33 vatandaşın köyünde gelin olduğu için, (Misto) ya yardım edenlerin bu köyün erkekleri olduğu zamanı ile, bunlar, kanunî takibe hedef tutuluyor ve mahkemeye veriliyor.

Mahkeme, bu 33 masum ve alakasız adamı beraet ettiriyor ve serbest bırakıyor. İsin de ilk safhası, böylece nihayete eriyor.

Meshur Menemen Divanı Harbinin kahramanı, ve bir zamanlar verdiği idam hükmüne karşılık, en büyük askerî mahkemenin huzurunda idamı istenen Mustafa Muğlalı, o zaman bütün o havaliyi havzası altında bulunduran ordunun başındadır. Doğrudan doğruya hükmümetin, kanunî mercilerin ve sivil idarenin mevzuu olan bu işi, kendi kendisine, askerî bir âşavisi davası telâki ediyor; ve Türk mahkemesinin resmen beraet ettirdiği bu adamların, toplatılıp hususî tertibatla kursuna dizilmeleri için emir veriyor.

Vaziyeti haber alan Umumi Müfettiş Avni Doğan, telâş ve üzüntüyle Mustafa Muğlalı'yı görmeğe geliyor. Gece, teriplenen ziyafet sofrasında, Umumi Müfettiş, Muğlalı ce naplarını bu fermanından vazgeçirmek için bütün tesir ve kuvvetiyle çalışıyor, fakat muvafak olamıyor. Muğlalı'dan, şiddet ve husunetle aldığı cevap sudur: «Sizi alâkadar etmez!!! Ben ismi bilirim!!! Bu herifleri temizliyeceğim!!!». Vakaya, Van Valisi

Hâmit; ve sofrada bulunan sair zatlar, aynen şahittir.

«Otuz üç vatandaş» tabiriyle kişileştirilen otuz üç kurban, köylerinden alınıyorlar. Yola çıkarılıyorlar. Şafak sökmesine yakın, hâkim tepelerine müfrezeler yerleştirilmiş bir vâdinin içine sürülüyorlar. Bu vâdide samandan hedefler gibi delik deşik ediliyorlar. (Misto) nun genç kızı, zavallı gelinin kocası da öldürülenler arasındadır.

İsin en nazik ve güzel tarafı sudur ki, hâdisenin kahramanı ve faziletli bir asker olmasaydı unutulup gidecek, belki hiç takip mevzuu olmayacak, hattâ iz bile bırakmayacaktı. Hâdiseyi meydana çıkaran, bir Askerlik Subesi Reisidir. Söyle ki: Öldürülen 33 kişinin içinde bir fert vardır ki, Aydın taraflarında askerliğini yapmakta ve o hengâmede izinli olarak köyüne gelmiş bulunmaktadır. İznini bitirdiği halde kıtasına dönmemiş; zira, sırf yüksek bir kumanda salâhiyetinin sulûstü-mali yüzünden, kendi öz silah arkadaşları marifetiyle öldürülmüştür. Ayımdaki kıtası, bu erin bulunması için Özalp Şube Reisliğine yazıyor. Şube Reisi, ciddi, vakur namuslu ve mâneviyathı, sapına kadar Türk bir insandır. Aranan erin takibine geçiyor ve takip işini bizzat sevk ve idare ediyor. Kendisine, Muğlalı ve suc ortakları tarafından, bu erin âkibetini kurealamaması emredildiği halde, kanunî mesuliyet ve hak âkibetini bakımından, Şube Reisi, işi bırakmıyor. Nihayet erin âkibetini Şube Reisine tesbit ve gereken muamele yapıyor. İste, meshur «Kursuna dizilen 33 vatandaş...» hâdisesinin meydana çıkarıcısı, bu muhterem askerdir ve bütün bu hususlarda gereken şâhadette bulunmuştur.

İste C.H.P. ruhunun en parlak misali!

Eski Van Mebusu İbrahim Arvas.

Ek 9: Necip Fazıl Kısakürek Kültür ve Araştırma Vakfı arşivinden.

D. Partililer, C. Halk Partisinin kapatılmasını istiyorlar

Diyarbakırda İbrahim Arvas C.H.P. nin Doğuda 50 bin kişiyi öldürdüğünü söyledi ve «Bir fesad ve mel'net yuvası haline gelen C.H.P. yi kapatın» diye bağırды

Edirne'de konuşan Çalışma Bakanı Haluk Şaman, muhalefetin kanun dışı faaliyette bulunmakla itham etti. Şehrimizde 100. Vatan Cephesi Ocağı dün açıldı

Avrupada sıkak dalgası

Birçok memleketlerde sıkı kontrollere rağmen, ormanlar ve fundalıklarda yangınlar çıkıyor

London 12. (Radio) — Herkes bütün Avrupada hükümetin sürmekte olan sıkı dalgasına daha bir müddet devam edeceği umulmaktadır. Fransa'da Eylül ayı, 1800 senesinden beri görülmeyen derecede sıkı gırtlaklardır. Gırtlakların süratle çoğalmış olması, özellikle orman ve fundalıklarda yangınların çıkmasıyla beraber, her yerde sıkı kontrollere rağmen, ormanlar ve fundalıklarda yangınlar çıkıyor.

Diyarbakır 13. (Telefon) — Bu gün şehrimizde D.P. binasında yapılan bir toplantıda konuşan D.P. hatipleri C.H.P. ye ve büyüklerine çok ağır hücumlarda bulunmuş ve C.H.P. yi «Allahlaştıkları» itham ettikten sonra bu partinin kapatılmasını talebinde bulunmuşlardır.

Saat 12 de parti avlanunda 200 den fazla dinleyicinin iştirakinde yapılan bir mahfuz ve toplantıda en ağır konuşmaları yapan eski milletvekililerinden İbrahim Arvas D.P. yi bir yığın partinin olarak tanımladıktan sonra 50 den evvelki hükümetlere itiraz ederek C.H.P. nin partinin kapatılmasını istediğini söyledi.

Arvasın konuşmaları bütün konuşmacıların sonra dokuz saat avvel D.P. den çıkan ve partinin partilerinde D.P. avlanına konuşan eski milletvekililerinden Nizam Önerin konuşması ve diğer D.P. ye gelenek olarak gelen ve bu konuşmaları konuşan Nizam Önerin konuşması 100 yilliklerinde konuşmaları Fransa'nın

San Marino'da dün seçim yapıldı

Seçimler neticesinde dünyanın en küçük Cumhuriyetini komünistler ile Batı taraftarlarının müşterek idare etmeleri muhtemel

Roma 13. (Radio) — Kırsal hayatın fakirliği ve gırtlakların bu durumuna en küçük Cumhuriyetini Batı taraftarları ile müşterek idare etmeleri muhtemel. San Marino'da bugün seçim yapıldı. Seçimler San Marino'da net olarak 139 kilit sonucu olarak sonuçlandı.

Eski müfrit C.H.P. li, D.P. güneydoğu baş- müfettişi oldu

Ankara 14 (Telefonla) — Aldığımız malûmata göre C.H.P. nin eski müfrit mebuslarından İbrahim Arvasa D.P. tarafından yeni ve mühim bir vazife verilmiştir. İbrahim Arvas D.P. nin güneydoğu Başmüfettişliğine tayin edilmiştir.

Arvas halen şehrimizde tetkik ve temalarına devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi

İbrahim Sena Arvas Arşivi

Mazhar Arvas Arşivi

Necip Fazıl Kısakürek Kültür ve Araştırma Vakfı Arşivi

TBMM Arşivi İbrahim Arvas Tercüme-i Hal Dosyası

Resmi Yayınlar

TBMM Albümü I, 1920-1950

TBMM Tutanak Dergisi

TC. Resmi Gazete

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Kudret

Kurun

Vakit

Van Sesi

Vatan

Tasvir

T21

Ulus

Dergiler

Anasay

Büyük Doğu

Belgi

Diriliş

Diyanet

Ehli Sünnet

Fedai

Hakkaniyet

İslam-Türk Mecmuası

Sebil

Sebilürreşad

Serdengeçti

Yasama

Yörünge

Kitaplar ve Makaleler

- Adak, A. (2004). “Güneydoğu Anadolu'da Seyyidler”. *Marife*, 3, 383 – 395.
- Ağaoğlu, A. (1949). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Aktay, S. Z. (1948). “Bir Kanun Teklifi”. *Büyük Doğu*, 3(80), 3.
- Alikılıç, D. (2007). “Arvas ve Arvasiler'in Van Gölü Havzası'ndaki Etkinlikleri”. **Van Gölü Havzası Sempozyumu**, Van.
- Arvas, E.S. (2005, Mart) “Osmanlı'da Ehli Beyt Sevgisi”. *Diyanet*, 171, 30-33.
- Arvas, İ. (12 Haziran 1959). “Defol!”. *Büyük Doğu*, 10(15), 8.
- (26 Mart 1976). “Dil ve Din Düşmanları I”. *Sebil*, 1(13), 15.
- (2 Nisan 1976). “Dil ve Din Düşmanları II”. *Sebil*, 1(14), 15.
- (Kasım 1952). “Halkçıların Müthiş Kanunları Hâlâ Yaşayacak mı?”. *Sebilürreşad*, 6(139), 217.
- (17 Temmuz 1959). “İlahiyat Fakültesi Niçin Kuruldu? Nasıl Kuruldu?”. *Büyük Doğu*, 10(20), 9.
- (24 Temmuz 1959). “İnönü'den Çizgiler”. *Büyük Doğu*, 10(21), 8.
- (20 Eylül 1966). “Lozan Muahedesinin Gizli Tarafları”. *Fedai*, 3(34), 20.
- (Ekim 1952). Mason Cemiyeti Vaktiyle Nasıl Feshedildi?”. *Sebilürreşad*, 6(137), 187.

----- (7 Ağustos 1959). “Otuz Üç Vatandaşı Kurşuna Dizenler”. *Büyük Doğu*, 10(23), 8.

----- (1 Mayıs 1959). “Şemsettin Günaltay’a”. *Büyük Doğu*, 10(9), 8.

----- (1964). *Tarihi Hakikatler*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.

----- (2010). *Tarihi Hakikatler*. İstanbul: HTS Yayıncılık.

----- (1 Ağustos 1952). “Tevfik İleri’ye Açık Mektup”. *Ehli Sünnet*, 6(118), 14.

Arvas, N. (29 Haziran-1 Temmuz 2012). “Arvas Medresesi Ve Türkiye’deki Entelektüel Çevre Üzerindeki Etkisi (Seyyid Abdülhakim Arvâsî Örneği)”. **Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl.

----- (26-28 Mayıs 2014). “Nakşi Geleneğinin Bir Takipçisi Olan Seyyid Abdülhakim Arvasi’nin İstanbul Yansımaları”. **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması**, Eskişehir.

Aybars, E. (1985). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Aydın, M. Ş. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*. Kayseri: İBAV Yayınları.

Aydoğan, M. (2005). *Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)*. İzmir: Umay Yayınları.

Baban, C. (31 Ocak 1948). “Din Mevzuunda”. *Tasvir*.

----- (1 Şubat 1948). “Din Mevzuunda”. *Tasvir*.

Bali, R. N. (2004). *Devletin Yahudileri ve Öteki Yahudi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Banguoğlu, T. (1984). *Kendimize geleceğiz*. İstanbul: Derya Dağıtım Yayınları.

“Baylar Ezan Oyuncak Değildir”. (15 Şubat 1949). *Ehli Sünnet*, 3(54), 10.

Berkes, N. (1973). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Basımevi.

Beşikçi, İ. (1991). *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü ve Kürt Sorunu*. Ankara: Yurt Yayınları.

----- (1990). *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*. Paris: Institut Kurde.

----- (1991). *Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı Otuz Üç Kurşun*. İstanbul: Belge Yayınları.

Canlı, C.-Beysülen, Y.K. (2010). *Zaman İçinde Bediüzzaman*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, Ankara: İmge Yayınları.

Çelik, S. (2017). “Gerçek Doxa’ya Karşı: İnönü Dönemindeki Laikliğe İlişkin Politikaların Yeniden Değerlendirilmesi (1938-1950). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu*, Ankara.

Deniz, A. Ç. (2014). “Tek Parti Döneminde Devrimsel bir Ric’at olarak Dini Açılımlar: İmam Hatip Kursları Örneği”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 95-110.

Dinçer, N. (1974). *1913'den Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Duman, D. (2015). “1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları”. *Belgi Dergisi*, 2(10).

Edip, E. “Medreselere Aslan, Farmasonluğa Serçe”. (Ocak 1949), *Sebilürreşad*, 2(26), 12.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara.

Feyzioğlu, T. (1995). “Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik”. Feyzioğlu ve bşk. (Editörler). *Atatürk Yolu*. Ankara: ATAM Yayınları, 171-230.

Goloğlu, M. (2007). *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Gökçimen, S. “Ülkemizde Kadınların Siyasi Hayata Katılım Mücadelesi”. *Yasama Dergisi*, 10, 5-59.

Gürtaş, A. (9-10 Mayıs 1981). “Türkiye’de Din Eğitiminin Hukuki Dayanakları”. *Milli Eğitim ve Din Eğitimi Semineri*, Ankara.

“İman Müdafii Bir Kahraman”. (1 Nisan 1950). *Ehli Sünnet*, 4(81), 12.

İğdemir, U. (1989). *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*. Ankara: TTK Yayınları.

Kalafat, Y. (2003). *Bir Ayaklanmanın Anatomisi Şeyh Sait*. Ankara: ASAM Yayınları.

Karakoç, S. (62, 22 Eylül 1989). “Ankara SBF Yılları, Hatıralar”. *Diriliş Dergisi*, 7(62), 10-13.

Karpat K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa Yayınları.

Kayaçelebi, K. (1990), *Doğu’nun Yıldızı Van*. İstanbul: Zafer Matbaası.

Kısakürek, N. F. (2003). *Hadiselerin Muhasebesi II*. İstanbul: b. d. Yayınları.

----- (2002). *O ve Ben*. İstanbul: b. d. Yayınları.

Koçak, C. (1997), “Siyasal Tarih 1923-1950”. *Türkiye Tarihi IV*. Sina Akşin (Editör). İstanbul: Cem Yayınevi.

----- (2015). *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları IV*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kuku, S. (2011). *Gün Batarken Gördüğüm Son Işık*. İstanbul: Damra Yayınları.

----- (2009). *Son Halkalar ve Abdülhakim Arvasî’nin Külliyyatı I*. İstanbul: Damra Yayınları.

Miftakov, S. (Eylül 2018). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: 1946- 1960”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 6 (2), 1-26.

“Mühim Bir Mevzu: İbrahim Arvas-Ş. Günaltay Davası”. (Ekim 1959). *Sebilürreşad*,

7(295), 321.

Mühürdaroğlu, İ. (17 Ocak 1958). “İmam-Hatip Okulları Üvey Evlat Muamelesi Görmemeli”. *Hakkaniyet*, 18, 1.

Nadi, N. (12 Şubat 1948). “Din ve Devlet”. *Cumhuriyet*.

Nadi, N. (5 Ocak 1949). “Sarığa Hasret”. *Cumhuriyet*.

Nadi, N. (1965), *Perde Aralığından*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Nur, R. (1992), *Hayat ve Hatıratım III*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Öcal, M. Mustafa Öcal. (1998). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, 7, 241-268.

----- (23-24 Kasım 2013). “Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)”. *100. Yılında İmam Hatip Liseleri*, İstanbul.

Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.

Ölçer, C. (1973). *50 Yılın Türk Kağıt Paraları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Özadam, İ. (2007). *1946–1960 Yılları Arasında Milletvekillerinin Siyasi Bakış Açılarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Özbil, A. (2015). *Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Özkaya, Y. (2011). *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*. Ankara: ATAM Yayınları.

Pınar, M. (Haziran 2016). “Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket: Ahali Cumhuriyet Fırkası”. *Tarih Okulu Dergisi*, 26, 340.

------. “Çok Partili Dönemde Doğu Anadolu’da Seçimlere Bir Örnek Ağrı (Karaköse) Seçimleri (1946-1960)”. *Turkish Studies*, 9/1 2014, 439-460.

Safa, P. (Şubat 1956). “Bir Vücutta Yaşayan İki Günaltay”, *Sebilürreşad*, 9(214), 221.

Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınları.

Savran, G. S. (2006). *1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılaplar Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Serdengeçti, O. Y. (Mart 1957). “İmam Hatip Okullarının Hali, İstikbali”. *Serdengeçti*, 10(23), 6.

Sivri, P. M. (2017). “Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci (1946-1949)”. *Anasay Dergisi*, 1(1), 37-56.

Soysal, İ. (1988). *Masonluk ve Masonlar*. İstanbul: Der Yayınları.

Sykes, M. (1915). *The Caliphs’ Last Heritage: A Short History of The Turkish Empire*. London: Macmillan and Company.

Talay, A. (1988). *Bizim Eller Van*. İstanbul: İhlas Matbaacılık.

Timur, T. (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Yayınları.

Toker, M. (1968). *Şeyh Said İsyanı*. Ankara: Akis Yayınları.

Tunaya, T.Z. (1964). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: Baha Matbaası.

------. (1960). *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılulaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.

Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: Yurt Yayınları.

Turan, Ş. (2000). *Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Tüses Yayınları.

Van Kütüğü. (1992). Ankara: THK Matbaası.

Van Vilayet Salnamesi (1899). (1995). Ankara: Acar Matbaası.

Yılmaz, Y. (2005). “Türkiye’de Din Eğitimi”. *Köprü*, 89, 131-167.

Zapsu, A. (15 Ocak 1948). “Tahsin Banguoğlu’na Açık Mektup”. *Ehli Sünnet*, 3(52), 10.

Zengin, M. (2015). *İbadet Dilinin Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Zürcher, E. J. (2003). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

----- (1992). *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*. (Çev.:Gül Çağalı Güven). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Söyleşi ve Röpörtaj

Arvas, Ş. (6 Haziran 2019). *İbrahim Sena Arvas ile İbrahim Arvas üzerine yapılan röportaj*. Van.

Arvas, Ş. (19 Haziran 2019). *Taha Üçışık ile İbrahim Arvas üzerine yapılan telefon görüşmesi*.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORIJİNALLIK RAPORU

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

29.11/2019

Tez Başlığı / Konusu:

“Türk Siyasi Hayatında İbrahim Arvas (1883-1965)”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 80 sayfalık kısmına ilişkin, 29.11.2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %10 (yüzde on) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

29.11/2019

Şeyma ARVAS

Adı Soyadı : Şeyma ARVAS
Öğrenci No : 179206067
Anabilim Dalı : Tarih
Programı : Cumhuriyet Tarihi
Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet PINAR

29.11/2019

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

29.11/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü